

Sociaal-economische trends

***Statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt,
sociale zekerheid en inkomen***

2004, aflevering 4

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2003–2004	= 2003 tot en met 2004
2003/2004	= het gemiddelde over de jaren 2003 tot en met 2004
2003/'04	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2003 en eindigend in 2004
1993/'94–2003/'04	= boekjaar enzovoort, 1993/'94 tot en met 2003/'04

In geval van afronding kan het voorkomen dat de som van de aantallen afwijkt van het totaal.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Bedrijf

Omslagontwerp

WAT ontwerpers, Utrecht

Inlichtingen

Tel.: 0900 0227 (€ 0,50 per minuut)
Fax: (045) 570 62 68
E-mail: infoservice@cbs.nl

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek
Voorburg/Heerlen, 2004.
Bronvermelding is verplicht.
Vereenvoudiging voor eigen gebruik
of intern gebruik is toegestaan.

Prijzen incl. administratie- en
verzendkosten.
Abonnementsprijs: € 46,50
Prijs per los nummer: € 12,80
Kengetal: V-4
ISSN 1573-2215
CBS-productnummer: 0375704040

Centraal Bureau voor de Statistiek

Inhoud

Kwartaaloverzicht arbeidsmarkt 2004/2	5
Sociaal-economische kerncijfers	9
Artikelen	
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de verdere opmars van deeltijdwerk	10
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	15
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	19
De virtuele volkstelling 2001	29
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	37
Woon-werkverkeer	47
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen 1987–2003	51
Webmagazine	
97 duizend jongeren werkloos in 2003	56
Lagere overheden: banengroei en vergrijzing	57
De 40-urige werkweek bestaat nog	59
Begrippen	61
Nu en eerder verschenen artikelen	63
Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website	66
Publicaties	70

Kwartaaloverzicht arbeidsmarkt 2004/2

Hans Langenberg

De arbeidsmarkt vertoont in het tweede kwartaal van 2004 tekenen van herstel. Het aantal openstaande vacatures is toegenomen en het aantal werklozen is niet verder gestegen. Het aantal banen van werknemers is nog wel verder afgenomen, maar de daling pakte voor het eerst lager uit dan in voorgaande kwartalen. De stijging van het aantal WW-uitkeringen is daarentegen onverminderd doorgegaan. De economie zat ten opzichte van een kwartaal eerder licht in de min, maar waarschijnlijk kan dit worden verklaard uit een door bijzondere omstandigheden erg goed eerste kwartaal.

1. Werkgelegenheid

Het aantal banen van werknemers is in het tweede kwartaal van 2004 gedaald met 119 duizend ten opzichte van een jaar eerder. Hoewel deze daling groter is dan de overeenkomstige afname in het eerste kwartaal, lijkt een kentering in de ontwikkeling van de werkgelegenheid nabij. Ten opzichte van het eerste kwartaal daalde het aantal banen

namelijk met 32 duizend (gecorrigeerd voor seizoeninvloeden). Dit is minder dan in het eerste kwartaal, toen het aantal banen met 34 duizend daalde. Vanaf het eerste kwartaal van 2003, toen de afname van het aantal banen inzette, pakte het banenverlies elk kwartaal hoger uit.

Twee tegengestelde processen bepalen momenteel de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Enerzijds vlt het banenverlies in het bedrijfsleven af, anderzijds vlt de banengroei in de niet-commerciële dienstverlening eveneens af. Het aantal banen in het bedrijfsleven daalde met 29 duizend ten opzichte van een kwartaal eerder. De overeenkomstige daling in het eerste kwartaal bedroeg 42 duizend. Het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening daalde met 3 duizend ten opzichte van een kwartaal eerder. In het eerste kwartaal steeg het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening nog met 8 duizend.

Omgerekend naar arbeidsjaren bedroeg de afname van de werkgelegenheid in het tweede kwartaal 104 duizend ten opzichte van een jaar eerder. Dit is vrijwel evenveel als in het eerste kwartaal. Voor beide kwartalen komt de daling overeen met 1,8 procent.

Staat 1
Kerncijfers arbeidsmarkt

	2004		2002		2003				2004			
	2e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw
<i>stand</i>	<i>verandering t.o.v. een jaar eerder</i>											
	x 1 000											
Banen van werknemers	7 363*	96*	69*	47*	42*	22*	-8*	-38*	-75*	-107*	-119*	
Arbeidsvolume van werknemers	5 632*	53*	11*	-26*	-46*	-43*	-32*	-63*	-85*	-103*	-104*	
Openstaande vacatures ¹⁾	136	-38	-56	-56	-43	-54	-37	-34	-27	-2	11	
Ontstane vacatures	203	-57	-73	-49	-32	-36	-25	-19	-10	1	28	
Vervulde vacatures	188	-59	-54	-49	-44	-25	-43	-22	-17	-23	15	
Potentiële beroepsbevolking w.v.	10 955*	71*	70*	68*	65*	61*	55*	49*	45*	41*	40*	40*
beroepsbevolking w.v.	7 561*	93*	131*	111*	119*	130*	112*	47*	44*	72*	44*	66*
werkzaam w.v.	7 076*	88*	74*	45*	44*	40*	4*	-34*	-55*	-56*	-45*	9*
werkloos w.v.	486*	5*	57*	65*	75*	89*	107*	81*	99*	128*	90*	58*
WW-uitkeringen ¹⁾	315*	-9	8	20	38	58	68	79	83	74*	68*	
Instream WW	89	10	22	21	24	28	20	23	18	2	-3	
Uitstroom WW	92	-3	9	11	7	9	10	12	14	12	8	
<i>Na verwijdering van seizoeninvloeden (indien aanwezig)</i>												
<i>stand</i>	<i>verandering t.o.v. een kwartaal eerder</i>											
	x 1 000											
Openstaande vacatures ¹⁾	121*	-4	-21	-14	-6	-12	-1	-22	6	15*	8*	
Banen van werknemers	7 357*	19*	7*	7*	8*	-1*	-21*	-23*	-30*	-34*	-32*	
Werkloze beroepsbevolking	485*	8*	23*	34*	10*	23*	40*	7*	29*	52*	2*	-25*
WW-uitkeringen	322*	6	13	7	12	24	26	20	15	11*	22*	
Bijstandsuitkeringen van thuiswonenden onder de 65 jaar ¹⁾	339*	-2	-2	-1	3	5	2	3	5	3	0*	
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen ¹⁾²⁾	968	4	3	1	5	-1	-3	-4	-3	-10	-4	
Instream arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	20	-1	-1	-2	2	-2	-3	-2	1	-2	2	
Uitstroom arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	21	1	0	1	-1	2	0	0	-1	1	-3	

¹⁾ Aan het eind van het kwartaal.

²⁾ De arbeidsongeschiktheidsregelingen omvatten WAO, WAZ en Wajong.

2. Vacatures

Het aantal openstaande vacatures was in het tweede kwartaal van 2004 voor het eerst in drie jaar hoger dan een jaar eerder. Het aantal vacatures steeg in een jaar tijd met 11 duizend tot 136 duizend. Volgens seizoengecorrigeerde cijfers steeg het aantal vacatures met 8 duizend ten opzichte van het eerste kwartaal van 2004. De stijging van het eerste kwartaal ten opzichte van het voorafgaande was iets hoger. Het aantal vacatures loopt op vanaf het vierde kwartaal van 2003.

In het tweede kwartaal ontstonden 203 duizend vacatures, 28 duizend meer dan een jaar eerder. Voor het eerst in drie jaar steeg ook het aantal vervulde vacatures. In het tweede kwartaal werden 188 duizend vacatures vervuld.

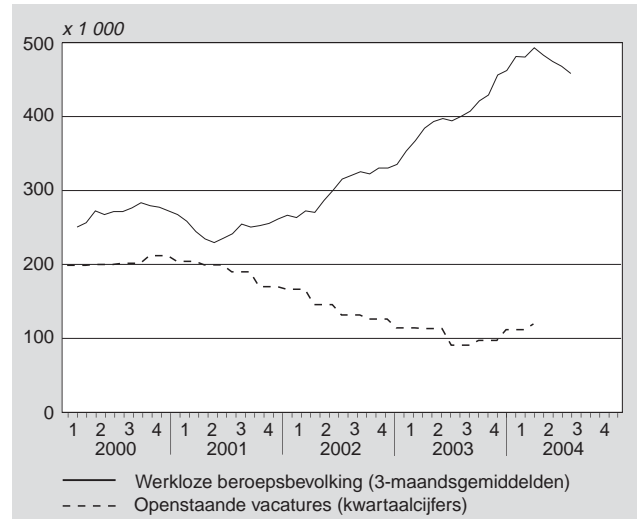
De spanning op de arbeidsmarkt was voor het eerst sinds eind 2000 hoger dan een jaar eerder. In het tweede kwartaal stonden op de duizend banen 20 vacatures open.

3. Werkloosheid

De werkloosheid lijkt zich op een omslagpunt te bevinden. In het tweede kwartaal van 2004 is de werkloze beroepsbevolking, na verwijdering van seizoeninvloeden, ten opzichte van een kwartaal eerder niet verder meer gestegen. Cijfers over het derde kwartaal van 2004 tonen aan dat de werkloosheid hierna is gedaald. In het tweede kwartaal van 2004 waren er 90 duizend werklozen meer dan een jaar eerder. Deze stijging is al veel kleiner dan de overeenkomstige stijging in het eerste kwartaal van 128 duizend. Er waren in het tweede kwartaal gemiddeld 486 duizend werklozen. Dit komt overeen met 6,4 procent van de beroepsbevolking.

Dat het aantal werklozen op kwartaalbasis niet verder is opgelopen, terwijl het aantal banen is gedaald, heeft onder meer te maken met definitieverschillen. Personen die op zoek zijn naar een baan van minder dan 12 uur in de week tellen niet mee als werkloos. In de gepresenteerde banencijfers worden de kleinere banen wél meegenomen. Een additionele verklaring kan zijn dat ontmoedigde werklozen zich terugtrekken van de arbeidsmarkt. Mensen die niet actief op zoek zijn naar werk tellen namelijk evenmin mee als werkloos. Ook oudere werknemers die in het kader van een reorganisatie vervroegd met pensioen gaan zullen in

1. Werkloze beroepsbevolking en aantal openstaande vacatures, seizoengecorrigeerd

de regel niet meer actief op zoek gaan naar werk en dus niet als werkloos worden beschouwd.

Het aantal WW-uitkeringen lag aan het eind van het tweede kwartaal 68 duizend hoger dan een jaar eerder. Ten opzichte van een kwartaal eerder steeg het aantal WW-uitkeringen in het tweede kwartaal van 2004 met 22 duizend (gecorrigeerd voor seizoeninvloeden). Deze stijging is groter dan in het eerste kwartaal van 2004. Dit neemt niet weg dat het stijgingstempo van de WW in de eerste helft van 2004 onder dat van (heel) 2003 lag. Afgaande op jaarmutaties lijkt vooral de uitstroom uit de WW nog onvoldoende op gang te zijn gekomen. De instroom in de WW was in het tweede kwartaal voor het eerst sinds eind 2001 lager dan een jaar eerder.

Het aantal bijstandsuitkeringen van thuiswonenden onder de 65 jaar is voor het eerst in anderhalf jaar niet verder gestegen. Dit omslagpunt kan veroorzaakt zijn door de op 1 januari 2004 ingevoerde Wet Werk en Bijstand.

4. Ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid

Aan het eind van het tweede kwartaal van 2004 werden er 968 duizend arbeidsongeschiktheidsuitkeringen verstrekt.

Staat 2
Kerncijfers arbeidsmarkt (vervolg)

	2002				2003				2004		
	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw	4e kw	1e kw	2e kw	3e kw
	%										
Volumemutatie van het BBP ten opzichte van het voorafgaande kwartaal	0,1*	0,5*	0,2*	-0,3*	-0,5*	-0,7*	0,1*	0,5*	0,8*	-0,1*	
Ontwikkeling cao-lonen per maand ¹⁾	4,3	3,7	3,4	3,4	3,3	3,0	2,6	2,4	1,8*	1,5*	1,1*
Ontwikkeling contractuele loonkosten per maand	4,9	4,2	4,0	4,0	3,9	3,5	3,1	3,0	2,9*	2,7*	2,5*
Ontwikkeling consumentenprijzen	3,8	3,3	3,3	2,9	2,4	2,0	2,0	1,9	1,2	1,5	
Vacaturegraad ²⁾	25	23	16	17	18	18	12	14	18	20	
Werkloosheid	3,9*	3,9*	4,3*	4,2*	5,0*	5,3*	5,3*	5,5*	6,6*	6,4*	6,0*
Werkloosheid, na verwijdering van seizoeninvloeden	3,6*	3,9*	4,3*	4,4*	4,7*	5,3*	5,4*	5,7*	6,4*	6,4*	6,1*
Ziekteverzuim bij particuliere bedrijven	5,9	5,4	5,0	5,5	5,3	4,7	4,1	4,9	5,1		

¹⁾ Incl. bijzondere beloningen.

²⁾ Aantal openstaande vacatures op de duizend banen.

Dit zijn er 21 duizend minder dan een jaar eerder en 4 duizend minder dan in het eerste kwartaal. Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen daalt vanaf begin 2003. Deze daling wordt veroorzaakt door een verlaagde instroom in de arbeidsongeschiktheidsregelingen; de uitstroom is vrijwel gelijk gebleven. De daling van de instroom wordt gedeeltelijk toegeschreven aan de per 1 april 2002 ingevoerde Wet Verbetering Poortwachter. Deze wet heeft, samen met de verslechterde conjunctuur, geleid tot een daling van het ziekteverzuim vanaf begin 2003. Ziekteverzuimcijfers over het tweede kwartaal van 2004 zijn wegens een overgang op een nieuwe statistiek nog niet beschikbaar.

5. Lonen en prijzen

De afvlakking van de loonstijging zet nog altijd door. De cao-lonen per maand inclusief bijzondere beloningen lagen in het tweede kwartaal van 2004 1,5 procent boven die in het tweede kwartaal van 2003. De overeenkomstige cao-loonstijging lag een kwartaal eerder op 1,8 procent. In navolging van de cao-lonen is ook de contractuele-loonkostenstijging aan het afvlakken, zij het in een wat trager tempo dan de cao-lonen zelf. In het tweede kwartaal van 2004 lagen de contractuele loonkosten per maand 2,7 procent boven die in het tweede kwartaal van 2003. De overeenkomstige contractuele-loonkostenstijging lag een kwartaal eerder op 2,9 procent. De effecten van loonmatiging zijn lange tijd afgeremd door een sterke stijging van het werkgeversdeel van de premies voor pensioen en werkloosheid.

In het tweede kwartaal van 2004 lagen de consumentenprijzen gemiddeld 1,5 procent hoger dan een jaar eerder. Hoewel dit meer was dan de overeenkomstige stijging in het eerste kwartaal, is de inflatie hierna verder gezakt. In september daalde de inflatie verder tot 1,0 procent. Dit is het laagste waarde sinds juni 1989. De lage inflatie heeft onder meer te maken met de gematigde loonkostenstijgingen, de prijzenoorlog in de supermarkten en de lage dollar, die de invoer van veel producten goedkoper maakt.

6. Conjunctuur

Het volume van het bruto binnenlands product (BBP) lag in het tweede kwartaal 1,3 procent hoger dan een jaar eerder. Het is het tweede achtereenvolgende kwartaal waarin de economie op jaarbasis is gegroeid. Dit is vooral te danken aan een sterke groei in het eerste kwartaal van 2004 en het kwartaal daarvoor. Ten opzichte van het eerste is het volume van het BBP in het tweede kwartaal iets gedaald. Dit is waarschijnlijk meer het gevolg van een zeer gunstig eerste kwartaal dan van een slecht tweede kwartaal. De gunstige cijfers over het eerste kwartaal hebben onder andere te maken met uitzonderlijk goede weersomstandigheden voor de bouw.

De uitvoer van goederen en diensten is in het tweede kwartaal fors gegroeid. Er werd 7,5 procent meer uitgevoerd dan een jaar eerder. De investeringen in vaste activa zijn met slechts 1,4 procent gestegen en bleven daarmee wat achter. In het eerste kwartaal bedroeg de overeenkomstige stijging nog 4,5 procent. De consumptieve bestedin-

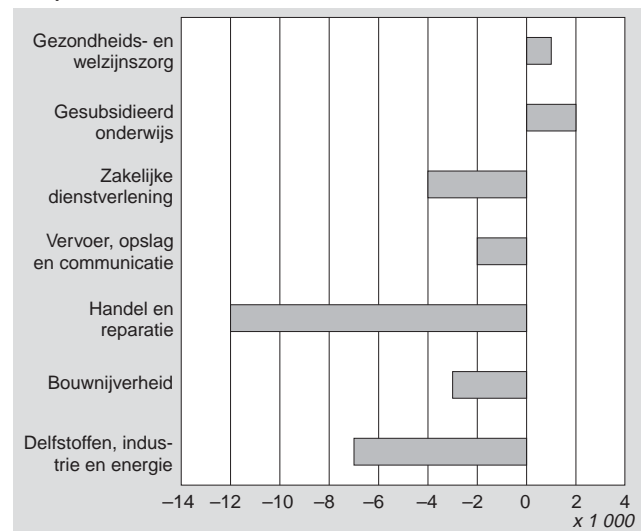
gen komen zeer aarzelend op gang. Er werd 0,4 procent meer geconsumeerd dan een jaar eerder.

7. Verschillen tussen bedrijfstakken

Het banenverlies in het bedrijfsleven is in het tweede kwartaal van 2004 enigszins afgevlakt. Dit neemt niet weg dat het aantal banen in alle bedrijfstakken van enige omvang nog altijd terugloopt. De grootste dalingen op jaarbasis vonden in het tweede kwartaal plaats in de industrie (37 duizend), de zakelijke dienstverlening (35 duizend) en de handel (30 duizend). Met name bij de zakelijke dienstverlening en bij de financiële instellingen pakte de daling lager uit dan in het eerste kwartaal. De handel was een van de weinige bedrijfstakken waarin het dalingstempo is opgelopen. De relatieve afname was het grootst in de bouwnijverheid (4,9 procent) en de industrie (3,6 procent).

In de niet-commerciële dienstverlening is de banengroei (op jaarbasis) verder afgevlakt. Bij het openbaar bestuur en in de sector 'cultuur en overige dienstverlening' is het aantal banen voor het tweede achtereenvolgende kwartaal gedaald. In de zorg is het aantal banen maar met 27 duizend gestegen ten opzichte van een jaar eerder. In het eerste kwartaal bedroeg de overeenkomstige stijging nog 40 duizend.

2. Mutatie aantal banen van werknemers: tweede kwartaal 2004 ten opzichte van een kwartaal eerder

Het aantal openstaande vacatures in het bedrijfsleven lag in het tweede kwartaal van 2004 voor het eerst in ruim drie jaar hoger dan een jaar eerder. De stijging vond plaats in de meeste bedrijfstakken. Voor veel bedrijfstakken is dit een trendbreuk. In de industrie steeg het aantal vacatures voor het eerst sinds begin 2001. Alleen in de handel was het aantal vacatures lager dan een jaar eerder.

Ook in de niet-commerciële dienstverlening is het aantal vacatures gestegen. Alleen in de zorg was het aantal vacatures lager dan een jaar eerder. Bij het openbaar bestuur en het onderwijs steeg het aantal vacatures voor het eerst in ruim twee jaar.

8. Verschillen tussen demografische groepen

De werkgelegenheid voor vrouwen is voor het tweede achtereenvolgende kwartaal afgenomen. Er werden in het tweede kwartaal 27 duizend banen minder door vrouwen bezet dan een jaar eerder. De overeenkomstige daling in het eerste kwartaal bedroeg 17 duizend. Mannen bezetten in het tweede kwartaal van 2004 91 duizend minder banen dan een jaar eerder. Dit is gelijk aan het overeenkomstige banenverlies in het eerste kwartaal. Bij mannen is het dalingstempo dus gelijk gebleven, na anderhalf jaar te zijn opgelopen.

De werkgelegenheidsontwikkeling onder mannen en vrouwen weerspiegelt het feit dat de daling van het aantal banen in het bedrijfsleven afvlakt, maar de groei van het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening eveneens. In het bedrijfsleven wordt maar 36 procent van de banen ingenomen door een vrouw, in de niet-commerciële dienstverlening ligt dat op 63 procent. Het banenverlies voor vrouwen in het bedrijfsleven is de laatste twee kwarta-

len niet meer volledig gecompenseerd door de banengroei in de niet-commerciële dienstverlening.

Het aantal werkloze mannen nam in een jaar tijd toe met 50 duizend, het aantal werkloze vrouwen met 39 duizend. Zowel onder mannen als onder vrouwen is de toename lager dan de overeenkomstige stijging in het eerste kwartaal. Dat de werkloosheid onder vrouwen minder stijgt, ondanks oplopend banenverlies, kan te maken hebben met terugtrekking van de arbeidsmarkt wegens ontmoediging. Van de vrouwelijke beroepsbevolking was in het tweede kwartaal 7,3 procent werkloos, van de mannelijke 5,8 procent. In het tweede kwartaal vlakke de groei van de werkloosheid onder alle leeftijdsgroepen wat af, maar het meest onder jongeren. Het tweede kwartaal telde gemiddeld 16 duizend werkloze jongeren meer dan een jaar eerder. In het eerste kwartaal was de overeenkomstige stijging nog 34 duizend. De jeugdwerkloosheid kwam in het tweede kwartaal uit op 14,0 procent. Onder mensen in de leeftijdsgroep van 25–44 jaar en 45–64 jaar bedroeg de werkloosheid respectievelijk 5,8 en 4,8 procent.

Sociaal-economische kerncijfers

	Basis c.q. eenheid	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1. Werkgelegenheid							
Werkzame personen	1 000	7 743	7 946	8 124	8 291	8 325*	8 294*
Werknemers	1 000	6 559	6 798	6 969	7 124	7 166*	7 141*
Zelfstandigen	1 000	1 184	1 148	1 155	1 167	1 159*	1 153*
Banen van werknemers	1 000	6 881	7 113	7 285	7 424	7 486*	7 462*
Landbouw en visserij	1 000	114	120	118	124	124*	123*
Industrie en bouwnijverheid	1 000	1 483	1 509	1 528	1 533	1 509*	1 463*
Commerciële dienstverlening	1 000	3 195	3 356	3 470	3 523	3 519*	3 457*
Niet-commerciële dienstverlening	1 000	2 088	2 127	2 169	2 245	2 333*	2 419*
Mannen	1 000	3 958	4 056	4 121	4 160	4 171*	4 120*
Vrouwen	1 000	2 922	3 056	3 164	3 264	3 315*	3 343*
Vacatures	1 000	135	172	203	197	149	109
Landbouw en visserij	1 000	2	3	3	3	3	2
Industrie en bouwnijverheid	1 000	28	37	47	41	28	17
Commerciële dienstverlening	1 000	74	94	110	106	76	59
Niet-commerciële dienstverlening	1 000	31	37	42	47	42	32
2. Beroepsbevolking en werkloosheid							
Beroepsbevolking	1 000	6 941	7 069	7 187	7 314	7 427*	7 510*
Mannen	1 000	4 190	4 233	4 275	4 317	4 358*	4 368*
Vrouwen	1 000	2 751	2 836	2 912	2 997	3 069*	3 142*
Werkzame beroepsbevolking	1 000	6 587	6 768	6 917	7 062	7 125*	7 114*
Mannen	1 000	4 036	4 105	4 161	4 209	4 211*	4 162*
Vrouwen	1 000	2 551	2 663	2 755	2 853	2 914*	2 952*
Werkloze beroepsbevolking	1 000	354	301	270	252	302*	396*
Mannen	1 000	153	128	114	109	147*	206*
Vrouwen	1 000	201	173	157	143	155*	190*
Werkloze beroepsbevolking	%	5,1	4,3	3,8	3,4	4,1*	5,3*
Mannen	%	3,7	3,0	2,7	2,5	3,4*	4,7*
Vrouwen	%	7,3	6,1	5,4	4,8	5,0*	6,1*
3. Sociale zekerheid							
WW-uitkeringen	1 000	287	223	189	166	204	287
Algemene bijstandswet, periodiek	1 000	397	363	335	322	320	336
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	1 000	907	926	957	981	993	982
WAO-uitkeringen	1 000	729	746	772	794	802	787
Wajong-uitkeringen	1 000	119	124	127	130	134	138
WAZ-uitkeringen	1 000	59	57	58	57	57	57
Ziekteverzuim particuliere bedrijven	%	5,0	5,4	5,5	5,4	5,4	4,8
4. Loon en loonkosten							
Verdiende lonen per maand van voltijdwerknemers	euro	2 250	2 323	2 398	2 561	2 666	.
Landbouw en visserij	euro	1 874	1 868	1 959	2 073	2 091	.
Industrie en bouwnijverheid	euro	2 148	2 230	2 287	2 451	2 549	.
Commerciële dienstverlening	euro	2 254	2 330	2 403	2 556	2 663	.
Niet-commerciële dienstverlening	euro	2 405	2 468	2 566	2 741	2 847	.
Cao-lonen per uur (incl. bijzondere beloningen)	2000=100	93,7	96,8	100	104,4	108,2	111,2
Particuliere bedrijven	2000=100	94,0	96,8	100	104,2	107,8	110,7
Gesubsidieerde sector	2000=100	93,0	96,6	100	105,2	109,6	112,8
Overheid	2000=100	93,4	97,0	100	104,4	109,0	112,5
5. Inkomen, consumptie en vermogen							
Besteedbaar inkomen per huishouden	1 000 euro	22,7	23,5	24,8	.	.	.
Eenpersoonshuishouden	1 000 euro	13,4	13,9	14,8	.	.	.
Meerpersoonshuishouden zonder kinderen	1 000 euro	27,8	28,7	30,3	.	.	.
Meerpersoonshuishouden met kinderen	1 000 euro	27,2	28,4	29,9	.	.	.
Dynamische koopkrachtverandering van personen	%	2,8	1,2	2,0	.	.	.
Bestedingen per huishouden	1 000 euro	22,2	23,2	24,7	.	.	.
Consumptie (volumemutatie per persoon)	%	.	.	2,8*	0,4*	0,7*	-1,4*
Vermogen per huishouden	1 000 euro	84	93	108	113*	.	.
Consumentenprijsindex (alle huishoudens)	2000=100	.	.	100	104,2	107,6	109,9

Artikelen

Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de verdere opmars van deeltijdwerk

Hans Langenberg

De werkgelegenheidsontwikkeling over de jaren 1994–2004 valt uiteen in twee perioden: één waarin de werkgelegenheid in het bedrijfsleven in toenemende mate groeide en één waarin de groei afnam en uiteindelijk omsloeg in krimp. De werkgelegenheid in de niet-commerciële dienstverlening groeide over het hele tijdvak, maar in de tweede periode sneller dan in de eerste. Als gevolg van het feit dat in toenemende mate in deeltijd wordt gewerkt, bleef de ontwikkeling van het arbeidsvolume achter bij de ontwikkeling van het aantal banen. Dit geldt zowel voor de eerste als de tweede periode. De relatieve toename van deeltijdwerk is waarneembaar bij alle bedrijfstakken en geldt zowel voor vrouwen als mannen.

1. Ontwikkeling werkgelegenheid 1994–2004

De werkgelegenheidsontwikkeling van 1994 tot medio 2004 bestrijkt één bijna volledige conjunctuurcyclus. In navolging van de aantrekkende economische groei begon in 1994 het aantal banen van werknemers weer te stijgen, na een korte periode van krimp. Hierna volgde een periode van toenemende groei die een top bereikte in de jaren 1998–1999. In beide jaren kwamen er meer dan 230 duizend banen bij. In 2000 nam de groei iets af, maar lag zij nog altijd op een hoog niveau. De economische groei was in dat jaar al iets minder uitbundig dan in de jaren ervoor, maar nog alleszins acceptabel. Pas vanaf 2001 is er echt sprake van een vertraagde economische ontwikkeling. De banengroei vlakke vanaf begin dat jaar steeds verder af en sloeg in het tweede kwartaal van 2003 om in een krimp. Tot en met het tweede kwartaal van 2004 werd deze krimp elk kwartaal groter.

Inmiddels lijkt de economische ontwikkeling over het dieptepunt heen. Vanaf het vierde kwartaal van 2002 tot en met het tweede kwartaal van 2003 kromp de economie, maar vanaf het derde kwartaal van 2003 is zij weer aan het groeien. Dat de ontwikkeling van de werkgelegenheid hierbij vooralsnog achterblijft is niet ongebruikelijk: ontwikkelingen op de arbeidsmarkt volgen de conjunctuur doorgaans met enige vertraging (zie Hijman en Langenberg, 2004).

Naast het aantal banen van werknemers kan de werkgelegenheid worden uitgedrukt in het arbeidsvolume van werknemers in arbeidsjaren, oftewel voltijdequivalenten (zie De Vries, 2003). Dit vormt een betere maat voor de feitelijke arbeidsinzet. Het voltijdequivalent van een baan van een werknemer wordt bepaald door het aantal overeengekomen uren per jaar behorende bij deze baan te delen door de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur behorende bij

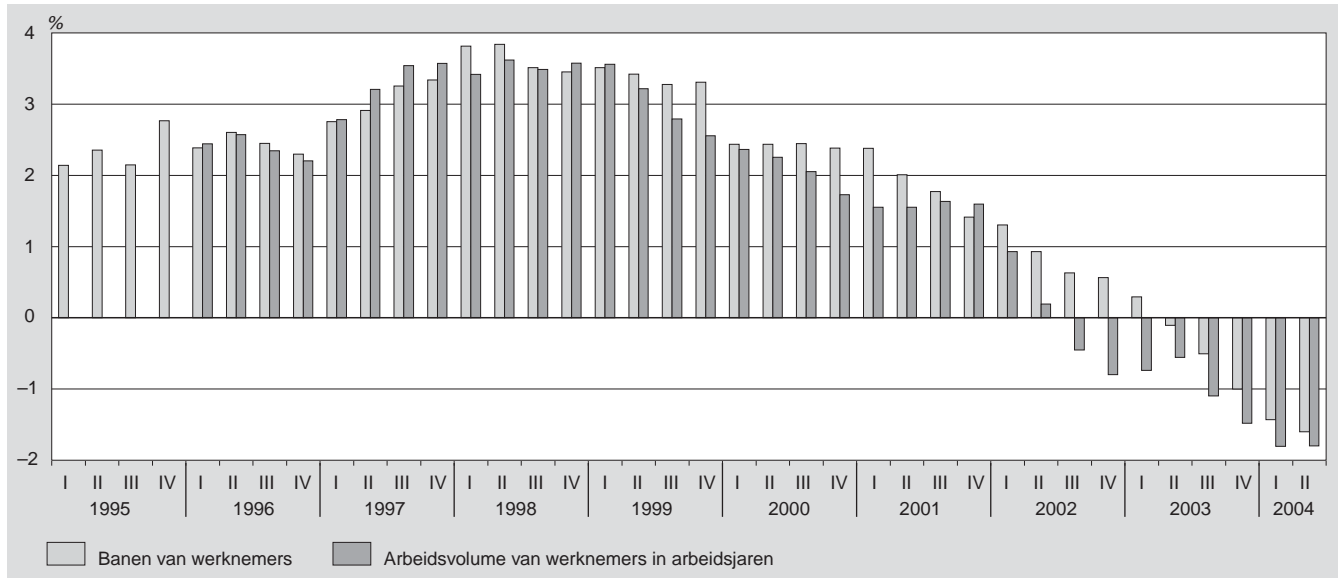
een voltijd baan (in de betreffende bedrijfstak). Vanwege deeltijdwerk is het arbeidsvolume in arbeidsjaren doorgaans lager dan het aantal banen. In dit artikel gaat het met name om het verschil in ontwikkeling tussen het arbeidsvolume en het aantal banen. Er wordt hier ook wel gesproken van het aantal arbeidsjaren per baan. Indien de ontwikkeling van het arbeidsvolume achterblijft bij dat van het aantal banen, gaat het aantal arbeidsjaren per baan omlaag.

In figuur 1 is de procentuele ontwikkeling van het aantal banen en het arbeidsvolume naast elkaar gezet. De ontwikkeling van arbeidsvolume van werknemers volgt in grote lijnen die van het aantal banen. Er zijn echter enkele kleine verschillen. Opvallend bij de ontwikkeling van het aantal banen is de grote terugval in de groei tussen het eerste kwartaal van 2001 en het kwartaal ervoor. De groei in het arbeidsvolume liep in deze periode geleidelijker terug. Na 2001 vlakke de groei van het arbeidsvolume juist sneller af dan die van het aantal banen. Vanaf het derde kwartaal van 2002 is er sprake van krimp. Over het algemeen kan gesteld worden dat de groei van het arbeidsvolume in de periode 1995–2001 geen gelijke tred hield met het aantal banen, terwijl de krimp in de periode daarna onevenredig groot was. Alleen in 1997 groeide het arbeidsvolume sneller dan het aantal banen. Hierna was dit slechts in een incidenteel kwartaal het geval, de laatste keer in het vierde kwartaal van 2001. Consequentie van dit alles is dat het aantal arbeidsjaren per baan in de jaren 1995–2003 is afgenomen.

Om de ontwikkeling van de werkgelegenheid nader te analyseren, wordt het tijdvak 1994–2004 in twee perioden opgedeeld, één van groei en één van krimp. De grens tussen beide perioden wordt gelegd in 2001. Naast een tweedeling in tijd wordt tweedeling in economische activiteit gehanteerd. Hierbij wordt de totale werkgelegenheid gesplitst in een conjunctuurgevoelig en een minder conjunctuurgevoelig deel. Het minder conjunctuurgevoelig deel wordt gelijkgesteld aan de niet-commerciële dienstverlening. Deze bestaat uit vier bedrijfstakken (L-O): openbaar bestuur, gesubsidieerd onderwijs, gezondheids- en welzijnzorg, en cultuur en overige dienstverlening. Wat er dan aan economische activiteit overblijft (bedrijfstakken A,B-K) wordt in dit artikel eenvoudig aangeduid met 'het bedrijfsleven'. Dit conjunctuurgevoelige deel van de werkgelegenheid omvat ruim tweederde van alle banen van werknemers. In werkelijkheid ligt de scheiding tussen commercieel en niet-commercieel wat subtieler, maar voor de presenteerde analyse is de hier gehanteerde tweedeling toereikend.

Naast een verschil in conjunctuurgevoeligheid, onderscheiden de twee sectoren zich ook in de mate waarin in deeltijd

1. Ontwikkeling banen en arbeidsvolume van werknemers; mutaties t.o.v. overeenkomstige kwartaal een jaar eerder ¹⁾

¹⁾Vóór 1995 zijn er over het arbeidsvolume alleen jaarcijfers beschikbaar.

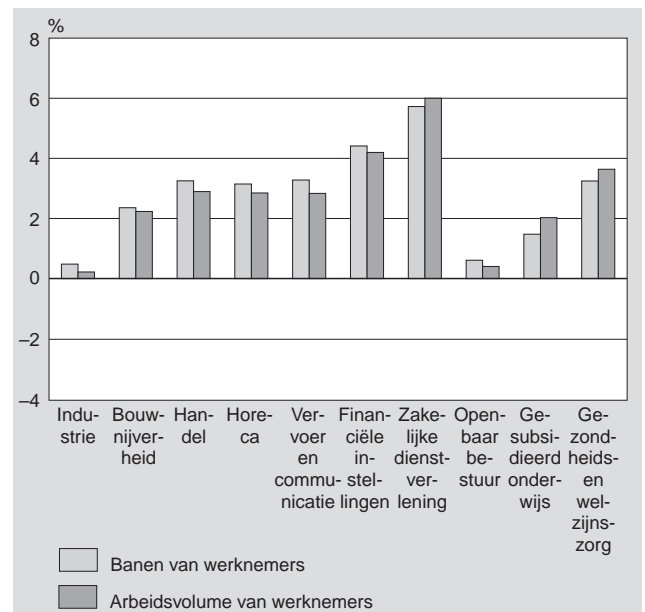
wordt gewerkt. Over de hele periode 1995–2003 was dat gemiddeld 36 procent (van het aantal banen) voor het bedrijfsleven en 58 procent voor de niet-commerciële dienstverlening. Verder werd in deze periode in het bedrijfsleven 35 procent van de banen bezet door een vrouw en in de niet-commerciële dienstverlening 60 procent.

2. Groei in de jaren 1995–2001

Figuur 2 geeft de werkgelegenheidsontwikkeling in de periode van groei voor een selectie van bedrijfstakken. Om praktische redenen is 1995 als beginjaar gekozen.¹⁾ Over deze hele periode groeide het aantal banen van werknemers jaarlijks met gemiddeld 2,8 procent. In het bedrijfsleven manifesteerde de groei zich over vrijwel de gehele linie; alleen in de industrie bleef de werkgelegenheid vrijwel constant. Opvallend is de sterke toename van de werkgelegenheid bij de financiële instellingen en in de zakelijke dienstverlening. De groei van de niet-commerciële dienstverlening (2,2 procent) bleef in periode 1995–2001 iets achter bij dat van het bedrijfsleven (3,1 procent). Dit neemt niet weg dat ook het aantal banen in met name de zorgsector tussen 2001 en 1995 al sterk toenam. Dit valt te herleiden tot een periode van sterke groei in de jaren 1997 en 1998.

In de meeste bedrijfstakken groeide het arbeidsvolume net iets minder dan het aantal banen. Uitzondering hierop vormde de zakelijke dienstverlening en delen van de niet-commerciële dienstverlening. Het arbeidsvolume van het bedrijfsleven groeide met 2,8 procent, dat van de niet-commerciële dienstverlening met 2,4 procent. Het totale arbeidsvolume groeide in de periode 1995–2001 jaarlijks met gemiddeld 2,6 procent en bleef dus achter bij de groei van het aantal banen. Dit ondanks het feit dat in het bedrijfsleven, waar minder in deeltijd wordt gewerkt, de werkgelegenheid sneller groeide dan in de niet-commerciële dienstverlening. Aangezien het aantal arbeidsjaren per

2. Ontwikkeling werkgelegenheid 1995–2001: banen en arbeidsvolume; jaarlijkse gemiddelde ontwikkeling

baan in de niet-commerciële dienstverlening in deze periode is toegenomen, is de achterblijvende groei van het totale arbeidsvolume dus volledig veroorzaakt door de achterblijvende groei van het arbeidsvolume van het bedrijfsleven.

Dat het arbeidsvolume van het bedrijfsleven minder snel groeide dan het aantal banen is te herleiden tot twee mogelijke oorzaken: of er kwamen in het bedrijfsleven verhoudingsgewijs meer deeltijdbanen, of de deeltijdbanen werden relatief kleiner van omvang. De eerste oorzaak blijkt het geval: het aantal deeltijdbanen groeide er jaarlijks met gemiddeld 5,5 procent, terwijl het aantal voltijdbanen jaarlijks maar met 1,8 procent groeide. (Zie ook figuur 3.) De relatieve omvang van de deeltijdbanen is daarentegen juist

gestegen. In de meeste bedrijfstakken nam het aantal overeengekomen uren per deeltijd baan namelijk toe, terwijl het aantal overeengekomen uren per voltijd baan in veel bedrijfstakken afnam. De ontwikkelingen op het gebied van de contractuele arbeidsduur hebben op zichzelf dus juist gezorgd voor een toename van het aantal arbeidsjaren per baan. Dit is echter teniet gedaan door de grote toename van deeltijdwerk.

In tegenstelling tot in het bedrijfsleven groeide het arbeidsvolume in de niet-commerciële dienstverlening juist sneller dan het aantal banen. Dit gebeurde ondanks het feit dat in alle bedrijfstakken in de niet-commerciële dienstverlening de groei van de deeltijd banen die van de voltijd banen overtrof (jaarlijkse gemiddelde groei: 3,1 versus 1,1 procent). De oorzaak van de relatief snelle toename van het arbeidsvolume van de sector is dan ook een veranderde verhouding van het aantal overeengekomen uren per deeltijd baan ten opzichte van dat van de voltijd baan. In het gesubsidieerde onderwijs had dit vooral te maken met een sterke stijging van het aantal overeengekomen uren per deeltijd baan; in de zorg was een sterke daling van het aantal overeengekomen uren per voltijd baan doorslaggevend. De ontwikkeling in de zorg is het gevolg van arbeidstijdverkorting.

Ook in de zakelijke dienstverlening steeg het arbeidsvolume sneller dan het aantal banen, ondanks het feit dat het percentage deeltijd banen er toenam. De werkgelegenheidsontwikkeling in de zakelijke dienstverlening wordt sterk bepaald door de ontwikkeling van het aantal uitzendkrachten. Bij uitzendkrachten wordt het aantal overeengekomen uren achteraf gelijk gesteld aan het aantal betaalde uren. De sterke groei van het arbeidsvolume ten opzichte van het aantal banen is in feite dan ook een afspiegeling van het sterk toegenomen aantal uitzenduren in de jaren 1995–2001.

In totaal groeide het aantal deeltijd banen in de periode 1995–2001 jaarlijks met gemiddeld 4,5 procent en het aantal voltijd banen met 1,6 procent. De snelle ontwikkeling van de

werkgelegenheid in de periode 1995–2001 had mede te maken met de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen. Het aantal banen dat door vrouwen wordt bezet groeide in dit tijdvak jaarlijks met gemiddeld 3,6 procent. Het aantal banen dat door mannen wordt bezet groeide jaarlijks met gemiddeld 2,2 procent. Vrouwen bezetten met name ook de vele nieuwe deeltijd banen. Van alle deeltijd banen in 2001 werd 71 procent ingenomen door een vrouw. Overigens is er wat dit betreft geen sprake van een stijgende lijn: in 1995 lag het aantal door vrouwen bezette deeltijd banen op 73 procent. De relatieve toename van het aantal bezette deeltijd banen was dan ook groter onder mannen.

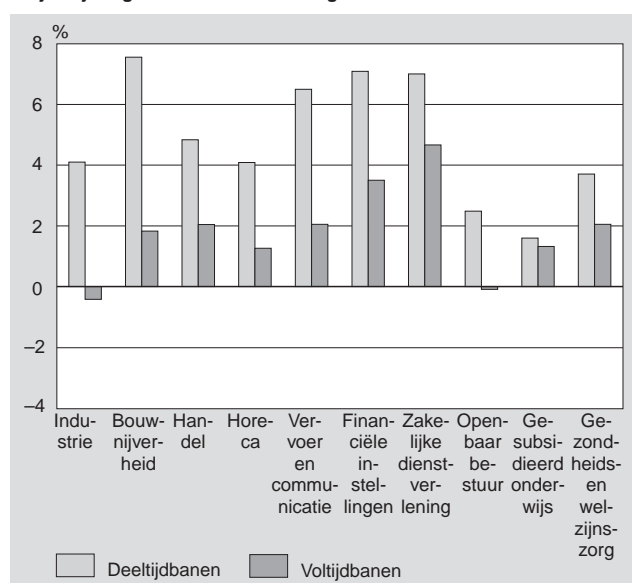
3. Krimp in de jaren 2001–2003

Figuur 4 geeft de ontwikkeling van de werkgelegenheid voor een selectie van bedrijfstakken in de jaren van krimp. Het tijdvak dat onder de loep wordt genomen loopt van 2001 t/m 2003. De periode van krimp is hiermee nog niet volledig beschreven, want ook in de eerste twee kwartalen van 2004 is de werkgelegenheid nog teruggelopen.

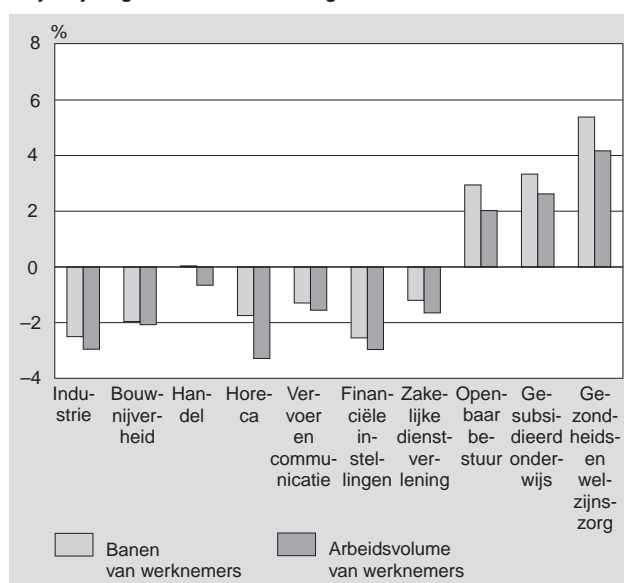
De werkgelegenheidsontwikkeling vanaf 2001 kenmerkt zich door twee tegengestelde effecten. De werkgelegenheids groei in het bedrijfsleven uit de periode ervoor neemt steeds verder af en slaat vanaf het tweede kwartaal van 2002 om in een sterke daling. Tegelijkertijd is er echter vanaf begin 2001 een tempoversnelling in de werkgelegenheids groei van de niet-commerciële dienstverlening. De versnelde groei is vanaf het derde kwartaal van 2003 niet meer voldoende om het verlies aan banen in het bedrijfsleven te compenseren.

Bedrijfstakken binnen het bedrijfsleven die veel werkgelegenheid verloren waren de industrie, de horeca en de financiële instellingen. De industrie was de eerste bedrijfstak van enige omvang die banen verloor. In het derde kwartaal van 2001 was de werkgelegenheid er voor het eerst sinds 1996 lager dan een jaar eerder, zowel in aantallen banen als in arbeidsjaren. De zorgsector, die in de

3. Ontwikkeling werkgelegenheid 1995–2001: deeltijd- en voltijd banen; jaarlijkse gemiddelde ontwikkeling

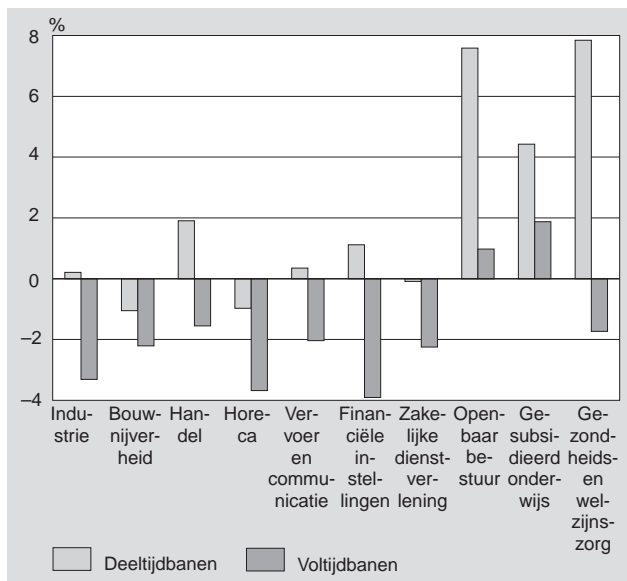
4. Ontwikkeling werkgelegenheid 2001–2003: banen en arbeidsvolume; jaarlijkse gemiddelde ontwikkeling

voorliggende periode al gestaag groeide, is vanaf het eerste kwartaal van 2001 bezig aan een groeiversnelling. Ook het openbaar bestuur en het gesubsidieerde onderwijs groeiden in de jaren 2001–2003 sneller dan in de periode ervoor.

Over de hele periode 2001–2003 is het aantal banen nog licht gestegen (jaarlijks met gemiddeld 0,3 procent). Dit komt doordat de gemiddelde jaarlijkse afname in het bedrijfsleven van 1,4 procent gecompenseerd werd door een jaarlijkse toename van het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening van 3,9 procent. Gemeten in arbeidsjaren daalde de werkgelegenheid jaarlijks echter met gemiddeld 0,5 procent. De jaarlijkse daling van het arbeidsvolume van het bedrijfsleven van 1,9 procent woog zwaarder dan de overeenkomstige stijging in de niet-commerciële dienstverlening van 2,9 procent.

5. Ontwikkeling werkgelegenheid 2001–2003: deeltijd en voltijdbanen; jaarlijkse gemiddelde ontwikkeling

De reden dat het arbeidsvolume sneller daalt dan het aantal banen zou in eerste instantie toegeschreven kunnen worden aan het feit dat de werkgelegenheid in de niet-commerciële dienstverlening stijgt terwijl dat in het bedrijfsleven daalt. Dit gezien het feit dat er in de niet-commerciële dienstverlening meer in deeltijd wordt gewerkt. Hoewel deze redenering zeker opgaat, blijkt uit analyse dat dit niet de voornaamste reden is. Veel belangrijker blijkt namelijk het afnemende aantal arbeidsjaren per baan in de bedrijfssectoren zelf. In 2002 zorgden vooral de ontwikkelingen in het bedrijfsleven voor een neerwaarts effect op het aantal arbeidsjaren per baan. In 2003 waren de ontwikkelingen in de niet-commerciële dienstverlening bepalend.

De afname van het aantal arbeidsjaren per baan wordt veroorzaakt doordat er relatief meer in deeltijd wordt gewerkt. Dit geldt zowel voor het bedrijfsleven als de niet-commerciële dienstverlening. De afname van het aantal arbeidsjaren per baan heeft in de twee sectoren echter niet dezelfde achtergrond. In het bedrijfsleven is het omdat het aantal voltijdbanen is *gedaald*, terwijl het aantal deeltijdbanen vrijwel gelijk is gebleven. In de niet-commerciële dienstverle-

ning is het omdat het aantal deeltijdbanen is *gegroeid* terwijl het aantal voltijdbanen vrijwel gelijk is gebleven. Het aantal overeengekomen uren per baan is over de (korte) periode 2001–2003 niet drastisch veranderd. Alleen bij het openbaar bestuur is het aantal overeengekomen uren per deeltijdbaan significant lager geworden, terwijl het aantal overeengekomen uren per voltijdbaan vrijwel gelijk bleef. Dit is een extra reden waarom het aantal arbeidsjaren per baan in deze bedrijfstak is gedaald.

Binnen het bedrijfsleven zorgden met name de industrie, de handel en de zakelijke dienstverlening voor een afname van het aantal arbeidsjaren per baan. Dit heeft vooral te maken met de grote omvang van deze bedrijfstakken. In al deze bedrijfstakken is het aantal voltijdbanen sterk afgenomen, terwijl het aantal deeltijdbanen er vrijwel gelijk bleef en in de handel zelfs nog steeg (zie figuur 5). Het grootste effect binnen de niet-commerciële dienstverlening ligt in de zorg. Dat de zorg de grootste verandering teweegbrengt heeft twee oorzaken. Van de vier bedrijfstakken waaruit de niet-commerciële dienstverlening bestaat is de zorg met meer dan één miljoen banen veruit de grootste. Bovendien kende de zorg de sterkste toename van het aantal deeltijdbanen, terwijl het aantal voltijdbanen er daalde.

In totaal groeide het aantal deeltijdbanen in de periode 2001–2003 jaarlijks met gemiddeld 2,9 procent. Het aantal voltijdbanen daalde jaarlijks met gemiddeld 1,9 procent. Mannen hadden in deze periode meer last van de verminderde conjunctuur dan vrouwen. Het aantal banen dat door mannen wordt bezet daalde jaarlijks met gemiddeld 0,5 procent, terwijl het aantal banen dat door vrouwen wordt bezet met 1,2 procent toenam.

Cijfers over de eerste helft van 2004 suggereren overigens dat veranderingen in de werkgelegenheidsontwikkeling op handen zijn. Hoewel het aantal banen (op jaarbasis) nog meer is afgenomen dan voordien, daalde het aantal banen in het bedrijfsleven in het tweede kwartaal van 2004 voor het eerst minder dan het kwartaal ervoor. De stijging van het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening, die al vanaf begin 2003 aan het afvlakken is, was in het tweede kwartaal van 2004 tot een niveau van voor 1997 gereduceerd. Dit was de resultante van een geringe groei bij onderwijs en zorg, tegenover een daling van het aantal banen bij het openbaar bestuur en cultuur en overige dienstverlening. Als gevolg van de afnemende werkgelegenheids groei in de niet-commerciële dienstverlening, gevoegd bij het banenverlies in het bedrijfsleven, daalde in het eerste halfjaar van 2004 voor het eerst sinds jaren het aantal banen dat door vrouwen wordt bezet.

4. Tot besluit

Het totale aantal banen groeide van 6,3 miljoen in 1995 tot 7,5 miljoen in 2003, hetgeen neerkomt op een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,2 procent. In dezelfde periode groeide het aantal arbeidsjaren van 4,9 naar 5,7 miljoen, oftewel jaarlijks met gemiddeld 1,9 procent. De groei van het arbeidsvolume over de periode 1995–2003 is dus achtergebleven bij die van het aantal banen, hetgeen te verkla-

ren is uit de grote toename van het aantal deeltijdbanen. Dit aantal is zowel gestegen in de periode van groei als in de periode van krimp. De jaarlijkse gemiddelde toename van het aantal deeltijdbanen over de hele periode bedroeg 4,1 procent, terwijl het aantal voltijdbanen jaarlijks slechts met 0,7 procent toenam. Het percentage deeltijdbanen steeg dan ook van 39,8 in 1995 naar 46,2 in 2003. De daling van het aantal arbeidsjaren per baan is uiteraard niet pas halverwege de jaren negentig begonnen, maar was al veel langer aan de gang (zie Al en Selten (2004)). Dit neemt niet weg dat het deeltijdwerk zich in de voorbije tien jaar versneld heeft ontwikkeld. Zo lag het percentage deeltijdbanen in 1987 al op 37,5 procent en bedroeg de toename tussen 1987 en 1995 dus slechts enkele procentpunten.

Over het hele tijdvak is het aantal banen in de niet-commerciële dienstverlening jaarlijks met gemiddeld 2,6 procent gestegen; dit was sneller dan de overeenkomstige banengroei in het bedrijfsleven van 1,9 procent. Hoewel de hierdoor veroorzaakte verschuiving in de structuur van de werkgelegenheid mede heeft bijgedragen aan de daling van het aantal arbeidsjaren per baan, was dit niet de voornaamste factor. Belangrijker was dat het percentage deeltijdbanen *onder alle bedrijfstakken* is toegenomen.

Over de hele periode is het aantal overeengekomen uren per deeltijd baan jaarlijks met 0,7 procent gestegen, terwijl het aantal overeengekomen uren per voltijd baan licht afnam (gemiddeld met 0,1 procent). De interpretatie hiervan is dat (vooral vanwege arbeidstijdverkorting) voltijd banen korter zijn geworden, maar dat er een tendens is naar grotere deeltijd banen. Vermoedelijk hangen deze feiten enigszins samen: het verlies aan uren van voltijders van de overeengekomen uren heeft in elk geval een positief effect gehad op het aantal arbeidsjaren per baan. Een deel van dit effect is echter kunstmatig, een gevolg van het feit dat de grondslag voor een arbeidsjaar verandert wanneer het aantal overeengekomen uren voor voltijders verandert. Het aantal overeengekomen uren per deeltijd- of voltijd baan was na 2000 overigens vrijwel stabiel.

Vrouwen waren in grotere mate dan mannen verantwoordelijk voor de werkgelegenheidsgroei. Zij bezetten jaarlijks gemiddeld 3,0 procent meer banen, terwijl mannen jaarlijks slechts 1,5 procent meer banen bezetten. Het arbeidsvolume van vrouwen steeg jaarlijks met gemiddeld 3,0 procent, terwijl dat van mannen jaarlijks met gemiddeld 1,2 procent

toenam. Dat het aantal arbeidsjaren per baan voor vrouwen gelijk bleef, komt door de toename van het aantal arbeidsjaren per baan in de niet-commerciële dienstverlening in de periode 1995–2001.

Zoals eerder gezegd nam het aantal deeltijdbanen toe in zowel de periode van groei als die van krimp. Zoals blijkt uit figuur 6 hebben hiervan zowel vrouwen als mannen geprofiteerd. Het aantal voltijd banen is in de eerste periode gestegen, maar in de tweede gedaald. De relatieve toename van het aantal bezette voltijd banen in de eerste periode was groter onder vrouwen, maar de relatieve afname in de tweede periode ook. Over het hele tijdvak is het aantal voltijd banen dat door mannen wordt bezet jaarlijks met gemiddeld 0,6 procent gestegen, en het aantal deeltijd banen met 4,8 procent. Bij vrouwen was dit respectievelijk 1,2 en 3,8 procent. Hieruit valt af te leiden dat het percentage deeltijd banen het snelst gestegen is onder mannen. Hoewel het feit dat de werkgelegenheidsgroei voor vrouwen sneller verliep dan voor mannen zeker een sterke invloed had op de afname van het aantal arbeidsjaren per baan, was de toename van deeltijdwerk *onder beide seksen* een niet uit te vlakken factor.

Uit de sterke toename van het aantal deeltijd banen valt niet af te leiden of dit nu een wens is van werkgevers of werknemers. Bekend is dat veel vrouwen een voorkeur hebben voor deeltijdwerk (zie ook Van der Valk en Boelens (2004)), maar zijn er nu meer vrouwen tot de arbeidsmarkt toegetreden wegens de groeiende mogelijkheden voor deeltijdwerk of is het andersom? Vanaf 1 juli 2000 geldt in elk geval dat werknemers een grotere stempel kunnen drukken op het aantal uren dat zij werken. Op die dag is namelijk de zogeheten Wet Aanpassing Arbeidsduur (WAA) ingevoerd. In principe kan elke werknemer een aanvraag indienen om een ander aantal uren te gaan werken. De werkgever is verplicht hierop te reageren en mag de aanvraag slechts afwijzen bij 'zwaarwegende bedrijfs- of dienstbelangen'. De conclusie dat de groei van deeltijdwerk vooral gedreven wordt door het aanbod van arbeidskrachten, ligt voor de hand.

Referenties

Al, Pieter, en Robert Selten (2004), *Nederlanders zijn minder gaan werken*, Centrum voor Beleidsstatistiek 04003.

Hijman, Remko, en Hans Langenberg (2004), *Jaren van laagconjunctuur sterk voelbaar op de arbeidsmarkt in 2003*, In: *Sociaal-economische trends*, 2004-1, blz. 11–14.

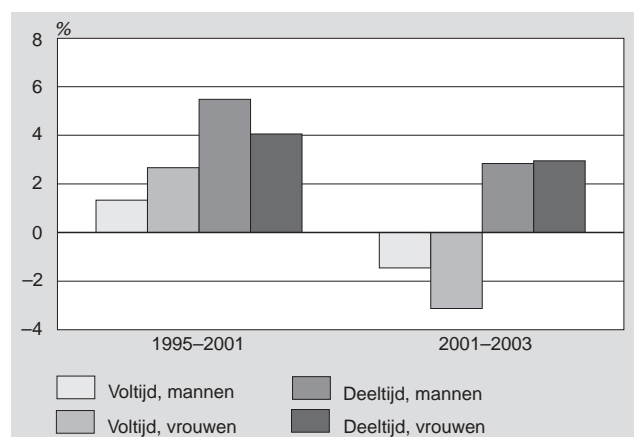
Valk, Johan van der, en Annemarie Boelens (2004), *Vrouwen op de arbeidsmarkt*, In: *Sociaal-economische trends*, 2004-3, blz. 19–25.

Vries, Sylvia de, (2003), *Relatie tussen banen, werkzame personen en werkzame beroepsbevolking*, In: *Sociaal-economische maandstatistiek*, 2003-4, blz. 15–19.

Noot in de tekst

¹⁾ Niet alle relevante gegevens vóór 1995 zijn beschikbaar.

6. Ontwikkeling werkgelegenheid: geslacht; jaarlijkse gemiddelde ontwikkeling

Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005 ¹⁾

Het Centraal Planbureau verwacht in 2004 een afname van de werkgelegenheid en een toename van de werkloosheid. In 2005 zal door de verbeterende conjunctuur de werkgelegenheid niet verder teruglopen. De werkloosheid blijft echter toenemen. De loonstijging zal in 2004 en 2005 verder afvlakken. Voor beide jaren wordt over de hele linie koopkrachtverlies verwacht. Huishoudens met kinderen en 65-plussers gaan er relatief weinig op achteruit.

1. Werkgelegenheid daalt in 2004, stabiliseert in 2005

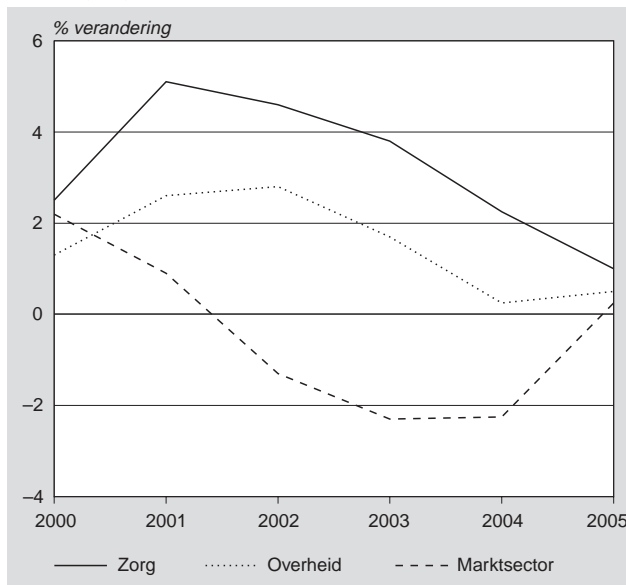
Hoewel de economie in 2004 beter presteert dan een jaar eerder, is hiervan op de arbeidsmarkt nog maar weinig te merken. De werkgelegenheid in arbeidsjaren zal naar verwachting in 2004 met 1¼ procent afnemen, de grootste daling in twintig jaar. Het is overigens gebruikelijk dat de werkgelegenheid niet meteen beïnvloed wordt door beginnend conjunctureel herstel. De arbeidsmarkt reageert meestal met enige vertraging op de conjunctuur. Daardoor kwam de economische recessie, die in het tweede kwartaal van 2003 zijn dieptepunt bereikte, pas begin 2004 tot uiting in een scherpe daling van de werkgelegenheid. Het tweede kwartaal van 2004 liet echter al een minder scherpe daling zien.

De meeste arbeidsmarktindicatoren met voorspellende waarde laten in 2004 een gematigd positieve ontwikkeling zien. De daling van het aantal vacatures is tot stilstand gekomen en het aantal uitzenduren nam in het eerste kwartaal van 2004 minder sterk af dan in voorgaande kwartalen. Het aantal faillissementen is in het tweede kwartaal van 2004 zelfs gedaald. Alleen de toename van het aantal ontslagaanvragen bleef in het eerste kwartaal onveranderd hoog. Al met al wordt voor 2005 geen verdere afname van de werkgelegenheid verwacht. Het herstel van de productie in 2004, de gematigde loonontwikkeling en het gematigde herstel van de bedrijfswinsten hebben een licht positief effect op de vraag naar arbeid in 2005.

De teruggang van de werkgelegenheid in 2004 is volledig toe te schrijven aan de marktsector. Het is het derde opeenvolgende jaar van verlies van werkgelegenheid in deze sector, vooral bij de industrie, de bouwnijverheid en de financiële en zakelijke dienstverlening. De zorgsector blijft met 2¼ procent in 2004 en 1 procent in 2005 de grootste motor van de werkgelegenheidsgroei, hoewel het tempo minder hoog ligt dan in voorgaande jaren. Ook bij de overheid zal de ontwikkeling van de werkgelegenheid in 2004 en 2005 gunstig afsteken bij de marktsector. Tegenover inkrimping van personeel bij het openbaar bestuur en defensie staat uitbreiding bij het onderwijs, en in iets mindere mate bij justitie en politie.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid wordt in 2005 beïnvloed door de invoering van de wet Verlenging Loonbetalingsverplichting (VLZ) in 2004. Door deze wet moeten werkgevers voortaan hun zieke werknemers niet één, maar twee jaar doorbetalen. Het tweede ziektejaar stro-

1. Werkgelegenheid van werknemers in arbeidsjaren

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

men deze werknemers dus niet uit naar de WAO, maar blijven ze op de loonlijst van het bedrijf staan en worden geteld als werknemer. De invoering van de VLZ heeft dus een zuiver statistisch effect op de werkgelegenheid. Bij correctie hiervoor wijzigt de werkgelegenheidsgroei in de marktsector van ¼ procent groei in 2005 in een afname van ¼ procent.

2. Werkloosheid blijft toenemen

De werkloosheid zal naar verwachting in 2004 oplopen tot 495 duizend personen, ofwel 6,5 procent van de beroepsbevolking. Het lichte herstel van de vraag naar arbeid in 2005 is niet sterk genoeg om de groei van het arbeidsaanbod op te vangen. Daardoor zal de werkloosheid in 2005 verder stijgen naar 550 duizend personen. Dit is 7 procent van de beroepsbevolking.

De groei van het arbeidsaanbod zal in 2004 ongeveer 30 duizend personen bedragen en in 2005 ongeveer 95 duizend personen. Het arbeidsaanbod neemt in 2004 en 2005 toe doordat jongere generaties vrouwen vaker werken dan oudere generaties en doordat een aantal beleidsmaatregelen een positief effect hebben. Met name de hervormingen in de WW spelen een rol. Per augustus 2003 is de vervolgtuitkering WW afgeschaft en per januari 2005 verdwijnt de kortdurende WW-uitkering. Verder hebben de herkeuringen in de WAO die per oktober 2004 zullen beginnen een belangrijk effect. In mindere mate is ook de overgang van VUT naar prepensioen van invloed. In 2005 zal de invoering van de VLZ een belangrijke rol spelen. Een negatief effect op het arbeidsaanbod gaat uit van de vergrijzing en van de conjunctuur. Met name in 2004 zullen door de economische tegenwind veel mensen ervan af zien een baan

Staat 1
Beroepsbevolking en werkloosheid

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>% verandering t.o.v. voorgaand jaar</i>						
Beroepsbevolking	2,3	1,6	0,6	0,8	½	1¼
<i>1 000 personen</i>						
Werkloze beroepsbevolking	270	252	302	396	495	550
Werkloosheids- en bijstandsuitkeringen	623	572	572	640	715	750
<i>% van de beroepsbevolking</i>						
Werkloze beroepsbevolking	3,6	3,3	4,0	5,1	6½	7
Werkloosheids- en bijstandsuitkeringen	8,3	7,5	7,5	8,3	9¼	9½
<i>%</i>						
Verhouding inactieven/actieven	66,7	65,9	66,3	67,5	69½	70½

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

te zoeken omdat ze daar weinig van verwachten. In 2005 zal dit effect aanzienlijk minder sterk zijn.

Het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven (de *i/a* ratio) zal zowel in 2004 als in 2005 stijgen. Veruit het grootste deel van de stijging in 2004 wordt verklaard door de toename van de werkloze beroepsbevolking met 100 duizend personen. De stijging van het aantal werkloosheids- en bijstandsuitkeringen is geringer en bedraagt naar verwachting 65 duizend personen. In 2004 zal vooral het aantal WW-uitkeringen toenemen. Mensen die hun baan kwijtraken komen vaak eerst in aanmerking voor een WW-uitkering om pas daarna in de bijstand te belanden. Voor 2005 wordt een geringe afname van het aantal WW-uitkeringen verwacht, voornamelijk door de al genoemde wetswijzigingen in de WW. Het aantal personen in de bijstand zal echter aanzienlijk stijgen. Dit komt doordat de versoering van de WW, het herkeuren van WAO-ers en de afschaffing van gesubsidieerde banen ertoe zal leiden dat meer mensen op de bijstand aangewezen zullen zijn.

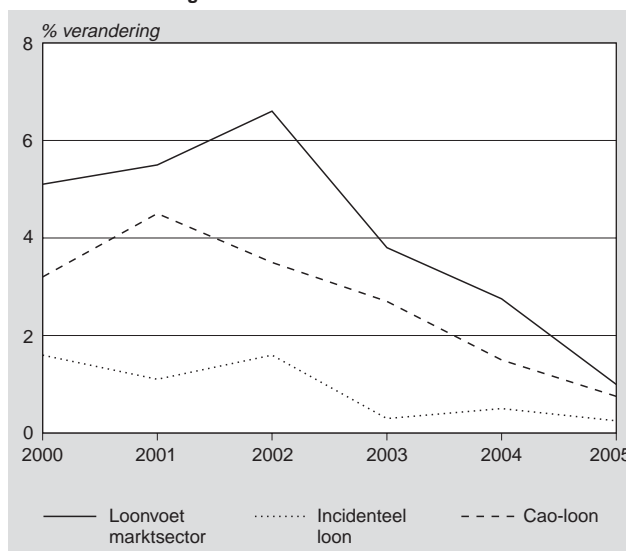
3. Loonstijging vlak af

De stijging van de cao-lonen neemt naar verwachting in 2004 en 2005 af. Voor 2004 wordt een cao-loonstijging van 1½ procent geraamd en voor 2005 een stijging van ¾ procent. De matiging van de cao-lonen hangt samen met de lage inflatie en de stijging van de werkloosheid. De weer groeiende arbeidsproductiviteit kan echter een positief effect op de cao-loonstijging hebben. Het Najaarsakkoord van 2003, waarin afgesproken werd de nullijn voor cao-lonen te hanteren, heeft slechts een beperkt effect. Dit komt doordat veelvuldig gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheid afspraken te maken over eenmalige resultaatafhankelijke beloningen en vergoedingen voor gestegen ziektekosten. Ook het kabinetsvoornemen om in 2005 cao's die niet voldoen aan de nullijn niet algemeen verbindend te verklaren zal waarschijnlijk weinig effect hebben op de ontwikkeling van de cao-lonen. Dit heeft te maken met het kleine aantal

werknemers dat door een algemeen verbindend verklaring onder een cao valt (ongeveer 8 procent van alle werknemers) en het geringe effect dat een algemeen verbindend verklaring heeft op het loon van individuele werknemers.

Voor 2004 is voor ongeveer de helft van de werknemers al een cao afgesloten. Bij de rest van de werknemers liggen de cao-lonen al voor een gedeelte van het jaar vast. Mede door de langdurige onzekerheid over de uitkomsten van het overleg tussen kabinet en sociale partners zijn er echter nog nauwelijks cao's voor geheel 2005 afgesloten. Daarom is de cao-loonstijging in de marktsector voor 2005 gekoppeld aan de ontwikkeling van de inflatie. Bij een inflatie van 1¼ procent komt de cao-loonstijging op jaarbasis uit op ¾ procent. De geraamde cao-loonstijging is lager dan de inflatie, omdat de cao-lonen in de zorg en bij de overheid naar verwachting amper zullen toenemen.

2. Loonontwikkeling in de marktsector

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

De loonvoet in de marktsector zal in 2004 uitkomen op 2¼ procent en in 2005 op ½ procent. Na de periode 2000–2002 waarin de loonvoet ieder jaar meer dan 5 procent steeg is nu dus sprake van een sterke afvlakking. Dit is niet alleen het gevolg van de lagere cao-loonstijging, maar ook van de gunstigere ontwikkeling van de sociale lasten voor werkgevers.

Zowel voor de ontwikkeling van de loonvoet in de marktsector als voor het incidenteel loon geldt dat zij in 2005 lager uitvallen door de verlenging van loondoorbetalingsverplichting bij ziekte (VLZ). Wanneer gecorrigeerd wordt voor de invoering van de VLZ, zou de incidenteel loonontwikkeling in 2005 niet min ¼ procent maar plus ¼ procent zijn, en zou de loonvoet voor de marktsector uitkomen op 1 procent in plaats van ½ procent.

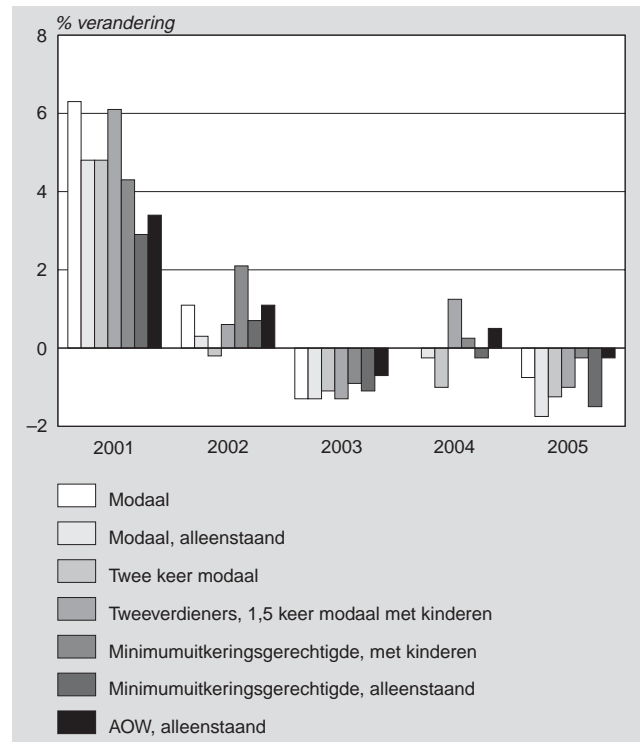
4. Koopkrachtdaling in 2005

In de ramingen voor 2004 en 2005 zal de koopkracht van huishoudens in doorsnee afnemen met respectievelijk ¼ procent en 1 procent. De ontwikkeling van de koopkracht van werknemers in de collectieve sector steekt ongunstig af bij die van de overige werknemers. Dit komt door de geringe cao-loonstijging in de collectieve sector, de verdere toename van de pensioenpremies en de invoering van een middelloonstelsel.

Bijna alle huishoudens zullen in 2005 een koopkrachtdaling ondervinden. Oorzaken hiervan zijn de inflatie, die met 1¼ procent hoger uitkomt dan de cao-loonstijging, en de afschaffing van de Zalmsnip, waardoor een korting van 45 euro op de lokale lasten wegvalt. Daarnaast stijgen de belastingtarieven in de eerste twee schijven. Uitkeringsgerechtigden ondervinden nadeel van de bevrozing van de uitkeringen en de bezuinigingen op de huursubsidie.

Huishoudens met kinderen gaan er over het algemeen minder op achteruit dan huishoudens zonder kinderen. De verhoging van de kinderkorting met 135 euro is gunstig voor huishoudens met kinderen en een inkomen tot 30 duizend euro. Daarnaast is voor werkende tweeverdieners en werkende alleenstaande ouders de hogere aanvullende

3. Koopkracht standaard huishoudens

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

combinatiekorting positief. De ontwikkeling van de koopkracht van alleenstaande 65-plussers steekt met ¼ procent in 2005 gunstig af bij die van uitkeringsgerechtigden en werkenden. Dit is een gevolg van de nieuwe bruto toeslag op de AOW van 60 euro en de verhoging van de (alleenstaande) ouderenkorting.

Noot bij de titel

¹⁾ Bijdrage van het Centraal Planbureau (CPB). Dit artikel is een bewerking van het hoofdstuk Arbeid en Inkomen uit de Macro Economische Verkenning 2005. Het CPB maakt onafhankelijke, wetenschappelijke en actuele prognoses die van belang zijn voor beleidsmakers. De verantwoordelijkheid voor gegevens en opvattingen in dit artikel berust bij het CPB.

Tabel 1
Werkgelegenheid

	2003	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	<i>x 1 000</i>	<i>% mutatie op jaarbasis</i>					
Personen							
Totaal	8 294	2,2	2,1	0,4	-0,4	-1	½
Vanaf 12 uur per week	7 300	2,8	1,9	-0,1	-0,5	-1	½
Arbeidsjaren							
Totaal	6 439	1,8	1,3	-0,1	-1,0	-1¼	¼
w.v.							
werknemers bedrijven	4 911	2,2	1,5	-0,5	-1,4	-1½	¼
w.o.							
marktsector	4 140	2,2	0,9	-1,3	-2,3	-2¼	¼
zorg	711	2,5	5,1	4,6	3,8	2¼	1
zelfstandigen	743	-0,2	-0,7	-0,7	-0,8	-½	-½
overheid	785	1,3	2,6	2,8	1,7	¼	½

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

Tabel 2
Uitkeringsvolume

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>1 000 uitkeringsjaren</i>							
AOW	2 171	2 192	2 213	2 236	2 264	2 295	2 330
ANW	143	138	134	130	125	120	115
Ziektewet	363	381	389	389	347	340	365
AAW/WAO	766	788	798	806	811	795	760
WW	221	184	172	185	235	285	275
ABW (in personen)	384	348	328	319	328	345	395
Totaal	4 049	4 031	4 033	4 065	4 109	4 185	4 240
<i>1 000 arbeidsjaren</i>							
Actieven (excl. ziekteverzuim)	5 946	6 042	6 117	6 132	6 092	6 015	6 010
<i>inactieven per 100 actieven</i>							
i/a ratio	68,1	66,7	65,9	66,3	67,5	69½	70½

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

Tabel 3
Loonontwikkeling in de marktsector

	2001 ¹⁾	2002	2003	2004	2005
<i>% verandering</i>					
Cao-loon	4,2	3,5	2,7	1½	¾
Incidenteel loon	2,8	1,6	0,3	½	-¼
Bruto loon	7,0	5,1	3,0	2	½
Sociale lasten werkgevers	-1,5	1,5	0,8	1	0
Loonvoet marktsector	5,5	6,6	3,8	2¾	½
Effect loonkostensubsidies	0,1	0,0	0,2	¼	¼
Loonvoet incl. loonkostensubsidies	5,6	6,5	4,0	3	¾

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

¹⁾ De bruteringsoperatie van de overhevelingstoeslag in 2001 is geboekt als een stijging van de incidentele looncomponent met 1,7 procent en een overeenkomstige daling van de sociale lasten werkgevers.

Tabel 4
Koopkracht standaard huishoudens

	2001	2002	2003	2004	2005
<i>% verandering</i>					
Modaal	6,3	1,1	-1,3	0	-¾
Modaal, alleenstaand	4,8	0,3	-1,3	-¼	-1¾
Twee keer modaal	4,8	-0,2	-1,1	-1	-1¼
Tweeverdieners, 1,5 keer modaal met kinderen	6,1	0,6	-1,3	1¼	-1
Minimumuitkeringsgerechtigde, met kinderen ¹⁾	4,3	2,1	-0,9	¼	-¾
Minimumuitkeringsgerechtigde, alleenstaand ¹⁾	2,9	0,7	-1,1	-¾	-1½
AOW, alleenstaand	3,4	1,1	-0,7	½	-¼

Bron: Macro Economische Verkenning 2005 (CPB).

¹⁾ De koopkracht van huishoudens op minimumniveau met huursubsidie neemt in 2004 en 2005 ½ tot 1 procentpunt minder toe door de verlaging van de huursubsidie met 12 euro per maand per 1 juli 2004 en 2,28 euro per maand per 1 juli 2005.

Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001

Overgangen tussen werken en niet-werken, wisseling van baan, bedrijf en bedrijfstak

André Corpeleijn (CBS) en Marcel Kerkhofs (OSA, UvT)

Werknemers van 45 jaar en ouder vormen een relatief stabiele groep op de arbeidsmarkt. Toch maakt per jaar ruim 20 procent van hen een min of meer ingrijpende verandering mee. Naast overgangen van werken naar niet-werken, zijn er overgangen in omgekeerde richting. Veranderingen van baan, van bedrijf en van bedrijfstak komen ook voor, zij het minder dan bij jongeren.

1. Inleiding

1.1 Doel en kader van het onderzoek

Oudere werknemers staan in de belangstelling. Enkele jaren geleden werden in Europees verband doelstellingen geformuleerd om de arbeidsparticipatie van ouderen te vergroten. De helft van de bevolking van 55 tot 65 jaar zou in 2010 aan het werk moeten zijn. Ook in het regeerakkoord van het kabinet Balkenende II is bevordering van de arbeidsparticipatie van ouderen als doelstelling opgenomen. De grote belangstelling voor oudere werknemers heeft onderzoek naar vervroegde uittreding bevorderd.

Uittreding en andere positieveranderingen van oudere werknemers staan centraal in een gezamenlijk project van CBS en OSA (Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarkt-onderzoek) dat in maart 2003 is gestart onder de naam 'Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers'. Dit project, dat bestaat uit enkele deelprojecten, heeft als doel de arbeidsmarkttransities van oudere werknemers in kaart te brengen. Het project maakt deel uit van het Strategisch Programma Sociale Dynamiek en Arbeidsmarkt. Dit programma heeft als hoofddoelstelling het ontwikkelen van nieuwe, samenhangende statistische informatie over arbeidsmarkt-, huishoudens-, inkomens- en vermogensdynamiek. Het programma is gericht op kwaliteitsverbetering en vernieuwing van het CBS-werkprogramma, in samenwerking met universiteiten en onderzoeksinstituten.¹⁾

Dit artikel bevat resultaten van één van de deelprojecten. Dit deelproject heeft als doel baanmobiliteit en arbeidsmarkttransities van oudere werknemers in kaart te brengen. Een ander deelproject is toegespitst op uittreding van oudere werknemers (Fouarge e.a. 2004, Huynen e.a. 2004).

De arbeidsmarkttransities die in dit artikel aan de orde komen, zijn (1) overgangen van werknemers tussen werken en niet-werken, en (2) wisselingen door werknemers van baan, bedrijf en bedrijfstak. Het onderscheid tussen (1) en (2) is niet absoluut, omdat een overgang van werken naar niet-werken na enige tijd gevolgd kan worden door een overgang in de tegengestelde richting. Hierdoor ontstaat een wisseling van baan en meestal ook van bedrijf. Als de periode tussen de twee banen erg lang is, zal men overigens meestal niet van een baanwisseling spreken, maar bijvoorbeeld van herintreding.

Resultaten over de overgangen tussen werken en niet-werken zijn eerder gepubliceerd (Corpeleijn, 2004a en 2004b). Dit artikel bevat aanvullende gegevens hierover (paragraaf 2). Verder zijn hier de resultaten opgenomen betreffende de wisselingen van baan en bedrijf (paragraaf 3) en van bedrijfstak (paragraaf 4).

1.2 Onderzoeksvragen en data

De belangrijkste onderzoeksvragen in dit artikel zijn:

1. welke verschillen zijn er tussen bedrijfstakken wat betreft de overgangen van oudere werknemers tussen werken en niet-werken, in het bijzonder wat betreft de omvang van de uitstroom en de leeftijd waarop de uitstroom plaatsvindt?
2. in welke mate veranderen oudere werknemers van baan, bedrijf en bedrijfstak, in hoeverre zijn er op dit punt verschillen met jongere werknemers?

De hier gebruikte gegevens zijn afkomstig uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB, zie technische toelichting) en hebben betrekking op twee peildata, namelijk de laatste vrijdag van september in 2000 en 2001, dus 29 september 2000 en 28 september 2001. De transitie in dit artikel zijn vastgesteld op basis van informatie over de personen op de peildata, in het bijzonder de eventuele baan of banen.

Oudere werknemers zijn in dit artikel werknemers van 45–69 jaar. De leeftijdsgrenzen zijn ruim getrokken. Er zijn niet veel werknemers van 70 jaar en ouder (ca 15 duizend personen). Deze kleine groep is buiten beschouwing gelaten. Binnen de leeftijdsgroep van 45–69 jaar zijn er natuurlijk grote verschillen in arbeidsparticipatie en in veel andere opzichten. Deze leeftijdsgroep is dus zeer heterogeen. Op sommige plaatsen zijn ter vergelijking gegevens opgenomen van werknemers jonger dan 45 jaar.

2. De overgangen tussen werken en niet-werken

Zoals vermeld, zijn de belangrijkste uitkomsten uit dit deelproject over overgangen tussen werken en niet-werken al eerder gepubliceerd. Deze paragraaf bevat aanvullende gegevens. De eerder gepubliceerde gegevens lieten zien dat er 90 duizend personen van 45–69 jaar waren die in september 2000 geen baan als werknemer hadden, en een jaar later wel. Over deze instroom staan enige nadere cijfers in staat 1. Verder zal hier niet veel over de overgangen van niet-werken naar werken worden gezegd. Het accent ligt in deze paragraaf op de overgangen in tegengestelde richting. Dat betreft dus degenen die in september 2000 een baan als werknemer hadden, en een jaar later niet. Dit waren 153 duizend personen, onder wie 10 duizend personen die geëmigreerd of overleden waren. Er waren dus 143 duizend personen die in september 2000

een baan als werknemer hadden, een jaar later niet, en op beide tijdstippen in Nederland woonden. Deze categorie staat centraal in deze paragraaf (zie de staten 1–3).

Relateert men de genoemde uitstroom van 143 duizend aan het totaal aantal werknemers van 45–69 jaar in september 2000 (bijna 2 miljoen), dan komt men op 7,2 procent. Rekent men de overledenen en geëmigreerden mee, dan bedraagt de uitstroom 7,7 procent.

Uiteraard verschillen deze percentages als men andere leeftijdsgrenzen kiest, want in de leeftijd van 45–55 jaar is er weinig uitstroom, daarboven veel meer. Voor de leeftijdsgroep van 50–64 jaar bedraagt het uitstroompercentage 9 (inclusief de uitstroom door sterfte en emigratie). Huynen e.a. (2004, staat 2) vermelden eveneens een uitstroom naar niet-werken van 9 procent voor genoemde leeftijdsgroep. Voor de leeftijdsgroep van 55–64 jaar bedraagt het uitstroompercentage 15, en in de leeftijd 60–64 jaar zelfs 32 (Corpeleijn, 2004b).

Ouderen die niet meer werken, ontvangen meestal een pensioen of uitkering. Wat voor soort inkomen men ontvangt (de inkomensbron), hangt onder meer met de leeftijd samen. Van degenen die in september 2000 een baan als werknemer hadden en een jaar later niet, ontvingen 62 duizend personen in september 2001 pensioen. Dit zijn voornamelijk personen rond 60 jaar. Een deel van deze groep ontving ook in september 2000 al pensioen. Werken en pensioen ontvangen gaat in de leeftijd van 55–64 jaar nogal eens samen.

Daarnaast zijn er, in het bijzonder beneden de leeftijd van 60 jaar, overgangen naar niet-werken waarbij men geen pensioen ontvangt. Dit betreft 81 duizend personen tussen september 2000 en september 2001. In ongeveer de helft van deze gevallen ontving men een uitkering (zie staat 2, onderste regel). Er zijn dus overgangen van oudere werknemers naar niet-werken waarbij men geen pensioen en ook geen uitkering ontvangt. Dit betreft ruim een kwart van alle overgangen van werken naar niet-werken van oudere werknemers. Ook Huynen e.a. (2004) vermelden dat ongeveer een kwart van de uittreeders een overgang maakt naar een periode zonder eigen inkomen.

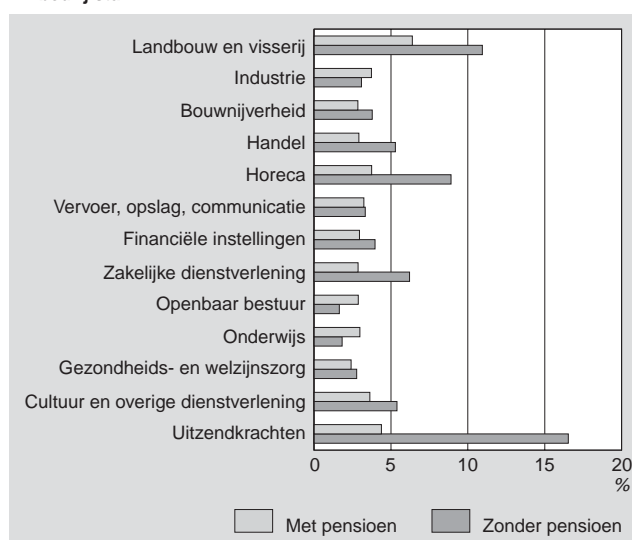
2.1 De omvang van de stromen per bedrijfstak

Overgangen van werken naar niet-werken komen niet in alle bedrijfstakken evenveel voor. Zoals al opgemerkt, betroeg de uitstroom naar niet-werken van de oudere werknemers 7 procent, maar in enkele bedrijfstakken ligt dit percentage veel hoger. Het gaat dan om de uitzendkrachten, de landbouw en de horeca (staat 1 en figuur 1). Vooral de uitzendkrachten vallen op. Eén op de vijf uitzendkrachten (45–69 jaar) in september 2000 had een jaar later geen werk.

Kijkt men naar de absolute aantallen in staat 1, dan blijkt het bij genoemde bedrijfstakken om geringe aantallen te gaan. Er werken niet veel ouderen als uitzendkracht, in de landbouw of in de horeca.

De uitstroom naar niet-werken van de uitzendkrachten en van werknemers in de landbouw en de horeca vindt veelal plaats *zonder* pensioen, waarbij men in veel gevallen ook geen uitkering krijgt. Het zal hier dus grotendeels gaan om tijdelijk werk waarbij geen recht op WW of een andere uit-

1. Overgangen naar niet-werken (sept. 2000–2001) van werknemers (45–69 jaar), in procenten van alle werknemers van deze leeftijd per bedrijfstak

Staat 1
Overgangen tussen werken en niet-werken (sept. 2000–2001); werknemers (45–69 jaar) per bedrijfstak

Bedrijfstak werknemers in sept.	Geen werknemer 2000, wel werknemer 2001	Werknemer 2000, geen werknemer 2001					
		Totaal	Met pensioen 2001	Zonder pensioen 2001	Totaal	Met pensioen 2001	Zonder pensioen 2001
		<i>x 1 000</i>			<i>in % van alle werknemers 45–69 jaar</i>		
Landbouw en visserij	3	5	2	3	17	6	11
Industrie	7	23	13	10	7	4	3
Bouwnijverheid	3	8	4	5	7	3	4
Handel	14	20	7	13	8	3	5
Horeca	4	5	1	3	13	4	9
Vervoer, opslag, communicatie	5	9	4	5	7	3	3
Financiële instellingen	3	5	2	3	7	3	4
Zakelijke dienstverlening	13	19	6	13	9	3	6
Openbaar bestuur	3	9	6	3	5	3	2
Onderwijs	4	9	6	4	5	3	2
Gezondheids- en welzijnszorg	13	14	7	8	5	2	3
Cultuur en overige dienstverlening	5	6	2	4	9	4	5
Uitzendkrachten	8	7	1	5	21	4	17
Totaal (incl. onbekend)	90	143	62	81	7	3	4

kering ontstaat, en de werknemer ook niet voor pensioen in aanmerking komt. Overgangen naar niet-werken met pensioen komen in alle bedrijfstakken ongeveer evenveel voor. Dit betreft in de meeste bedrijfstakken ongeveer 3 procent van de werknemers van 45–69 jaar.

Tegenover deze overgangen naar niet-werken staan overgangen in omgekeerde richting. Deze zijn eveneens in staat 1 opgenomen. Hieruit blijkt dat in verschillende bedrijfstakken de stroom van niet-werken naar werken ongeveer even groot is als de stroom van werken naar niet-werken zonder pensioen.

2.2 Leeftijd

Pensionering vindt veelal rond de leeftijd van 60 jaar plaats, terwijl de overgangen naar niet-werken zonder pensioen meestal op jongere leeftijd plaatsvinden. Hier zal worden nagegaan of er verschillen zijn tussen bedrijfstakken wat betreft de leeftijd waarop deze overgangen plaatsvinden.

De leeftijd van de werknemers die in september 2000 een baan hadden en een jaar later niet, maar toen wel pensioen ontvingen, bedroeg gemiddeld 59,4 jaar. Dit gemiddelde betreft de leeftijd op de eerste peildatum (zie de definitie van leeftijd). De gemiddelde leeftijd op het moment dat de baan beëindigd werd, is dus wat hoger. De gemiddelde leeftijd van deze categorie werknemers verschilt weinig naargelang de bedrijfstak waaruit de werknemers afkomstig zijn (staat 2). Alleen de werknemers uit de landbouw en de voormalige uitzendkrachten zijn gemiddeld een paar jaar ouder dan de anderen. Het gaat hierbij om zeer kleine aantallen (zie staat 1).

Het ontbreken van verschillen op dit punt tussen de bedrijfstakken is niet verwonderlijk. De leeftijd waarop men van VUT- en prepensioenregelingen gebruik kan maken, verschilde in 2000–2001 per regeling, maar lag meestal tussen 59 en 62 jaar (Gids voor CAO's, 2003).

Ook wat betreft de uitstroom zonder pensioen zijn er weinig verschillen in gemiddelde leeftijd tussen de bedrijfstakken. Deze werknemers zijn gemiddeld ongeveer 52 jaar, dus aanzienlijk jonger dan degenen die wel pensioen ontvingen, zoals voor de hand ligt. De gemiddelde leeftijd van deze categorie is natuurlijk medebepaald door de benedengrens van 45 jaar.

2.3 Het beginjaar van de baan van september 2000

Een ander aspect van de overgang van werken naar niet-werken is de duur van de voorafgaande baan. Hebben de meeste ouderen die in september 2001 niet meer werkten, maar het jaar daarvoor wel, lange tijd bij hun laatste werkgever gewerkt of heeft de laatste baan vaak kort geduurd? Uit staat 3 komt een zeer gemengd beeld naar voren. De helft van de banen van genoemde groep werknemers is in de jaren negentig begonnen. Ongeveer een kwart is nog eerder begonnen. Verder is er een eveneens aanzienlijke groep banen die in 2000 zijn begonnen, dus hoogstens negen maanden voor de peildatum (22 procent). Deze banen hebben blijkbaar niet lang geduurd, en komen vooral voor bij degenen die geen pensioen ontvangen.

Deze verdeling laat zien dat een deel van de overgangen van werken naar niet-werken plaatsvindt vanuit banen van korte duur. Er zijn zelfs nog meer transities tussen kortdurende banen en niet-werken dan uit deze cijfers naar voren komt. De cijfers in dit artikel betreffen namelijk transities tussen twee peildata, zodat banen waarvan zowel het begin als het einde tussen de peildata valt, niet waargenomen. Er zijn veel van deze kortdurende banen (Corpeleijn, 2003).

De conclusie van deze paragraaf is dat overgangen tussen werken en niet-werken niet in alle bedrijfstakken evenveel voorkomen. Vooral bij oudere werknemers in de landbouw en bij uitzendkrachten komen veel overgangen naar niet-werken plaats. Daarbij ontvangt men vaak geen pensioen

Staat 2
Gemiddelde leeftijd van de werknemers (45–69 jaar) die in sept. 2000 wel en in sept. 2001 niet werkten, naar bedrijfstak in sept. 2000 en inkomensbron sept. 2001

	Pensioen	Geen pensioen				Totaal	Aantal werknemers
		WW	AO	ABW of andere uitkering	Anders		
<i>Bedrijfstak werknemers in sept. 2000</i>	<i>leeftijd werknemer sept. 2000 (jaren)</i>						<i>x 1 000</i>
Landbouw en visserij	63,1	53,1	53,5	51,8	52,5	56,5	5
Industrie	59,0	53,8	53,1	52,9	51,9	56,2	23
Bouwnijverheid	59,1	53,1	53,0	51,6	50,8	54,9	8
Handel	60,0	53,2	53,3	52,8	51,9	55,1	20
Horeca	58,2	52,5	52,6	51,1	51,2	53,5	5
Vervoer, opslag, communicatie	58,4	53,5	53,1	54,0	51,4	55,4	9
Financiële instellingen	58,9	53,0	52,3	53,3	51,2	55,0	5
Zakelijke dienstverlening	59,6	52,8	52,4	51,7	51,3	54,2	19
Openbaar bestuur	58,9	52,8	52,5	53,5	51,0	56,5	9
Onderwijs	59,5	52,5	52,8	51,9	50,6	56,5	9
Gezondheids- en welzijnszorg	58,1	51,7	51,0	51,1	50,7	54,3	14
Cultuur en overige dienstverlening	60,7	52,5	53,0	52,5	51,4	55,5	6
Uitzendkrachten	61,9	51,8	51,1	50,5	50,3	53,0	7
Totaal	59,4	52,9	52,6	52,3	51,4	55,2	143
	<i>x 1 000</i>						
Aantal werknemers	62	10	18	11	41	143	

Staat 3
Beginjaar van de banen van sept. 2000 van de werknemers (45–69 jaar) die in sept. 2001 niet meer werkten

	Banen sept. 2000 naar aanvangsjaar				Totaal ¹⁾ (=100%)
	1989 of eerder	1990–1994	1995–1999	2000	
	%				x 1 000
Pensioen (sept. 2001)	40	16	29	13	62
Geen pensioen (sept. 2001)	15	12	41	29	81
Totaal	26	14	36	22	143

¹⁾ Incl. bedrijfstak en/of beginjaar onbekend.

en ook geen uitkering. Hierbij lijkt het dus vaak te gaan om tijdelijk werk. Hierop wijzen ook de gegevens over het beginjaar van de beëindigde banen. Overgangen van werken naar niet-werken door werknemers die daarna pensioen ontvangen, komen in alle bedrijfstakken ongeveer evenveel voor: circa 3 procent van de werknemers van 45–69 jaar in september 2000 werkte een jaar later niet meer en ontving toen pensioen.

Wat betreft de gemiddelde leeftijd bij de overgang van werken naar niet-werken zijn er niet veel verschillen tussen de bedrijfstakken.

3. Overgangen naar een andere baan en een ander bedrijf

Naast de overgangen tussen werken en niet-werken zijn er overgangen naar een andere baan en naar een ander bedrijf. Bij een overgang naar een andere baan wordt een baan (een dienstverband) beëindigd en begint – al dan niet aansluitend – een nieuwe baan. Dat zal vaak bij een andere werkgever zijn, maar een nieuw dienstverband bij dezelfde werkgever – eventueel na een periode zonder baan – is ook mogelijk. Een nieuwe baan is in dit artikel gedefinieerd als een baan die tussen de eerste en de tweede peildatum is begonnen.

Een overgang naar een ander bedrijf is bepaald door vergelijking van het bedrijf waar de werknemer op de eerste peildatum werkte met het bedrijf waar hij op de tweede peildatum werkte. Als de werknemer gelijktijdig in meerdere bedrijven werkte, betreft deze vergelijking de hoofdbaan. De vergelijking is gebeurd met behulp van het bedrijfsidentificatienummer in het bedrijfsregister van het CBS (zie technische toelichting).

Als een werknemer op de tweede peildatum in een ander bedrijf werkte dan op de eerste peildatum, zal hij meestal een nieuwe baan hebben, maar dat hoeft niet. Een werknemer kan namelijk overgegaan zijn naar een ander bedrijf terwijl het oude dienstverband in stand bleef. Dit kan zich voordoen bij fusies en splitsingen van bedrijven en bij overplaatsingen van werknemers binnen een concern. Ook als een bijbaan hoofdbaan wordt, doet dit zich voor.

Van de bijna 2 miljoen werknemers van 45–69 jaar in september 2000 werkte de overgrote meerderheid (78 procent) een jaar later in hetzelfde bedrijf en in dezelfde baan (dienstverband), 8 procent van deze groep werkte niet meer, en de overige 14 procent was van bedrijf en/of baan veranderd (staat 4).

Uit de gegevens blijkt verder dat een ander bedrijf en een nieuwe baan niet altijd samengaan. Een verandering van bedrijf *zonder* nieuwe baan komt bij jongere en oudere werknemers in ongeveer gelijke mate voor, namelijk bij ca

Staat 4
Werknemers (15–69 jaar) in sept. 2000 naar situatie een jaar later

	Totaal werknemer 2000	w.v. in sept. 2001							Totaal werknemers ²⁾
		Geen werknemer ¹⁾	Zelfde bedrijf			Ander bedrijf			
			Zelfde baan	Nieuwe baan	Totaal	Zelfde baan	Nieuwe baan	Totaal	
	x 1 000								
15–44 jaar	4 910	381	3 158	77	3 235	256	986	1 243	4 529
45–54 jaar	1 463	70	1 171	16	1 187	74	112	186	1 392
55–69 jaar	516	83	370	8	378	22	24	46	433
45–69 jaar	1 979	153	1 542	23	1 565	96	136	232	1 826
15–69 jaar	6 889	534	4 700	100	4 800	352	1 123	1 475	6 355
	%								
15–44 jaar	100	8	64	2	66	5	20	25	92
45–54 jaar	100	5	80	1	81	5	8	13	95
55–69 jaar	100	16	72	1	73	4	5	9	84
45–69 jaar	100	8	78	1	79	5	7	12	92
15–69 jaar	100	8	68	1	70	5	16	21	92

¹⁾ Incl. overleden of geëmigreerd.

²⁾ Incl. verandering van bedrijf en/of baan onbekend.

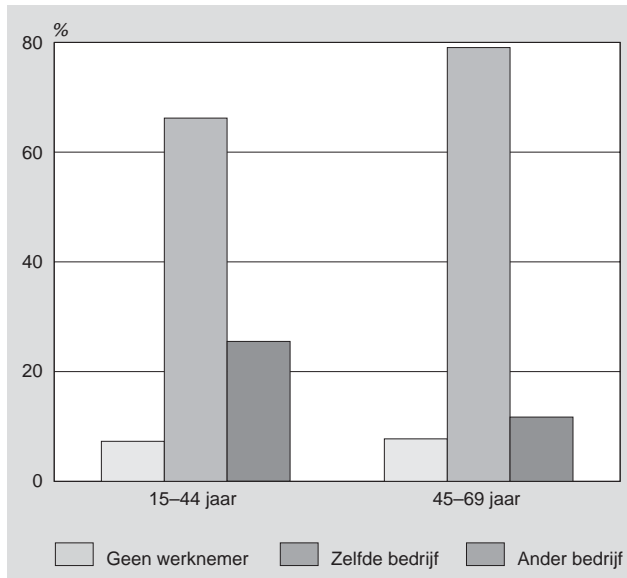

5 procent van de werknemers. Dit soort veranderingen, waarbij dus het dienstverband in stand blijft, kunnen zich voordoen bij fusies, splitsingen van bedrijven, overplaatsingen en dergelijke. Een verandering van bedrijf waarbij het dienstverband met de vroegere werkgever is beëindigd en een nieuw dienstverband tot stand is gekomen, komt bij jongeren veel meer voor dan bij ouderen.

3.1 Vergelijking 45-plussers met jongere werknemers

Uit staat 4 en grafiek 2 komt duidelijk naar voren dat oudere werknemers een relatief stabiele groep vormen op de arbeidsmarkt. Van de werknemers van 45–69 jaar in september 2000 werkte bijna 80 procent een jaar later in hetzelfde bedrijf. Voor de werknemers tot 45 jaar is dit 66 procent. Deze grotere stabiliteit is een gevolg van minder veranderingen van baan. Overgangen van werken naar niet-werken komen namelijk bij de groep werknemers van 45–69 jaar als geheel evenveel voor als onder werknemers jonger dan 45 jaar. Dit ondanks de grote uitstroom rond 60 jaar.

2. Verdeling van werknemers van sept. 2000 naar situatie een jaar later

Staat 5
Vergelijking bedrijf en baan; werknemers (45–69 jaar) die in sept. 2000 en in sept. 2001 werkten

	Zelfde bedrijf op beide peildata		Ander bedrijf		Totaal ¹⁾ (= 100 %)
	Zelfde baan	Nieuwe baan	Zelfde baan	Nieuwe baan	
<i>Bedrijfstak werknemers in sept. 2000</i>	%				<i>x 1 000</i>
Landbouw en visserij	66	17	4	12	25
Industrie	89	0	5	5	314
Bouwnijverheid	88	2	3	7	117
Handel	86	1	5	8	221
Horeca	80	3	5	12	32
Vervoer, opslag, communicatie	87	2	4	7	127
Financiële instellingen	84	0	10	5	63
Zakelijke dienstverlening	77	1	9	13	186
Openbaar bestuur	93	0	3	4	184
Onderwijs	90	1	4	5	183
Gezondheids- en welzijnszorg	87	1	6	6	261
Cultuur en overige dienstverlening	85	2	6	7	61
Uitzendkrachten	29	14	4	53	26
Totaal	84	1	5	7	1 826

¹⁾ Incl. verandering van bedrijf en/of baan onbekend.

3.2 Verschillen tussen bedrijfstakken

Veranderingen van bedrijf en/of baan komen niet in alle bedrijfstakken evenveel voor. Hier springen vooral de bedrijfstakken in het oog die ook bij de overgang tussen werken en niet-werken opvielen. Relatief erg veel veranderingen van bedrijf en/of baan zijn er bij de uitzendkrachten, wat samenhangt met de beperkte duur van de uitzendbanen. Meer dan de helft van de oudere werknemers die in september 2000 als uitzendkrachten werkten en ook een jaar later een baan hadden, wisselde van bedrijf. Dit betekent een overgang naar een bedrijf dat geen uitzendbureau is of naar een ander uitzendbureau. Een nieuwe uitzendbaan bij hetzelfde uitzendbureau had 14 procent van deze uitzendkrachten. De uitzendkrachten wijken dus sterk af van de andere werknemers, maar zij vormen slechts een kleine categorie. Dit laatste geldt ook voor de werknemers in de landbouw, waar eveneens de mobiliteit bovengemiddeld is. Buiten de landbouw onderscheiden zich de zakelijke dienstverlening en de horeca door relatief veel wisselingen. In de zakelijke dienstverlening gaat het onder meer om de computerservicebureaus, waar in 2000–2001 veel veranderingen plaatsvonden.

In de andere bedrijfstakken, dus veruit het grootste deel van de nijverheid en de dienstensector, zijn er minder wisselingen dan gemiddeld. Dat wil zeggen dat minstens 85 procent van de oudere werknemers in september 2000 die een jaar later nog werkten, dat deden in hetzelfde bedrijf en in dezelfde baan. De minste wisselingen zijn er bij het openbaar bestuur, waar slechts 4 procent van de oudere werknemers in september 2000 een jaar later een andere baan had bij een ander bedrijf of instelling.

De conclusie van deze paragraaf is dat oudere werknemers een relatief stabiele groep vormen op de arbeidsmarkt. Van de werknemers van 45–69 jaar in september 2000 werkte 78 procent een jaar later in hetzelfde bedrijf met hetzelfde dienstverband. Voor de werknemers tot 45 jaar is dit 64 procent. Deze grotere stabiliteit is een gevolg van minder veranderingen van baan onder ouderen. Overgangen van werken naar niet-werken komen namelijk bij de groep werknemers van 45–69 jaar evenveel voor als onder werknemers jonger dan 45 jaar. Ook verandering

van bedrijf als gevolg van fusies en splitsingen van bedrijven en dergelijke, komt onder oudere werknemers vrijwel evenveel voor als onder jongere werknemers. Enkele relatief kleine groepen oudere werknemers onderscheiden zich door talrijke veranderingen. Dit is in extreme mate het geval bij uitzendkrachten. Ook bij werknemers in de landbouw is de mobiliteit bovengemiddeld. Relatief weinig wisselingen zijn er bij het openbaar bestuur.

4. Overgangen tussen bedrijfstakken

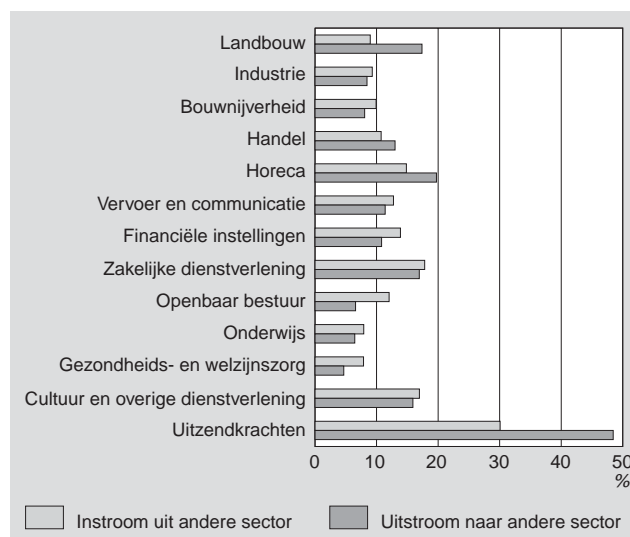
Bij een verandering van baan – hier opgevat als aanvang van een nieuw dienstverband – blijft een deel van de werknemers in dezelfde bedrijfstak werkzaam. Bij andere werknemers gaat een nieuwe baan echter gepaard met een overstap naar een andere bedrijfstak. Deze transitie tussen bedrijfstakken zijn interessant in het licht van verschuivingen van de bedrijvigheid en de werkgelegenheid in Nederland die het gevolg zijn van technologische innovatie, toenemende internationale concurrentie en vergrijzing. In deze paragraaf beschrijven we de mobiliteit tussen bedrijfstakken op basis van transitie tussen september 2000 en september 2001.

Wat precies onder bedrijfstakmobiliteit wordt verstaan, hangt uiteraard af van de gebruikte indeling in bedrijfstakken. Hoe fijnmaziger de indeling, hoe groter het aantal werknemers dat op twee peilmomenten niet in dezelfde bedrijfstak werkt. In deze paragraaf wordt uitgegaan van de gebruikelijke indeling in twaalf bedrijfstakken, met uitzendkrachten als afzonderlijke categorie. Van de 6 889 duizend werknemers van 15 tot en met 69 jaar op de eerste peildatum (september 2000) waren er 6 355 duizend een jaar later ook als werknemer werkzaam. Daarvan werkten er op die tweede peildatum 5 433 duizend in dezelfde bedrijfstak en 841 duizend in een andere.²⁾

Grafiek 3 beschrijft voor elk van de onderscheiden bedrijfstakken hoe vaak werknemers een jaar later in een andere bedrijfstak werkten (uitstroom) en hoe vaak werknemers een jaar eerder nog in een andere bedrijfstak werkten (instroom). Vooral bij uitzendkrachten komt het vaak voor dat zij een jaar later in een andere bedrijfstak werken. Van de mensen die in september 2000 uitzendkracht waren, zijn er 140 duizend een jaar later als werknemer werkzaam in een van de andere bedrijfstakken. Omgekeerd waren er in september 2001 87 duizend mensen als uitzendkracht werkzaam die een jaar eerder in een andere bedrijfstak werkten. In totaal hadden dus 228 duizend veranderingen van bedrijfstak met uitzendwerk te maken: 27 procent van het totale aantal veranderingen.

Als een werknemer op beide peildata in verschillende bedrijfstakken werkzaam is, wil dat nog niet zeggen dat hij of zij daarbij ook van baan is veranderd. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat werknemers onder een andere bedrijfstak komen te vallen doordat hun bedrijf bij een fusie of splitsing in een andere bedrijfstak terechtkomt of door een verandering van activiteiten in een andere bedrijfstak moet worden ingedeeld. Bij een dergelijke verandering van bedrijfstak is van mobiliteit van de werknemer geen sprake. Van de 841 duizend werknemers die op de peildata in 2000 en 2001 in

3. Instroom vanuit andere bedrijfstak en uitstroom (sept. 2000–2001) naar andere bedrijfstak van werknemers (15–69 jaar) in procenten van het aantal werknemers in sept. 2000

verschillende bedrijfstakken werkzaam waren, bleken er 694 duizend op de tweede peildatum een nieuwe baan te hebben.³⁾ In het vervolg van deze paragraaf hanteren we daarom een striktere definitie van bedrijfstakmobiliteit door deze te beperken tot de werknemers die op de tweede peildatum een nieuwe baan hebben in een andere bedrijfstak dan op de eerste peildatum (kolom 5 in staat 6). Uitgedrukt als percentage van het totale aantal mensen dat op beide peildata werknemer is, geeft dit een kengetal voor de bedrijfstakmobiliteit.⁴⁾ De bedrijfstakmobiliteit bedraagt 11 procent voor de economie als geheel. Van de werknemers die op beide peildata een betaalde baan hadden, had dus een op de negen op de tweede peildatum een nieuwe baan in een andere bedrijfstak.

Ook volgens deze striktere definitie is de mobiliteit tussen bedrijfstakken bij uitzendkrachten veruit het hoogst: 58 procent. In de overige bedrijfstakken bedraagt deze mobiliteit gemiddeld 9 procent. Daarbinnen komt deze vorm van mobiliteit het meest voor in de horeca, de landbouw en de zakelijke dienstverlening. De mobiliteit tussen bedrijfstakken is het laagst in het openbaar bestuur en de gezondheids- en welzijnszorg.

Zoals blijkt uit staat 7 komen transitie tussen bedrijfstakken het meest voor bij jonge werknemers. In de jongste leeftijdsgroep (15 t/m 24 jaar) is ruim een kwart van de werknemers tussen september 2000 en september 2001 van baan en bedrijfstak veranderd. Dit ligt aanzienlijk lager bij de werknemers van 25 jaar of ouder. Van de werknemers van 25 t/m 44 jaar heeft gemiddeld een op de tien werknemers op de tweede peildatum een nieuwe baan in een andere bedrijfstak. In de leeftijdsgroep van 45 t/m 69 jaar oud geldt dat slechts voor een op de vijftientig. Overigens betekent dit dat in deze leeftijdscategorie nog steeds 70 duizend werknemers van baan en bedrijfstak veranderden. Daarmee neemt de groep van oudere werknemers iets meer dan tien procent van de totale mobiliteit tussen bedrijfstakken voor haar rekening. De bedrijfstakmobiliteit is het laagst bij de 55 t/m 64-jarigen. In de oudste categorie (65 t/m 69 jaar) is de bedrijfstakmobiliteit weer

Staat 6
Verandering van bedrijfstak en/of baan (sept. 2000–2001) naar bedrijfstak; werknemer (15-69 jaar) op beide peildata

1	Situatie werknemer in sept. 2001					7
	Zelfde bedrijfstak		Andere bedrijfstak		Totaal ¹⁾	
	Zelfde baan	Nieuwe baan	Zelfde baan	Nieuwe baan		
2	3	4	5	6	7	
<i>Bedrijfstak werknemer in sept. 2000</i>	<i>x 1 000</i>					<i>%</i>
Landbouw	71	16	3	18	109	17,0
Industrie	815	46	17	68	947	7,2
Bouwnijverheid	318	33	6	27	385	7,0
Handel	796	103	21	128	1 051	12,2
Horeca	122	29	4	42	197	21,4
Vervoer en communicatie	330	32	10	40	413	9,6
Financiële instellingen	210	12	8	21	251	8,2
Zakelijke dienstverlening	553	86	33	115	789	14,6
Openbaar bestuur	419	13	11	21	464	4,4
Onderwijs	336	23	8	18	385	4,7
Gezondheids- en welzijnzorg	725	73	6	35	840	4,1
Cultuur en overige dienstverlening	169	15	9	30	224	13,6
Uitzendkrachten	42	48	8	132	230	57,5
Totaal	4 905	529	147	694	6 355	11,1

¹⁾ Incl. 'indeling onbekend'.

²⁾ Aantal werknemers dat van bedrijfstak én baan is veranderd (kolom 5) als percentage van kolom 6.

ruim het dubbele, al moet worden aangetekend dat het aantal werknemers in deze leeftijdscategorie klein is.

Bij het verschil tussen de leeftijdsgroepen valt het verschil tussen mannen en vrouwen volledig in het niet. Grafiek 4 geeft een gedetailleerder beeld van het leeftijdsverloop van de mobiliteit tussen bedrijfstakken bij mannen en vrouwen. De bedrijfstakmobiliteit bij mannen en vrouwen vertoont een sterk overeenkomend leeftijds patroon. Dit is opvallend aangezien de bedrijfstakken onderling sterk verschillen in de omvang van de bedrijfstakmobiliteit en in het aandeel vrouwen in hun werknemersbestand. Zowel bij mannen als bij vrouwen bedraagt de bedrijfstakmobiliteit ongeveer 32 procent voor 20-jarigen, waarna deze met het klimmen der

jaren daalt tot ongeveer twee procent op 58-jarige leeftijd. Daarna neemt het weer iets toe, met een piek bij 64 jaar. Bij deze stijging na 58 jaar moet bedacht worden dat het aantal werknemers na deze leeftijd sterk afneemt. Dit betekent dat de noemer van het hier gekozen verhoudingsgetal snel kleiner wordt. De teller neemt eveneens af met de leeftijd, maar niet evenredig met de noemer. Het absolute aantal werknemers van 60–69 jaar dat van bedrijfstak en baan wisselde, bedroeg ongeveer 4 duizend. De piek in de figuur betekent dus niet dat er veel oudere werknemers zijn die van bedrijfstak veranderen. De daling in het leeftijds patroon verloopt bij mannen gelijkmatiger dan bij vrouwen. Tussen 35 en 55 jaar is de bedrijfstakmobiliteit bij vrouwen hoger dan bij mannen. Dit

Staat 7
Verandering van bedrijfstak en/of baan (sept. 2000–2001) naar geslacht en leeftijd; werknemer op beide peildata

1	Situatie werknemer in sept. 2001					7
	Zelfde bedrijfstak		Andere bedrijfstak		Totaal ¹⁾	
	Zelfde baan	Nieuwe baan	Zelfde baan	Nieuwe baan		
2	3	4	5	6	7	
	<i>x 1 000</i>					<i>%</i>
Mannen						
15–24 jaar	311	77	16	146	553	26,6
25–34 jaar	707	94	25	120	958	12,7
35–44 jaar	818	65	24	65	991	6,7
45–54 jaar	757	38	18	29	856	3,5
55–64 jaar	259	11	7	8	291	2,8
65–69 jaar	10	2	0	1	14	7,4
Totaal	2 861	287	88	369	3 662	10,2
Vrouwen						
15–24 jaar	284	78	12	139	517	27,2
25–34 jaar	601	73	18	95	793	12,1
35–44 jaar	585	53	15	59	719	8,3
45–54 jaar	460	32	10	28	536	5,4
55–64 jaar	112	6	2	3	125	2,6
65–69 jaar	3	0	0	0	3	5,6
Totaal	2 044	242	58	326	2 693	12,2

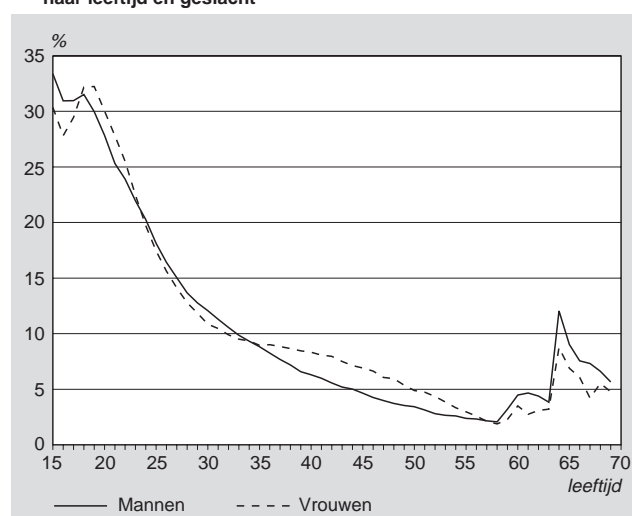
¹⁾ Incl. 'indeling onbekend'.

²⁾ Aantal werknemers dat van bedrijfstak én baan is veranderd (kolom 5) als percentage van kolom 6.

zou goed kunnen samenhangen met tijdelijke onderbrekingen van de loopbaan. Naar verwachting zullen herintreders gemiddeld vaker van baan – en in het verlengde daarvan van bedrijfstak – veranderen dan werknemers van dezelfde leeftijd met een ononderbroken loopbaan.

In staat 7 is ook te zien dat bij een hogere leeftijd de bedrijfstakmobiliteit (kolom 5) sterker afneemt dan het aantal werknemers met een nieuwe baan binnen de bedrijfstak (kolom 3). Werknemers veranderen dus minder vaak van baan naarmate zij ouder worden, en bovendien blijven zij daarbij vaker binnen de bedrijfstak. Voor 15–24-jarigen gaat 65 procent van de nieuwe banen gepaard met een verandering van bedrijfstak, voor 25–44-jarigen is dat het geval bij 54 procent, voor 45–69-jarigen nog maar bij 44 procent van de nieuwe banen.

4. Percentage bedrijfstakmobiliteit (sept. 2000–2001) van werknemers naar leeftijd en geslacht

4.1 Leeftijdsopbouw en transitie tussen bedrijfstakken

Zonder mobiliteit wordt de gemiddelde werknemer elk jaar een jaar ouder. Deze sluipende vergrijzing wordt afgeremd

door de uitstroom van gepensioneerden en de instroom van schoolverlaters. Ook andere transitie tussen werken en niet-werken hebben invloed op de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse werknemer. Mobiliteit van werknemers tussen bedrijfstakken heeft per definitie geen effect op de leeftijdsopbouw van de werknemers in de economie als geheel, maar wel op de leeftijdsopbouw in de bedrijfstakken waartussen de werknemers heen en weer gaan. Het effect van in- en uitstroom op de gemiddelde leeftijd van een groep werknemers hangt af van de relatieve omvang van deze stromen en van het verschil tussen de gemiddelde leeftijd van de oorspronkelijke groep en de gemiddelde leeftijd van de in- of uitstroom.

In staat 8 is nagegaan hoe groot het effect is van de bedrijfstakmobiliteit op de gemiddelde leeftijd in de onderscheiden bedrijfstakken. Doordat vooral jongere werknemers van bedrijfstak veranderen, betekent het vertrek van een werknemer naar een andere bedrijfstak dat de gemiddelde leeftijd in die bedrijfstak door de bank genomen zal stijgen en in de bedrijfstak van bestemming zal dalen. Het saldo van deze effecten is voor sommige bedrijfstakken positief, voor andere negatief.

In de landbouw is het leeftijdseffect het grootst. Door de bedrijfstakmobiliteit tussen september 2000 en september 2001 nam de gemiddelde leeftijd van werknemers in de landbouw toe met 0,8 jaar. Deze sterke stijging is veroorzaakt door het feit dat de instromers gemiddeld 3 jaar ouder waren dan de uitstromers en de uitstroom twee keer zo groot was als de instroom.

Voor het openbaar bestuur is de situatie spiegelbeeldig: tussen september 2000 en september 2001 was de instroom vanuit andere bedrijfstakken bijna twee keer zo groot als de uitstroom en waren de instromers gemiddeld 3,5 jaar jonger dan de uitstromers en ruim 10 jaar jonger dan de gemiddelde leeftijd in die bedrijfstak. Daarmee is bij het openbaar bestuur de verjonging door bedrijfstakmobiliteit het grootst, op de voet gevolgd door de bedrijfstakken onderwijs en vervoer en communicatie. Bij de uitzendkrachten was het verschil tussen de gemiddelde leeftijd van instroom, uitstroom en zittende werknemers klein, waardoor het leeftijdseffect gering is ondanks het verhou-

Staat 8 Effect van de bedrijfstakmobiliteit (sept. 2000–2001) op de gemiddelde leeftijd van werknemers (15-69 jaar) per bedrijfstak

	Gemiddelde leeftijd in sept. 2000			Effect van transitie tussen bedrijfstakken op gemiddelde leeftijd			Effect overige mobiliteit
	Werknemers 2000	Uitstroom naar andere bedrijfstak	Instroom uit andere bedrijfstak	Uitstroom naar andere bedrijfstak	Instroom uit andere bedrijfstak	Totaal	
<i>jaren</i>							
Landbouw	33,9	27,0	30,0	1,11	-0,31	0,80	-0,69
Industrie	39,2	31,3	30,5	0,54	-0,65	-0,11	-0,44
Bouwnijverheid	37,4	30,5	28,5	0,45	-0,74	-0,29	-0,36
Handel	33,1	26,5	28,1	0,73	-0,44	0,29	-0,60
Horeca	29,9	25,0	24,9	0,89	-0,65	0,24	-0,82
Vervoer en communicatie	38,1	31,0	29,3	0,63	-0,95	-0,32	-0,41
Financiële instellingen	37,2	30,6	30,3	0,48	-0,75	-0,27	-0,14
Zakelijke dienstverlening	35,7	30,5	30,1	0,66	-0,78	-0,12	-0,40
Openbaar bestuur	41,1	34,4	30,9	0,27	-0,77	-0,50	-0,44
Onderwijs	42,5	34,3	31,8	0,36	-0,70	-0,34	-0,58
Gezondheids- en welzijnszorg	38,5	31,9	30,2	0,24	-0,54	-0,29	-0,46
Cultuur en overige dienstverlening	36,1	28,8	29,1	0,87	-0,90	-0,03	-0,74
Uitzendkrachten	29,2	28,3	27,3	0,50	-0,62	-0,12	-0,48
Totaal	36,8	29,2	29,2	0,75	-0,75	0,00	-0,54

dingsgewijs hoge aantal transitie van uitzendkrachten van en naar andere bedrijfstakken.

Ter vergelijking is in de laatste kolom van staat 8 het effect opgenomen van de overige mobiliteit⁵⁾ op de gemiddelde leeftijd in een bedrijfstak. Vergelijking met het leeftijdseffect van de bedrijfstakmobiliteit maakt duidelijk dat de invloed van transitie tussen bedrijfstakken aanzienlijk is en voor een aantal bedrijfstakken het effect van de overige mobiliteit overvleugelt.

Samenvattend kan worden opgemerkt dat de mobiliteit tussen bedrijfstakken een substantieel verschijnsel is op de arbeidsmarkt, maar dat het bij oudere werknemers beduidend minder vaak voorkomt dan bij jongere. Bedrijfstakken verschillen sterk in de mate waarin transitie vanuit andere bedrijfstakken en transitie naar andere bedrijfstakken voorkomen. Deze vorm van mobiliteit blijkt bovendien een niet te verwaarlozen invloed te hebben op de gemiddelde leeftijd van de werknemers in een bedrijfstak, ook al heeft deze daar voor de economie als geheel per definitie geen effect op.

Technische toelichting, definities en indelingen

Sociaal Statistisch Bestand (SSB)

Het SSB is een verzameling van bestanden met gegevens over personen, banen en uitkeringen, die op persoonsniveau koppelbaar zijn. Meer informatie is opgenomen in Arts en Hoogteijling (2002).

Werknemers, hoofdbaan, transitie tussen werknemer en geen werknemer

Werknemers zijn personen met een baan als werknemer (ofwel een dienstverband) op de peildatum. Een werknemer kan naast zijn loon nog andere inkomensbronnen hebben, bijvoorbeeld een pensioen of uitkering. Dit houdt dus in dat een persoon met een pensioen of uitkering en een kleine deeltijdbaan op een peildatum als werknemer op die peildatum is ingedeeld.

Een transitie tussen werknemer en geen werknemer houdt in dat de persoon op één van de peildata werknemer is volgens de genoemde definitie, en op de andere peildatum niet.

Personen met gelijktijdig meerdere banen als werknemer zijn ingedeeld naar de hoofdbaan. De hoofdbaan is gedefinieerd als de baan met het hoogste loon.

Leeftijd

De leeftijd in dit artikel is de leeftijd (in gehele jaren) op de eerste peildatum, dus op 29 september 2000.

Inkomensbron: pensioenen en uitkeringen

Personen met pensioen zijn degenen die op de peildatum pensioen ontvangen.

Pensioen: dit zijn inkomsten op grond van AOW, VUT, prepensioen, ANW, oorlogs- en verzetpensioenen, lijfrente-uitkeringen en uitkeringen van pensioenfonds.

Personen met zowel een pensioen als een uitkering zijn ingedeeld als met pensioen. Zie over de samenloop van baan, pensioen en uitkering Das e.a. (2002).

Bedrijfstakken

De indeling in bedrijfstakken is volgens de Standaard bedrijfsindeling 1993 (SBI 1993). Uitzendkrachten zijn echter als aparte categorie opgenomen. De indeling is dus als volgt (de getallen zijn de codes van de SBI 1993):

- Landbouw en visserij 01–05
- Industrie incl. delfstoffenwinning en energie en waterleidingbedrijven 10–41
- Bouwnijverheid 45
- Handel 50–52
- Horeca 55
- Vervoer en communicatie 60–64
- Financiële instellingen 65–67
- Zakelijke dienstverlening 70–74 excl. uitzendkrachten
- Uitzendkrachten 74501 excl. staf
- Openbaar bestuur 75
- Onderwijs 80
- Gezondheids- en welzijnzorg 85
- Cultuur en overige dienstverlening 90–95

Bedrijf of bedrijfseenheid

Een bedrijfseenheid (kortweg bedrijf) is een statistische eenheid in het ABR (Algemeen Bedrijfsregister) van het CBS. Elk bedrijf heeft een bedrijfsidentificatienummer en een SBI-code. Een bedrijf is samengesteld uit één of meer juridische eenheden (ondernemingen) of delen daarvan. Zie CBS (2000).

In het SSB staat bij elke baan het bedrijfsidentificatienummer van het bedrijf waarin de werknemer werkt en de hieraan verbonden SBI-code.

Ander bedrijf

Verandering van bedrijf is bepaald op basis van het bedrijfsnummer in het ABR. Elke baan van een werknemer heeft in het SSB een bedrijfsidentificatienummer. Als de werknemer op beide peildata werkt, dan zijn de bedrijfsnummers van de (hoofd)banen vergeleken. Zijn deze bedrijfsnummers verschillend, dan werkt de werknemer in een ander bedrijf.

Een ander bedrijfsnummer kan het gevolg zijn van het feit dat de werknemer bij een andere onderneming is gaan werken. Een ander bedrijfsnummer kan ook het gevolg zijn van een fusie of splitsing van het betrokken bedrijf, of van een andere verandering waardoor nieuwe eenheden in het ABR zijn ontstaan. Nog een andere mogelijkheid is dat een bijbaan hoofdbaan is geworden of omgekeerd.

Aanvangsdatum baan

De aanvangsdatum van een baan van een werknemer in het SSB is doorgaans afkomstig uit de Verzekerenadministratie (VZA). Van een relatief gering aantal banen waarover geen informatie in de VZA beschikbaar is, is het aanvangsjaar onbekend.

Nieuwe baan

Een baan (dienstverband) van een werknemer die op de tweede peildatum bestond en waarvan de aanvangsdatum ligt na de eerste peildatum, dus tussen 29 september 2000 en 28 september 2001.

Transities tussen bedrijfstakken, bedrijfstakmobiliteit

In ruime zin kan elke verandering van bedrijfstak tot de bedrijfstakmobiliteit worden gerekend. In dit artikel wordt een

striktere definitie gehanteerd. Van bedrijfstakmobiliteit in deze beperktere zin is sprake als een werknemer op de tweede peildatum een nieuwe baan heeft en in een andere bedrijfstak werkzaam is dan op de eerste peildatum. Het percentage mobiliteit tussen bedrijfstakken is op deze definitie gebaseerd en is gedefinieerd als het aantal werknemers dat zowel van baan als van bedrijfstak is veranderd, uitgedrukt als percentage van de werknemers die op beide peildata werkten.

Literatuur

Arts, C.H., en E.M.J. Hoogteijling, 'Het Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999'. In: Sociaal-economische maandstatistiek, december 2002.

CBS, Bedrijven in Nederland, Voorburg/Heerlen 2000.

Corpeleijn, A.W.F. , 'Tijdelijke en langdurige banen, 2000'. In: Sociaal-economische maandstatistiek, september 2003.

Corpeleijn, André, 2004a, 'Meeste werknemers rond 60 jaar met pensioen'. In: CBS-Webmagazine 2 april 2004 (tevens opgenomen in Sociaal-economische trends 2004, afl. 2).

Corpeleijn, André, 2004b, 'Oudere werknemers, 1999–2001' (thema-artikel www.cbs.nl).

Das, M., L. van Toor en C.H.Arts, 'Samenloop van banen en uitkeringen'. In: Sociaal-economische maandstatistiek, december 2002.

Fouarge, Didier, Trudie Schils en Bart Huynen, To retire or continue working. An analysis of the early retirement behaviour of Dutch workers. OSA-publicatie A 207, 2004.

Huynen, Bart, Didier Fouarge, en Trudie Schils, 'Vervroegd uittreden of doorwerken?' In: CBS, Sociaal-economische trends, 2004, aflevering 3.

Gids voor CAO's, 2003 (serie antwoordenboeken Kluwer)

Noten in de tekst

- ¹⁾ Nadere informatie staat op <http://www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/SDA/SDA-projecten.htm>.
- ²⁾ Van 80 duizend werknemers is de bedrijfstak op een van beide peildata onbekend.
- ³⁾ Daarmee is dit aantal transities groter dan zowel de in- als de uitstroom van werknemers tussen de twee peildata. Van de 15- t/m 69-jarigen die in september 2000 werknemer waren, waren er 605 duizend in september 2001 niet als werknemer werkzaam. Omgekeerd waren in dezelfde leeftijdsgroep 534 duizend mensen in september 2001 werknemer, maar een jaar eerder niet.
- ⁴⁾ Dit is dus het aantal in kolom 5 als percentage van het totaal van kolom 6. Mensen waarvoor informatie over bedrijfstak of aanvang van de baan ontbreekt, zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.
- ⁵⁾ Onder de 'overige mobiliteit' vallen hier pensionering, in-tredende schoolverlaters, herintreders, transities tussen werkloosheid en werk en tussen arbeidsongeschiktheid en werk, migratie, overlijden en verschuiving van het leeftijds kader van 15 t/m 69 jaar.

De Virtuele Volkstelling 2001¹⁾

Marijke Hartgers en Eric Schulte Nordholt

De volkstellingsgegevens 2001 zijn gebaseerd op vele verschillende bronnen. Sinds de laatste traditionele Volkstelling van 1971 is het CBS overgegaan op het gebruik van gegevens uit de beschikbare registers en enquêtes. Met deze Virtuele Volkstelling neemt Nederland een unieke positie in temidden van de Europese volkstellingen. De uitkomsten van de Virtuele Volkstelling 2001 zijn niet alleen vergelijkbaar met eerdere Nederlandse volkstellingen, maar ook met de uitkomsten van andere Europese landen die aan de 2001 ronde van volkstellingen hebben deelgenomen.

1. Inleiding

In 2003 zijn de gegevens voor de Volkstelling 2001 samengesteld. De opzet was om niet alle inwoners stuk voor stuk te ondervragen, maar om bronnen te gebruiken die al beschikbaar waren. Op die manier blijven de kosten voor de belastingbetaler beperkt. Naar schatting zouden de kosten van een traditionele volkstelling 300 miljoen euro bedragen, terwijl bij de huidige opzet de kosten 3 miljoen Euro zijn.

Behalve het kostenaspect bestaan nog meer verschillen met een traditionele volkstelling. Ondanks het verplichte karakter van een traditionele volkstelling zal bijvoorbeeld een deel van de populatie niet meedoen (unit non-respons) en van degenen die wel meedoen zal een deel sommige vragen niet beantwoorden (item non-respons). De laatste traditionele volkstelling in 1971 ontmoette veel weerstand op grond van privacy overwegingen. De verwachting was dat de non-respons nog verder zou toenemen als er opnieuw een traditionele volkstelling gehouden zou worden (Corbey, 1994). Daarentegen bestaan er nauwelijks bezwaren tegen een Virtuele Volkstelling en speelt het non-respons probleem alleen voor de enquêtes waaruit gegevens gebruikt worden.

De Virtuele Volkstelling 2001 bestaat in feite uit veertig veelomvattende tabellen. Daarvan hebben er 28 betrekking op geheel Nederland, 9 op COROP-gebieden en 3 op gemeentelijk niveau. De tabellen bevatten onder meer gegevens over huisvesting, woon-werkverkeer, beroep en onderwijsniveau en arbeidspositie. Voor een tiental grote gemeenten zijn ook gegevens op het niveau van wijken en buurten bepaald. De uitkomsten zijn te vinden op de website van het CBS.²⁾ Daarnaast zijn analyse en methodologie vastgelegd in het boek 'The Dutch Virtual Census of 2001, Analysis and Methodology' (Schulte Nordholt e.a., 2004). Dit boek is in elektronische vorm te vinden op de website van het CBS.³⁾

Het CBS voert de Virtuele Volkstelling uit op basis van een gentlemen's agreement. In 1991 is de Wet op de Volkstelling ingetrokken, waarmee de verplichting om iedere tien jaar een volkstelling te houden officieel vervallen is. Het zou echter onvoorstelbaar zijn dat Nederland geen Volkstellingsvervangende gegevens zou samenstellen. Het Europese statistische bureau Eurostat heeft een coördinerende rol in het verzamelen van geharmoniseerde data en in het vergelijken van de uitkomsten voor de verschillende landen. Overigens zal het nog enkele jaren duren voor alle landen die aan de volkstellingsronde 2001 meedoen hun definitieve tabellen set naar Eurostat hebben gestuurd.

2. Bevolking en economische activiteit

Aan het begin van 2001 woonden er in totaal 16 miljoen mensen in Nederland, 7,9 miljoen mannen en 8,1 miljoen vrouwen. Het overgrote deel van de bevolking van Nederland leefde in particuliere huishoudens. Ruim 200 duizend mensen verbleven in institutionele huishoudens, zoals verzorgings- en bejaardenhuizen.

Staat 1
Bevolking naar economische activiteit en geslacht, 1 januari 2001

	Totaal	Mannen	Vrouwen
	x 1 000		
Economisch actieve bevolking	7 587	4 388	3 199
Werkzaam	7 395	4 288	3 107
Werknemer	6 787	3 884	2 903
Zelfstandige	608	404	204
Werkloos	192	100	92
Economisch inactieve bevolking	8 399	3 521	4 878
0-14 jaar	2 977	1 523	1 454
15-74 jaar	4 449	1 659	2 790
Onderwijsvolgend	640	343	298
Gepensioneerd	1 356	620	735
Huisman/huisvrouw	1 270	66	1 205
Anders	1 182	630	553
75 jaar of ouder	972	339	633
Totale bevolking	15 986	7 909	8 076

Iets minder dan de helft van alle inwoners van Nederland behoorde tot de economisch actieve bevolking. Deze is afgebakend volgens de internationale definitie van de beroepsbevolking, waartoe alle personen van 15–74 jaar gerekend worden die werken of die actief op zoek zijn naar werk, ongeacht het aantal uren per week. Begin 2001 waren er 7,4 miljoen werkenden: 6,8 miljoen werknemers en 0,6 miljoen zelfstandigen. Daarnaast telde de werkloze beroepsbevolking 200 duizend personen. In de opzet van de Virtuele Volkstelling zijn werknemer, zelfstandige en werkloze elkaar uitsluitende categorieën. Zelfstandigen die ook een aantal uren per week tegen betaling werkten, zijn getypeerd als werknemer.

Drie van vier werkzame personen hadden begin 2001 een leeftijd tussen de 25 en 54 jaar. Tot de economisch inactieven behoren scholieren en studenten, gepensioneerden en personen die in de eigen huishouding actief zijn. Het aantal huisvrouwen was achttien keer zo groot als het aantal huismannen.

In feite waren er iets meer mensen met betaald werk, want deze groep is beperkt tot de leeftijdscategorie 16–74 jaar. Kinderen van 14 of 15 jaar zijn voltijd leerplichtig en daarom zijn zij getypeerd als onderwijsvolgend. Zij kunnen echter wel een klein baantje hebben, bijvoorbeeld een of twee keer per week folders rondbrengen. Er zijn wettelijke beperkingen wanneer en hoe lang zij mogen werken. Daarnaast hebben personen van 75 jaar en ouder soms betaald werk, maar hun aantal is verwaarloosbaar. In de Virtuele Volkstelling hebben alle 75-plussers de typering gepensioneerd gekregen.

De meeste werkenden waren in loondienst. Slechts 8 procent had een eigen bedrijf, met of zonder personeel. De gemiddelde leeftijd van werknemers was 37 jaar; die van zelfstandigen lag gemiddeld 7,5 jaar hoger. Het aandeel zelfstandigen neemt toe met de leeftijd. Bijna de helft van de werkende 65-plussers had een eigen bedrijf. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan het feit dat de meeste werknemers met 65 jaar of al eerder met pensioen gaan, terwijl zelfstandigen vaker geneigd zijn te blijven werken na het bereiken van de officiële pensioengerechtigde leeftijd.

Mannen en vrouwen vertonen in veel opzichten ander gedrag op de arbeidsmarkt. Vrouwen hebben minder vaak betaald werk en als ze een baan hebben, werken ze vaak in deeltijd. Meer dan tweederde van de mannen in de leeftijdscategorie 16–74 jaar had betaald werk, tegen iets meer dan de helft van de vrouwen. Het verschil was wat betreft deeltijdwerk nog groter. In iedere leeftijdsgroep werkte meer dan de helft van de vrouwen in deeltijd, terwijl dit voor mannen rond de 15 procent lag. Uit figuur 1 blijkt de globale arbeidscarrière van mannen en vrouwen. Opvallend is de piek van de naoorlogse geboortegolf, de babyboomers, bij de leeftijd van 54 jaar. Een overweldigende meerderheid van de vrouwen werkte minder dan 35 uur per week. Daarnaast blijkt dat mannen iets vaker als zelfstandige actief waren dan vrouwen (7 procent van de werkzame vrouwen tegen 9 procent van de werkzame mannen).

In de jongste leeftijdsgroepen wordt uiteraard vaak onderwijs gevolgd. Veel jongeren hebben echter wel een deeltijdbaan. Tussen de 20 en 25 jaar neemt het deeltijdwerk af ten gunste van voltijd werk en zo rond hun 25^e hebben de meesten hun opleiding afgerond en werken voltijd. Een paar jaar later beginnen velen een gezin. Mannen blijven voltijd werken, terwijl de vrouwen de omvang van hun werkweek terugbrengen om voor de kinderen te kunnen zorgen. Wanneer vrouwen eenmaal in deeltijd werken, blijven zij dat ook op latere leeftijd doen, ook als de kinderen het huis uit zijn. Vanwege het grote aantal vrouwen met een deeltijdbaan wordt wel eens gezegd dat Nederland koploper in de wereld is wat betreft deeltijdarbeid (Wielers en Van der Meer, 2003). Hoewel de voorzieningen voor kinderopvang sterk verbeterd zijn, blijft het deeltijdwerk van vrouwen toenemen (Beckers, 2003; Portegijs e.a., 2002).

3. Jongeren

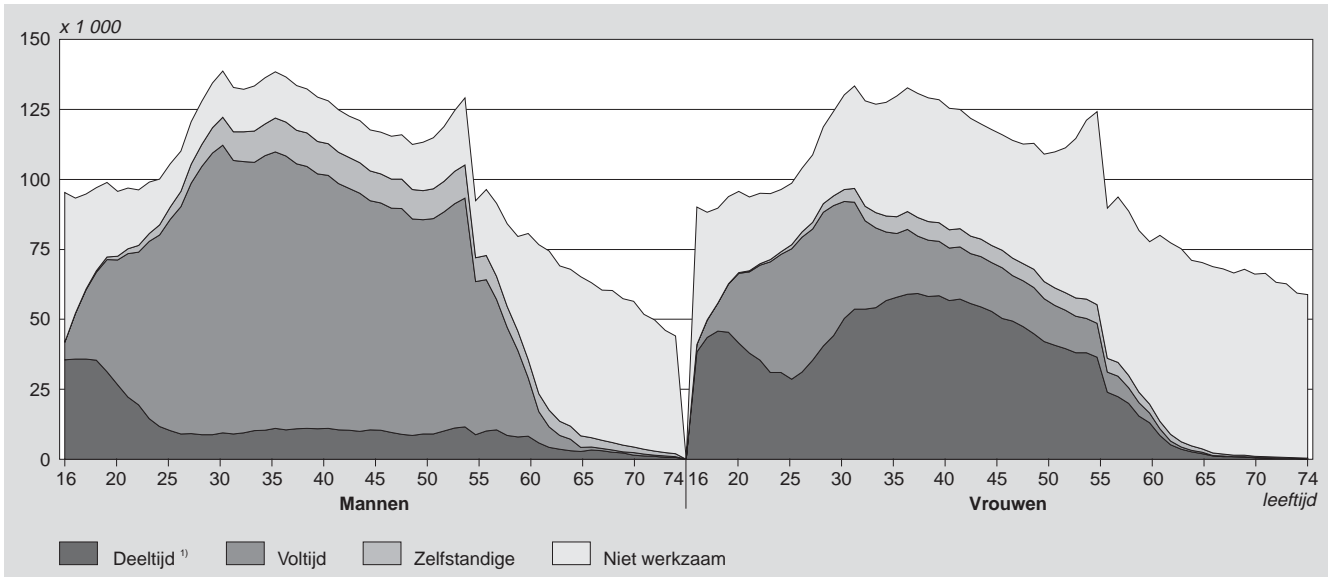
Volgens de Virtuele Volkstelling waren er in 2001 ruim 2,8 miljoen personen in de leeftijd van 16 tot en met 29 jaar. Meer dan de helft van deze jongeren was werknemer. Eenderde van de jongeren studeerde nog, maar hiervan had meer dan helft een baan naast de studie. Maar weinig

Staat 2
Werkzame personen van 16–74 jaar naar arbeidspositie en leeftijd, 1 januari 2001

	Bevolking (16–74 jaar)	Werkzaam			
		In % van de leeftijdsgroep	Absoluut	Werknemer	Zelfstandige
	<i>x 1 000</i>	%	<i>x 1 000</i>	% van de werkzamen	
Totaal (16–74 jaar)	11 848	62	7 395	92	8
Leeftijdsgroep					
16–24	1 705	68	1 158	99	1
25–34	2 436	81	1 965	94	6
35–44	2 563	77	1 976	91	9
45–54	2 324	71	1 640	90	10
55–64	1 618	37	594	83	17
65–74	1 202	5	61	54	46
<i>jaren</i>					
Gemiddelde leeftijd (16–74-jarigen)	42,4		37,8	37,2	44,7

1. Bevolking van 16–74 jaar naar arbeidspositie, leeftijd en geslacht, 1 januari 2001

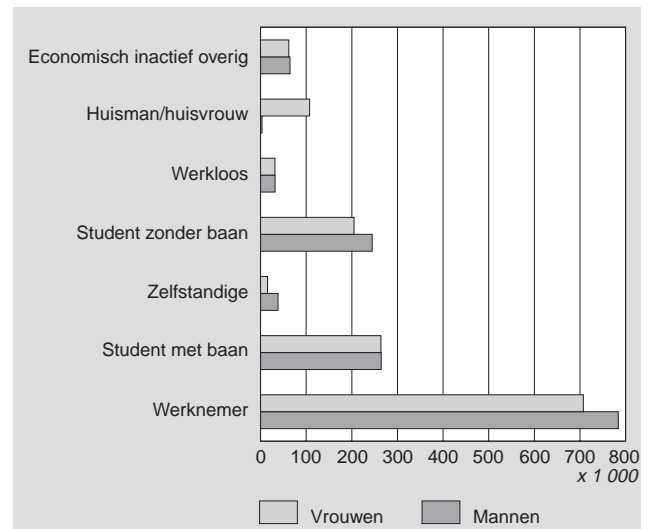
¹⁾ Deeltijders werken minder dan 35 uur per week.

jongeren werkten als zelfstandige en ook werkloze jongeren kwamen maar heel weinig voor. Onder de jonge vrouwen bevonden zich meer dan 100 duizend huisvrouwen. Daarnaast is een klein deel van de jongeren op een andere manier economisch inactief.

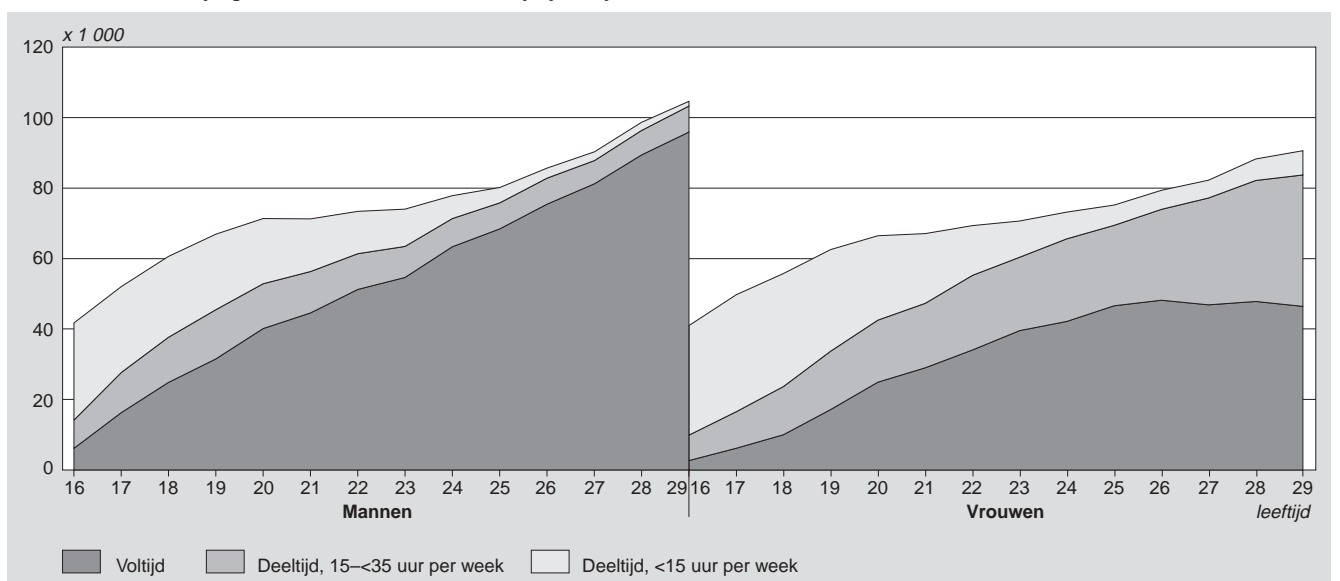
In totaal was dus driekwart van de jongeren werkzaam, waarvan bijna driekwart als werknemer, een kwart als student of scholier met een baan en nog een klein deel als zelfstandige.

Een groot deel van de werkzame mannen van 16 tot en met 29 jaar werkte voltijd, ofwel 35 uur per week of meer. Van de werkzame jonge vrouwen werkte daarentegen meer dan de helft parttime met minder dan 35 uur per week. Dit verschil tussen mannen en vrouwen loopt op met leeftijd. Terwijl de mannen meer voltijd gingen werken met het oplopen van de leeftijd naar 30 jaar, nam bij de vrouwen het aandeel voltijders juist af na hun 25ste. In plaats

2. Economische status van jonge mannen en vrouwen (16–29 jaar), 1 januari 2001

3. Dienstverband van jonge mannen en vrouwen naar leeftijdsjaar, 1 januari 2001

daarvan groeide het aandeel vrouwen die 15 tot 35 uur per week werken.

4. Ouderen

De Nederlandse bevolking vergrijsst. In de tweede helft van de vorige eeuw groeide het aandeel mensen van 50 tot en met 64 jaar van 13 procent naar 18 procent. In dezelfde periode verdubbelde het aandeel van de 65-plus-generatie naar 14 procent. De verbeterde gezondheidszorg in die periode heeft geleid tot een langere levensduur. De Virtuele Volkstelling laat zien hoeveel de ouderen van 50–74 jaar actief bijdragen aan de Nederlandse economie. De helft van de oudere mannen was in 2001 economisch actief. Bij de oudere vrouwen was dat minder, van hen was nog een kwart actief. Bij beide was het grootste deel van de actieven als werknemer in loondienst en was ongeveer 15 procent werkzaam als zelfstandige.

Binnen de leeftijdsgroep 50–74 jaar zijn er grote verschillen wat betreft de arbeidsparticipatie. Van de vijftigers onder de mannen was bijna 80 procent economisch actief in 2001, maar dit aandeel zakte al snel naarmate de mannen de leeftijd van 60 jaar naderden; bij de 60–64-jarigen was dit aandeel nog maar 28 procent. Het aandeel economisch actieve vrouwen nam ook af met de leeftijd. Van de vrouwelijke vijftigers was 44 procent economisch actief, terwijl dit aandeel voor de 60–64 jarige vrouwen op 10 procent lag. Bij de 65 plussers was het aandeel zelfs minder dan 2 procent.

Het aandeel oudere mannen dat parttime werkte nam in 2001 langzaam toe met de leeftijd. Van de 50-jarige mannen werkte 10 procent minder dan 35 uur per week. Bij de 64-jarige mannen lag het aandeel parttimers al op 40 procent. Waarschijnlijk gingen veel mannen al wat minder uren werken toen hun pensioen in zicht kwam. Ongeveer 70 procent van de mannelijke werknemers die ouder zijn dan 65 werkte parttime. Bij vrouwen lag het aandeel dat

parttime werkte in 2001 zo hoog voor de jongere groepen. In de leeftijdsgroep 65–74 jaar zijn de percentages vrouwelijke parttime werkenden nog hoger.

Bijna tweederde van de economisch inactieve oudere mannen was met (vervroegd) pensioen. Een heel klein deel was inactief vanwege de zorg voor het huishouden. Eenderde was op een andere manier economisch niet actief, bijvoorbeeld vanwege afhankelijkheid van een arbeidsongeschiktheid-, bijstands- of werkloosheidsuitkering. Van de economisch inactieve vrouwen was bijna de helft met (vervroegd) pensioen, eenderde was verantwoordelijk voor het huishouden en 17 procent was om een andere reden economisch niet actief.

In het begin van de vorige eeuw zag het beeld er anders uit. Mannen waren kostwinners en voor de Tweede Wereldoorlog hadden de meeste bedrijven nog geen pensioenregeling voor hun werknemers. De doorbraak kwam in 1956 met de komst van de Algemene Oudersdomswet (Van Gerwen, 2000), die ervoor zorgde dat vrijwel elke inwoner van 65 jaar en ouder een minimaal inkomen had, ongeacht zijn (vroeger) verdiende loon. Het aandeel mannen van 65–74 jaar dat economisch actief was, nam af van 49 procent in 1947 tot 29 procent in 1960. Daarna daalde dit aandeel nog verder tot onder de 10 procent in 1981, waarna een kleine stijging waarneembaar is. Het aandeel economisch actieve mannen van 50 tot 64 jaar was redelijk stabiel tot 1971, rond de 90 procent. Daarna nam dat aandeel af tot ongeveer 60 procent in 1991. De recessie als gevolg van de oliecrisis in de jaren zeventig en een kleinere recessie aan het eind van de jaren tachtig zorgden voor de opkomst van regelingen voor vervroegde uittrekking, die erg aantrekkelijk waren voor oudere werknemers. Begin jaren negentig trok de Nederlandse economie weer aan, en daarmee steeg het aandeel economisch actieven. De toenemende vraag naar werk zorgde ervoor dat werkgevers ook de oudere en duurdere werknemers hard nodig hadden. Het overheidsbeleid was erop gericht om ouderen langer te laten doorwerken.

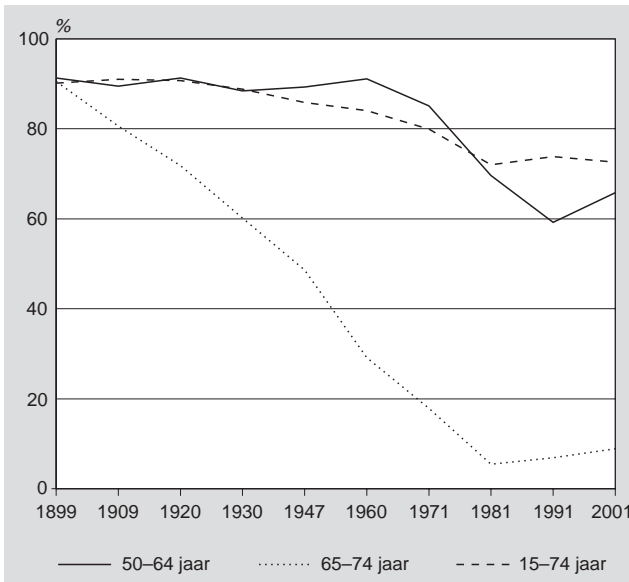
Staat 3
Economische activiteit van ouderen (50–74 jaar) naar geslacht en leeftijd, 2001

	Aandeel economisch actief	Totale populatie	Economisch actief				Economisch inactief			
			Totaal	Werknemer	Zelfstandige	Werkloos ¹⁾	Totaal	(Vervroegd) pensioen ²⁾	Huisman/huisvrouw ¹⁾	Anders economisch inactief ¹⁾
	%	x 1 000								
Mannen										
50–54 jaar	85	600,6	509,8	444,5	55,4	9,9	90,8		9,2	81,6
55–59 jaar	71	443,8	315,7	270,7	39,9	5,1	128,0	16,5	8,3	103,2
60–64 jaar	28	368,6	103,9	73,4	28,8	1,7	264,7	98,8	13,5	152,5
65–69 jaar	11	306,4	33,9	18,5	15,4		272,4	272,4		
70–74 jaar	6	248,2	15,3	7,7	7,7		232,8	232,8		
Totaal (50–74 jaar)	50	1 967,5	978,8	814,8	147,2	16,7	988,7	620,5	31,0	337,3
Vrouwen										
50–54 jaar	52	581,1	300,0	258,2	32,7	9,2	281,1		188,4	92,7
55–59 jaar	34	431,3	146,6	123,1	21,2	2,3	284,7	26,1	177,8	80,9
60–64 jaar	10	373,9	38,2	27,6	9,7	0,9	335,8	73,1	173,6	89,1
65–69 jaar	2	337,4	8,2	5,0	3,2		329,3	329,3		
70–74 jaar	1	310,4	3,3	1,9	1,5		307,0	307,0		
Totaal (50–74 jaar)	24	2 034,2	496,3	415,7	68,2	12,4	1 537,8	735,4	539,7	262,7

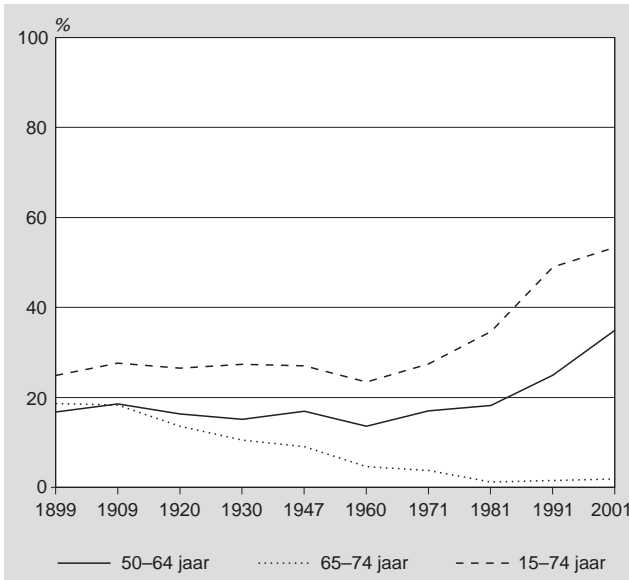
¹⁾ Personen van 65 jaar en ouder die niet werken, zijn per definitie gepensioneerd.
²⁾ De (vervroegde) pensioengerechtigde leeftijd ligt per definitie boven de 55 jaar.

4. Aandeel economisch actieve mannen naar leeftijd

5. Aandeel economisch actieve vrouwen naar leeftijd

De economisch actieve deelname van vrouwen vertoonde in de vorige eeuw een heel ander beeld. Tot 1970 was 20 tot 30 procent van de vrouwen in de leeftijdsgroep 15-74 jaar economisch actief. In 2001 was dit aandeel gestegen tot ruim 50 procent. In de eerste helft van de vorige eeuw woonden de meeste werkende vrouwen alleen en waren kostwinners. De meeste werkende getrouwde vrouwen hadden (nog) geen kinderen. Families bestonden uit een vader die kostwinner was en een moeder die de zorg voor de kinderen had. Vanaf begin jaren zeventig veranderde dit patroon. Steeds meer vrouwen, ook de moeders, vonden dat ze recht hadden om te werken. Het aantal kinderopvangmogelijkheden nam toe en ook werden er meer parttime banen aangeboden. Daarnaast steeg het opleidingsniveau van de vrouwen. De vrouwen die het begin van deze nieuwe periode hebben meegemaakt, behoren nu tot de ouderen.

5. Arbeidsdeelname naar regio

In deze paragraaf komen regionale aspecten van de werkzame beroepsbevolking aan bod. Het gaat daarbij om de regio waarin zij wonen, ingedeeld zowel naar COROP-gebied als naar gemeente. De COROP-gebieden verschillen sterk in aantal inwoners tussen de 15 en 74 jaar: van bijna 40 duizend in Delfzijl en omstreken tot ongeveer 1 miljoen in Groot-Rijnmond (rondom Rotterdam). Een uitgebreidere beschrijving van de regio's is te vinden in Vliegen (1999).

De arbeidsdeelname laat het aandeel werkenden in de bevolking van 15-74 jaar op 1 januari 2001 zien. De COROP-gebieden met aan lage arbeidsdeelname lagen allemaal in de periferie van Nederland. De regio's met een hoge arbeidsdeelname bevonden zich in het midden van het land. Wanneer gekeken wordt naar gemeentelijk niveau, blijkt een sterke concentratie van gemeenten met een hoge arbeidsdeelname in het midden van het land. Hierbij zaten ook enkele steden waar veel forenzen wonen die werken in een van de vier grote steden en hun agglomeratie. Het is opvallend dat de grootste drie steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) zelf een lage arbeidsdeelname hadden.

De regio's met de laagste arbeidsdeelname waren in 2001 Oost-Groningen en Zuid-Limburg, beide grensgebieden. Wanneer binnen deze COROP-gebieden naar gemeenten gekeken wordt, lag de arbeidsdeelname het laagst in gemeenten dicht bij de grens. Mensen in Zuid-Limburg hebben nogal eens een baan in België of Duitsland. Deze banen zijn niet geteld in de Volkstelling, dus mensen die over de grens kunnen ten onrechte als niet werkend getypeerd zijn. Oost-Groningen grenst aan noordelijk Duitsland, maar in beide regio's staat de werkgelegenheid er niet erg gunstig voor. Als gevolg daarvan vertrekken veel mensen om elders werk te zoeken en blijven de ouderen achter.

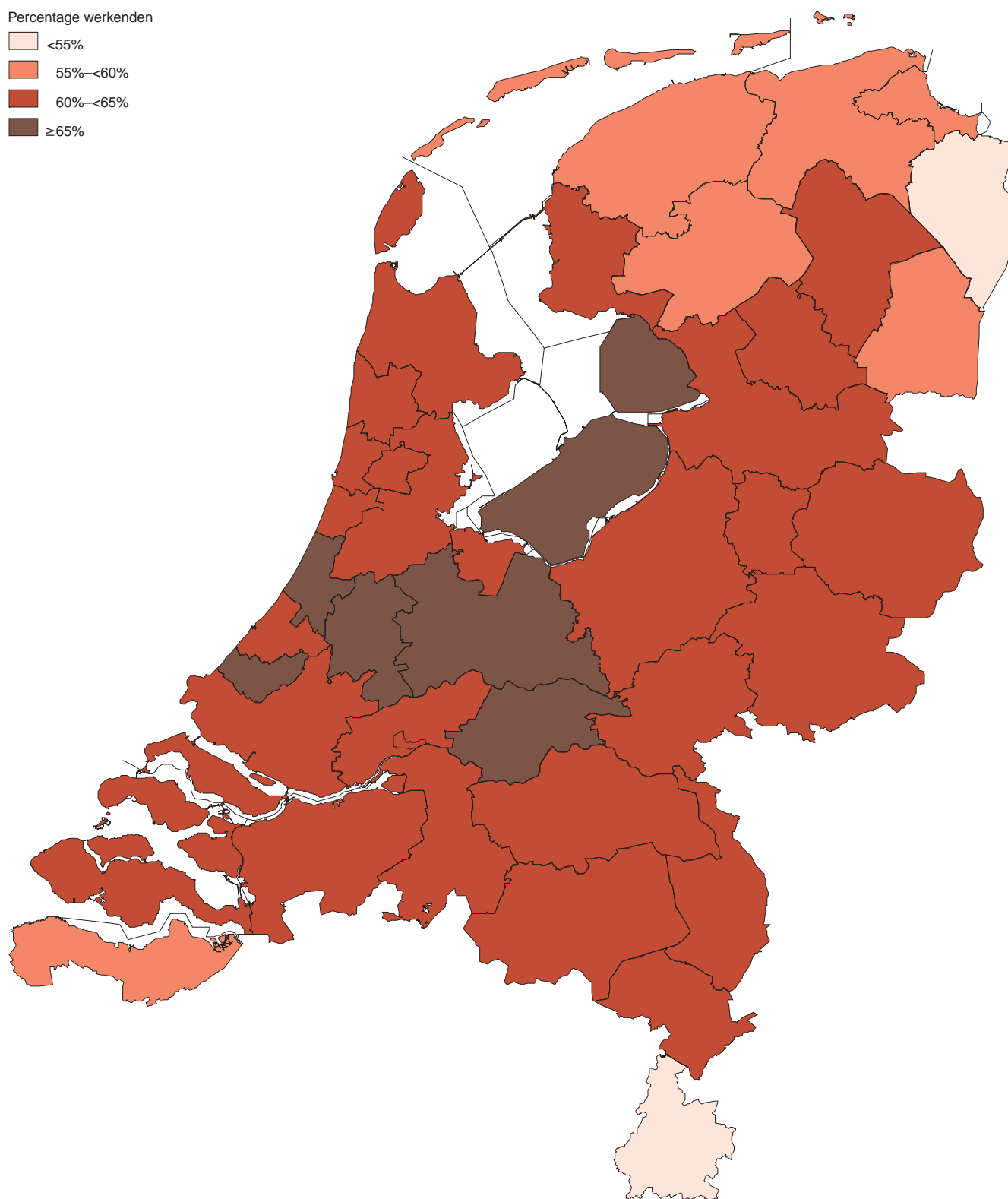
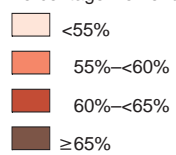
Het COROP-gebied met de hoogste arbeidsdeelname was Flevoland met 67,5 procent. De bevolking van Flevoland kende relatief veel werknemers. Flevoland had ook een hoog aandeel voltijd werkenden, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Een mogelijk verklaring is de relatief lage gemiddelde leeftijd van de bevolking van Flevoland. In het COROP-gebied Overig Groningen was de werkzame bevolking gemiddeld nog jonger. Deze regio telde relatief veel studenten en deeltijdwerkers. De arbeidsdeelname was met 59,9 procent relatief laag. Het beeld wordt in deze regio grotendeels bepaald door de universiteitsstad Groningen. Oost-Zuid-Holland kende een bijna even hoge arbeidsdeelname als Flevoland. Deze regio is een aantrekkelijke vestigingsplaats voor mensen die in de Randstad werken, maar niet in een van de grote steden willen wonen. COROP-gebied Groot-Amsterdam is te omschrijven als de meest gemencipeerde regio. Hier was het aandeel voltijders onder de vrouwelijke werknemers het hoogst, net als het aandeel deeltijders onder de mannelijke werknemers.

Technische toelichting

Bij bepaling van de uitkomsten van de Virtuele Volkstelling is uitgegaan van internationaal voorgeschreven definities.

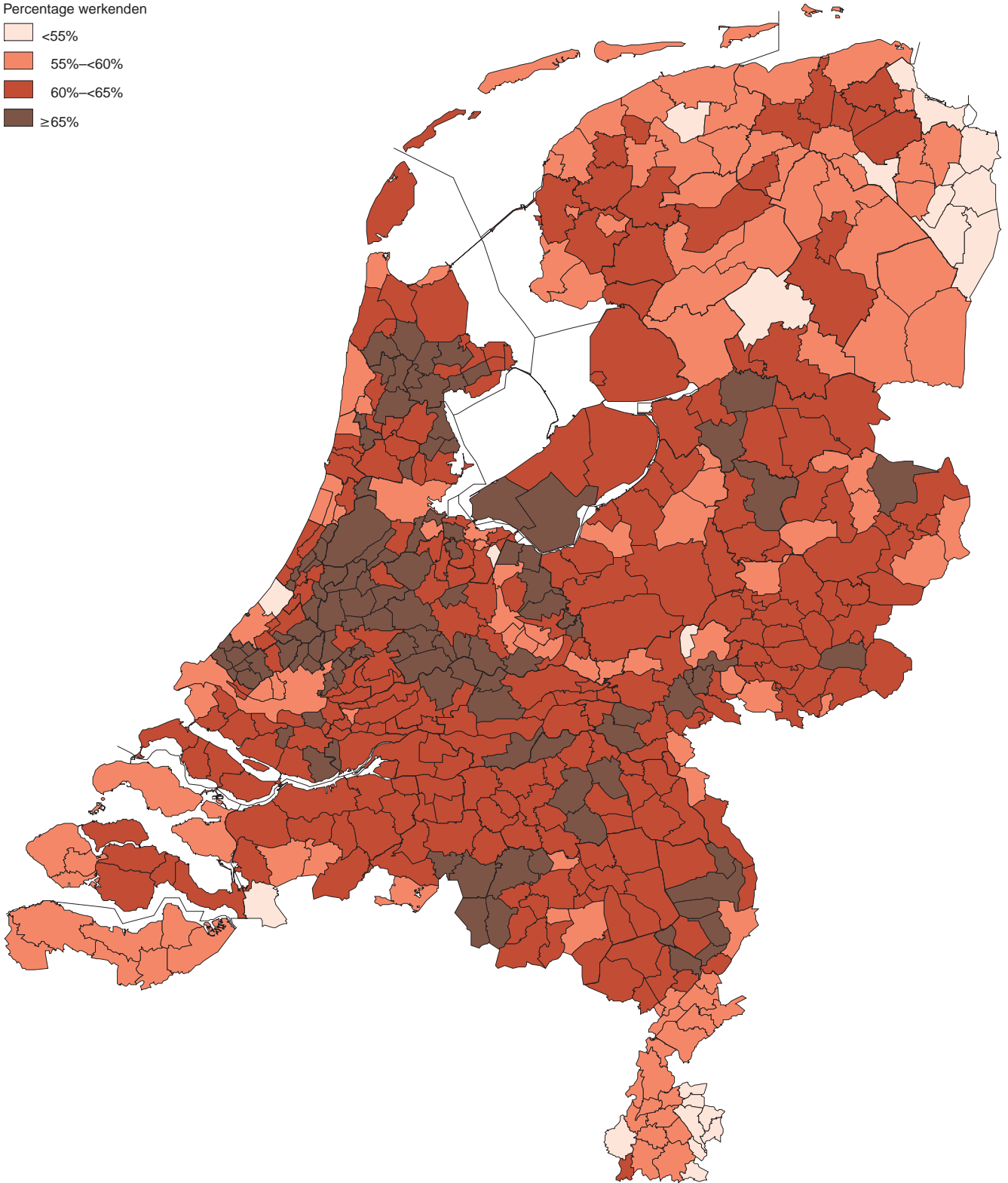
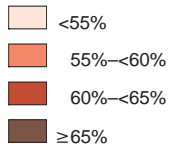
6. Aandeel werkenden naar COROP, 1 januari 2001

Percentage werkenden

7. Aandeel werkenden naar gemeente, 1 januari 2001

Percentage werkenden

Deze wijken soms af van definities die het CBS gewoonlijk hanteert. De internationale definitie van de beroepsbevolking gaat uit van de bevolking van 15–74 jaar, terwijl het CBS gewoonlijk publiceert over de bevolking van 15–64 jaar. Daarnaast wordt volgens de internationale definitie iedereen met betaald werk gerekend tot de werkzame beroepsbevolking, ongeacht het aantal uren per week. Volgens de CBS-definitie behoren mensen die minder dan twaalf uur per week werken niet tot de werkzame beroepsbevolking. Dit betekent niet alleen dat de werkzame beroepsbevolking volgens internationale definitie groter is, maar ook dat een aantal mensen die volgens de CBS-definitie werkloos zijn (omdat ze minder dan twaalf uur per week werken en op zoek zijn naar een baan van minstens twaalf uur per week) volgens de internationale definitie tot de werkzame beroepsbevolking behoren (omdat ze betaald werk hebben).

De basis voor de Virtuele Volkstelling wordt gevormd door de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Daarnaast is gebruik gemaakt van het Sociaal Statistisch bestand (SSB) van 2000. Aan het SSB zijn gegevens over werknemers en zelfstandigen ontleend. Variabelen over beroep en onderwijsniveau zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB). Gegevens over huisvesting zijn afkomstig van het Woningregister 2001 en het Woningbehoeftenonderzoek (WBO) van 2000.

Sommige variabelen zijn gebaseerd op integrale waarneming, zoals geslacht, leeftijd en werkzaamheid. Andere variabelen, zoals het volgen van onderwijs, waren alleen beschikbaar voor een deel van de populatie. De consistentie tussen de diverse volkstellingstabellen is bewerkstelligd met de methode van herhaald wegen. Deze methode is uitgebreid beschreven in Houbiers e.a. (2003) en is gebaseerd op herhaald gebruik van de regressieschatter; herhaald wegen genereert een nieuwe set gewichten voor elke geschatte tabel. De bevindingen van vijf simulaties waarmee diverse aspecten van herhaald wegen getest zijn, is te vinden in Van Duin en Snijders (2003). Bij toepassing van herhaald wegen worden de gewichten van de microdata zodanig aangepast, dat elke nieuwe tabel consistent is met alle eerder geschatte tabellen.

Literatuurverwijzingen

Beckers, I. (2003), Deeltijdwerk blijft toenemen. Sociaal-economische maandstatistiek 2003-12, blz. 12–13. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Corbey, P. (1994), Exit the population Census. Netherlands Official Statistics, volume 9, summer 1994, blz. 41–44. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Duin, C. van en V. Snijders (2003). Simulation studies of repeated weighting. Discussion paper 03008, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
<http://www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/algemeen/discussion-papers/discussion-paper-03008.pdf>

Gerwen, J. van (2000). De welvaartsstaat: volksverzekeringen, verzekeringsconcerns, financiële dienstverleners en institutionele beleggers, 1945–2000. Deel IV van Zeken naar Zekerheid. Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland, 1500–2000, Verbond van Verzekeraars/NEHA, Den Haag/Amsterdam 2000, blz. 12–109.

Houbiers, M., P. Knottnerus, A.H. Kroese, R.H. Rensen en V. Snijders (2003). Estimating consistent table sets: position paper on repeated weighting. Discussion paper 03005, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.
<http://www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/algemeen/discussion-papers/discussion-paper-03005.pdf>

Portegijs, W., A. Boelens en S. Keuzenkamp (2002). Emancipatiemonitor 2002. Den Haag: SCP en CBS, november 2002.

Schulte Nordholt E., M. Hartgers en R. Gircour (eds.) (2004). The Dutch Virtual Census of 2001, Analysis and Methodology. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

Vliegen, M. (1999). Regionalisation and statistical description. In: J.G.S.J. van Maarseveen and M.B.G. Gircour (eds.), A Century of Statistics, blz. 209–239, Amsterdam.

Wielers, R. en P. van der Meer (2003), Lower educated workers and parttime work. Acta Sociologica 46 (4), blz. 307–321.

Noten in de tekst

¹⁾ Dit artikel is gebaseerd op vier van de hoofdstukken van Schulte Nordholt e.a., te weten: 1. Introduction to the Dutch Virtual Census of 2001 (Eric Schulte Nordholt), 3. Working people: what they do, who they are and where they live (Marijke Hartgers en José Gouweleeuw), 4. Young people and their economic activities (Marjolijn Trijssenaar en Marijke Hartgers) en 5. Active ageing: the senior labour force from work to retirement (Wijnand Advokaat en Frank Linder).

²⁾ <http://www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/algemeen/volkstelling-2001/volkstelling-2001.htm>.

³⁾ <http://www.cbs.nl/nl/publicaties/publicaties/algemeen/volkstelling-2001/b-57-2001.pdf>.

Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen

Mathieu Vliegen

Met de komst van de Virtuele Volkstelling 2001 zijn gedetailleerde cijfers beschikbaar gekomen over het aantal forensen en de pendelstromen tussen verschillende regionale en ruimtelijke eenheden. Dit is voor het eerst sinds de laatste conventionele Volkstelling in 1971. In dertig jaar is het aantal forensen tussen gemeenten sterk toegenomen. Dit is des te opmerkelijker, omdat het aantal gemeenten in die periode met meer dan 40 procent is afgenomen. In dit artikel komen de verschillen in woon- en werkplek en het daarmee gepaard gaande forensisme op het ruimtelijke niveau van de stadsgewesten aan de orde.

1. Inleiding

Volkstellingen zijn de belangrijkste bron voor gedetailleerde informatie over het forensisme of de pendel tussen regionale en ruimtelijke eenheden op een relatief laag schaalniveau. De Virtuele Volkstelling van 2001 vormt daarop geen uitzondering. Uit deze telling komt naar voren dat in 2001 iets meer dan de helft van de werkzame beroepsbevolking voor hun werk de grens van een van de 504 toen bestaande gemeenten overschreed. In dit opzicht zijn de verschillen tussen gemeenten echter groot. Verlaat slechts een op de zes personen op Texel voor het werk het eiland, in de gemeente Westervoort bij Arnhem overschrijft ruim vier van de vijf personen van de daar wonende werkzame beroepsbevolking de gemeentegrens. Ook omgekeerd, de pendel beschouwd vanuit de werkgemeente, bestaan er grote verschillen tussen gemeenten. Zo blijkt dat nog niet één van de tien personen die op Terschelling werken, afkomstig is uit een andere gemeente. In de gemeente Diemen bij Amsterdam echter zijn negen van de tien personen die in deze gemeente werken, afkomstig uit een andere gemeente (Vliegen en Oroh, 2004).

In dit artikel wordt het forensisme of de pendel beschouwd op het ruimtelijke niveau van het stadsgewest. Het stadsgewest wordt vaak omschreven als een gebied dat een stedelijke agglomeratie en het omliggende landelijke gebied met daarbinnen gelegen kernen omvat. Dat omliggende gebied wordt ook wel aangeduid als het peri-urbane gebied van de stedelijke agglomeratie. De stedelijke agglomeratie bestaat uit een aaneengesloten gebied van stedelijke bebouwing voor woon- en werkdoeleinden met hun directe omgeving (parkeerplaatsen, groenvoorzieningen) en hun terreinen voor sport, spel en ontspanning (parken, recreatieterreinen, sportvelden). In die stedelijke agglomeratie is verreweg het merendeel van de werkgelegenheid gesitueerd. Het peri-urbane gebied is in dit opzicht grotendeels op de grootstedelijke agglomeratie georiënteerd. Nederland telt 22 stadsgewesten, die in dit artikel onderverdeeld zijn naar hun ligging in stadsgewesten in het noorden en oosten, stadsgewesten in het zuiden, en stadsgewesten in het westen van het land.

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 wordt aandacht besteed aan enkele karakteristieken van de stadsgewesten. In paragraaf 3 komt de relatie tussen wonen en werken in de afzonderlijke stadsgewesten aan de orde. Paragraaf 4 geeft een overzicht van de daaruit voortvloeiende overschotten aan pendelaars, hetzij positief, hetzij negatief. Paragraaf 5 gaat nader in op die overschotten voor grootstedelijke agglomeratie, peri-urbane gebied en het gebied buiten de afzonderlijke stadsgewesten. Paragraaf 6 bevat een korte technische toelichting.

2. Karakteristieken van de stadsgewesten

Het stadsgewest Amsterdam is verreweg het grootste stadsgewest van Nederland. Dit geldt zowel voor het inwonertal, het aantal bedrijfsvestigingen, de omvang van de daar wonende, werkzame personen (de werkende woonbevolking) en de daar werkende personen (de werkbevolking). Daarop volgen in omvang achtereenvolgens de stadsgewesten van Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht. De kleinste stadsgewesten in bijna alle genoemde opzichten zijn die van Leeuwarden, Zwolle en Sittard-Geleen. De meest stedelijke stadsgewesten liggen allemaal in het westen van het land. De enige uitzondering daarop is het stadsgewest Amersfoort, dat qua stedelijkheid achtereenvolgens de stadsgewesten Eindhoven, Nijmegen, Tilburg en Enschede voor zich moet dulden.

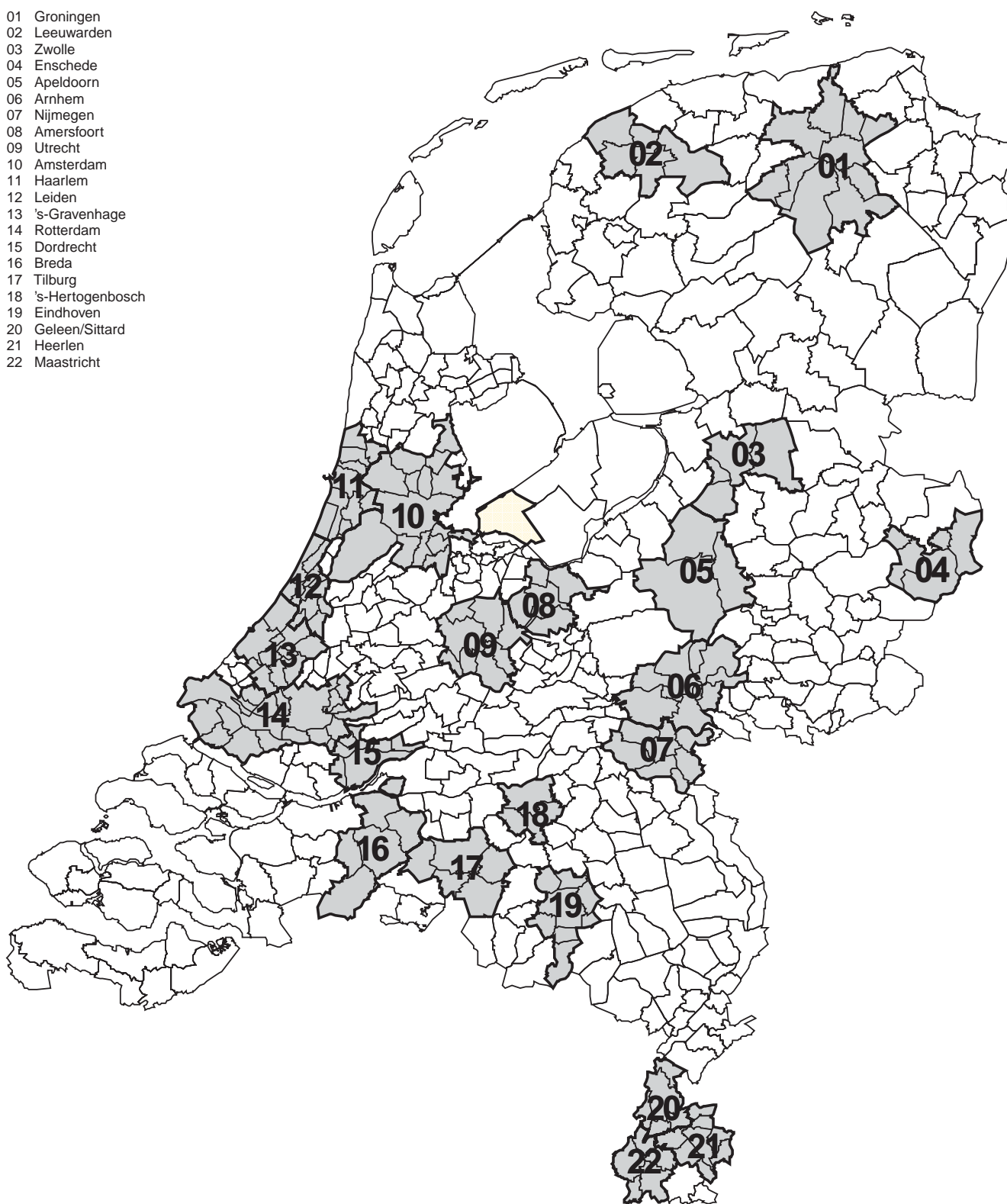
De verhouding tussen werkbevolking en werkende woonbevolking in een stadsgewest geeft een indicatie van de hoofdrichting in de forensenstroom tussen het betrokken stadsgewest en zijn omgeving. Is de werkbevolking groter dan de werkende woonbevolking, dan is het stadsgewest voor een deel van zijn arbeidskrachten aangewezen op zijn omgeving. Is de werkbevolking kleiner dan de werkende woonbevolking, dan is het tegendeel het geval.

In dit opzicht blijken achtereenvolgens de stadsgewesten Utrecht, 's-Hertogenbosch, Amsterdam en Eindhoven de sterkste aantrekkers te zijn van arbeidskrachten buiten hun stadsgewest. In deze stadsgewesten was de werkbevolking 32 tot 22 procent groter dan de werkende woonbevolking. Ook de stadsgewesten Zwolle en Leeuwarden behoren met bijna 20 procent meer werkbevolking dan werkende woonbevolking tot de stadsgewesten met een sterke instroom van arbeidskrachten. Dit geldt in iets mindere mate voor de stadsgewesten 's-Gravenhage en Apeldoorn met elk een 13 procent grotere werkbevolking.

Haarlem, Leiden, Dordrecht en Heerlen zijn stadsgewesten met een grote uitstroom van arbeidskrachten. Dit zijn stadsgewesten die in de nabijheid van grotere stadsgewesten liggen: stadsgewest Haarlem bij stadsgewest Amsterdam, stadsgewest Leiden tussen stadsgewesten 's-Gravenhage en Amsterdam; stadsgewest Dordrecht bij

Stadsgewesten, 2001

- 01 Groningen
- 02 Leeuwarden
- 03 Zwolle
- 04 Enschede
- 05 Apeldoorn
- 06 Arnhem
- 07 Nijmegen
- 08 Amersfoort
- 09 Utrecht
- 10 Amsterdam
- 11 Haarlem
- 12 Leiden
- 13 's-Gravenhage
- 14 Rotterdam
- 15 Dordrecht
- 16 Breda
- 17 Tilburg
- 18 's-Hertogenbosch
- 19 Eindhoven
- 20 Geleen/Sittard
- 21 Heerlen
- 22 Maastricht

stadsgewest Rotterdam, en stadsgewest Heerlen ten oosten van stadsgewest Maastricht. Stadsgewesten Haarlem en Leiden hebben met respectievelijk 20 duizend en 16 duizend pendelaars het grootste negatieve pendeloverschot. Voor de stadsgewesten Heerlen en Dordrecht is het saldo minus 8 duizend pendelaars.

Het stadsgewest Amsterdam trekt zeer veel arbeidskrachten van buiten aan: het pendeloverschot is maar liefst: 172 duizend personen ofwel 26 pendelaars per 100 personen van de werkende woonbevolking. Op afstand volgen de stadsgewesten Utrecht (overschot van 87 duizend pendelaars), 's-Gravenhage (overschot van 52 duizend pendelaars) en Eindhoven (overschot van 40 duizend pendelaars). Het stadsgewest Rotterdam komt met een overschot van 26 duizend pendelaars pas op de vijfde plaats, net voor het stadsgewest 's-Hertogenbosch (overschot van 25 duizend pendelaars).

3. Wonen en werken in de stadsgewesten

De werkende woonbevolking van de 22 stadsgewesten telde begin 2001 in totaal 4,1 miljoen personen. Dit zijn de personen die in een van de stadsgewesten wonen en tot de werkenden behoren. Bijna driekwart werkte in het eigen stadsgewest. De rest werkte elders.

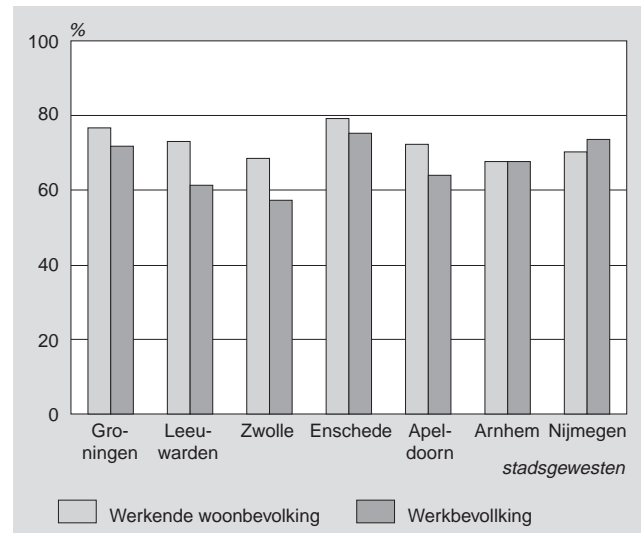
De werkbevolking van de 22 stadsgewesten had begin 2001 een omvang van 4,5 miljoen personen. De werkbevolking was dus 400 duizend personen groter dan de werkende woonbevolking van de stadsgewesten. Tweederde van de werkenden in de stadsgewesten woonde in het eigen stadsgewest en eenderde deel was afkomstig van buiten het eigen stadsgewest.

De mate waarin personen voor werken en wonen binding hebben met hetzelfde stadsgewest is op twee manieren te meten: als het aandeel van de werkende woonbevolking dat werkt in het eigen stadsgewest, of als het aandeel van de werkbevolking dat in dat stadsgewest woont. Het verschil in bestemming van de werkende woonbevolking (in het eigen stadsgewest of buiten dat stadsgewest) dan wel in herkomst van de werkbevolking (uit het eigen stadsgewest zelf of van buiten dat stadsgewest) tussen de afzonderlijke stadsgewesten is soms aanzienlijk. Oorzaken zijn onder meer omvang, geografische ligging en interne structuur van het stadsgewest.

In de zeven stadsgewesten in het noorden en oosten van het land varieerde het aandeel van de werkende woonbevolking dat in het eigen stadsgewest werkt van 79 procent in het stadsgewest Enschede tot 68 procent in de stadsgewesten Zwolle en Arnhem. De verschillen zijn groter bij de herkomst van de werkbevolking. Woonde ongeveer driekwart van de werkenden in de stadsgewesten Enschede en Nijmegen ook in die stadsgewesten, dat aandeel bedroeg slechts 57 procent in het stadsgewest Zwolle.

Bij vijf van de zeven stadsgewesten was het aandeel van de werkende woonbevolking dat in het eigen stadsgewest werkt, groter dan het aandeel van de werkbevolking dat in het eigen stadsgewest woont. Het stadsgewest Enschede

1. Stadsgewesten in het noorden en oosten van het land
Werkende woonbevolking werkend in eigen stadsgewest en werkbevolking wonend in eigen stadsgewest, 2001

toonde overigens voor beide maatstaven de hoogste binding met het eigen stadsgewest. In het stadsgewest Arnhem zijn beide aandelen gelijk aan het elkaar. In het stadsgewest Nijmegen geldt het omgekeerde: de binding van de werkbevolking aan het eigen stadsgewest was groter dan die van de werkende woonbevolking.

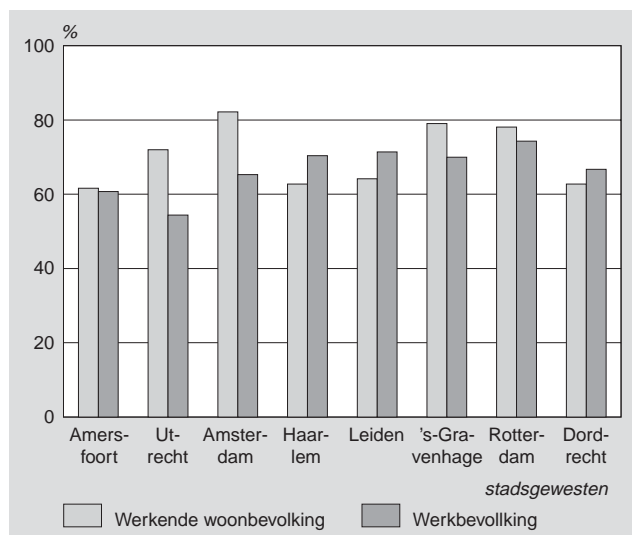
De verschillen zijn groter in de stadsgewesten in het westen van het land. De werkende woonbevolking in de stadsgewesten van de drie grote steden Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage bleven voor hun werk het meest binnen de grenzen van het stadsgewest. Ongeveer acht van de tien personen van de werkende woonbevolking werkte in het eigen stadsgewest. In de stadsgewesten Amersfoort, Haarlem, Leiden en Dordrecht lag dat aandeel rond zes van de tien. Met iets meer dan zeven van de tien personen van zijn werkende woonbevolking nam het stadsgewest Utrecht een tussenpositie in.

Met driekwart van de werkbevolking dat in het eigen stadsgewest woont, was dat aandeel het grootst in het stadsgewest Rotterdam. Ook in de stadsgewesten 's-Gravenhage, Leiden en Haarlem lag dit aandeel met zeven van de tien daar werkende personen nog vrij hoog. Het kleinste aandeel treft men aan in het stadsgewest Utrecht, waar 54 procent van de daar werkzame personen daadwerkelijk in dat stadsgewest woonde.

Vergelijkt men bestemming en herkomst voor werken en wonen in het eigen stadsgewest, dan is alleen in de stadsgewesten van de vier grote steden de binding van de werkende woonbevolking aan het stadsgewest groter dan die van de werkbevolking. In de stadsgewesten van Haarlem, Leiden en Dordrecht doet zich het omgekeerde voor. De positie van het stadsgewest Amersfoort is vergelijkbaar met het stadsgewest Arnhem. De binding aan het eigen stadsgewest was onder werkende woonbevolking en werkbevolking even groot.

In het zuiden van het land telde het stadsgewest Eindhoven met 78 procent het grootste aandeel van de werkende

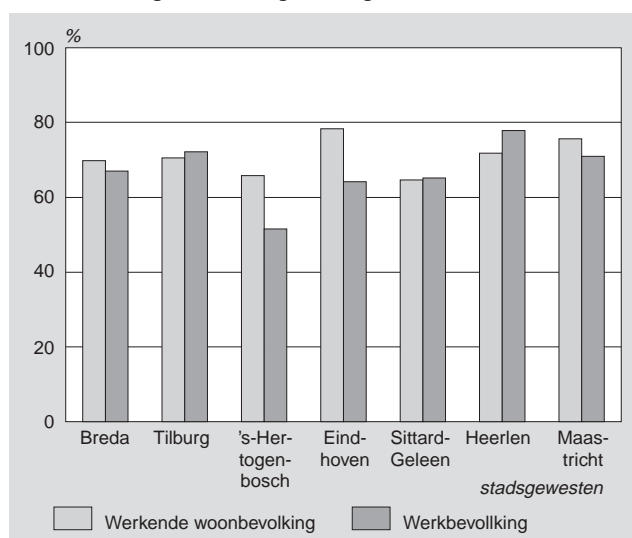
2. Stadsgewesten in het westen van het land
 Werkende woonbevolking werkend in eigen stadsgewest en
 werkbevolking wonend in eigen stadsgewest, 2001

woonbevolking dat in het eigen stadsgewest werkt. Met ongeveer 65 procent was dat aandeel het geringst in de stadsgewesten Sittard-Geleen en 's-Hertogenbosch. Daartegenover telde het stadsgewest Heerlen het grootste aandeel werkenden dat ook in het eigen stadsgewest woont, namelijk 78 procent. Dit aandeel was met 52 procent het laagst in het stadsgewest 's-Hertogenbosch.

Bij een vergelijking van de binding aan het eigen stadsgewest van werkende woonbevolking en werkbevolking, blijkt in het zuiden van het land alleen in de stadsgewesten Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Maastricht¹⁾ de binding van de werkende woonbevolking groter te zijn dan die van de werkbevolking. In het stadsgewest Heerlen deed zich het omgekeerde voor. In de overige drie stadsgewesten waren beide aandelen ongeveer gelijk aan elkaar.

3. Stadsgewesten in het zuiden van het land
 Werkende woonbevolking werkend in eigen stadsgewest en
 werkbevolking wonend in eigen stadsgewest, 2001

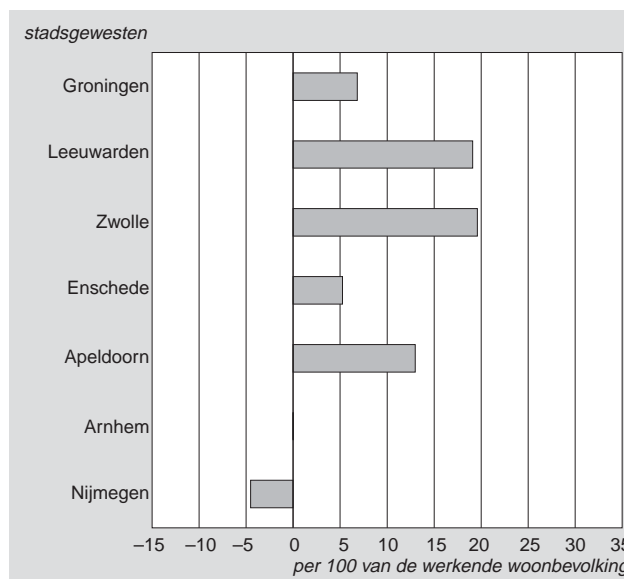
4. Pendeloverschotten van de stadsgewesten

De geconstateerde verschillen in binding met het stadsgewest van de werkende woonbevolking en de werkbevolking duiden al op verschillen in de pendelstromen vanuit en naar een stadsgewest. Uiteindelijk resulteren die verschillen in een positief of negatief pendeloverschot. Het pendeloverschot of pendelsaldo is gelijk aan de inkomende pendel verminderd met de uitgaande pendel. Voor de vergelijking tussen de stadsgewesten wordt gebruik gemaakt van het relatieve pendelsaldo, dat wordt berekend door het positieve of negatieve pendeloverschot uit te drukken per 100 van de werkende woonbevolking.

Van de werkbevolking in alle stadsgewesten samen waren 1,5 miljoen personen afkomstig van buiten het eigen stadsgewest. Daartegenover stonden 1,1 miljoen personen die hun werk buiten het eigen stadsgewest vinden. De inkomende pendel in alle stadsgewesten samen was dus aanzienlijk groter dan de uitgaande pendel. Het positieve pendelsaldo uit alle stadsgewesten bedroeg 400 duizend personen ofwel tien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking.

De relatieve pendelsaldi van de afzonderlijke stadsgewesten blijken echter aanzienlijk van elkaar te verschillen. In het noorden en oosten van het land hadden vijf stadsgewesten een positief pendelsaldo. Het stadsgewest Arnhem had noch een positief noch een negatief saldo, terwijl het stadsgewest Nijmegen een negatief saldo kende van vijf pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking.

4. Pendelsaldo van de noordelijke en oostelijke stadsgewesten, 2001

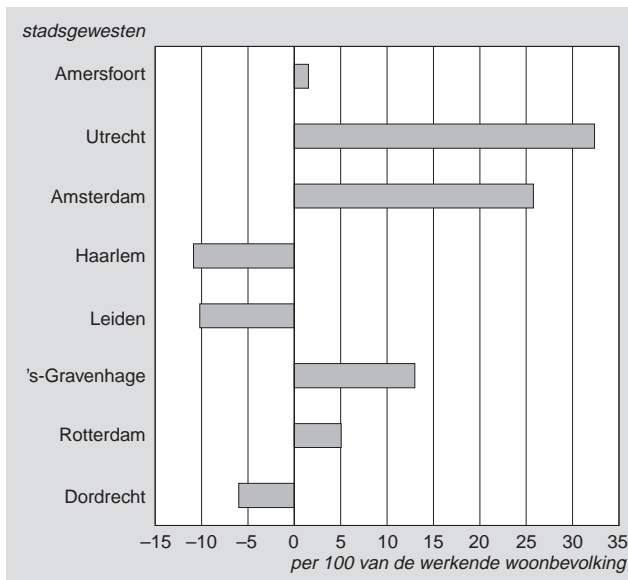

De stadsgewesten Zwolle en Leeuwarden hadden het grootste positieve saldo met bijna twintig pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. De geringste positieve overschotten hadden de stadsgewesten Enschede en Groningen met vijf, respectievelijk zeven pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. Het stadsgewest Apeldoorn neemt een tussenpositie in.

De stadsgewesten in het westen van het land laten een groter onderling verschil zien in hun relatieve pendelsaldo. Tegenover vijf stadsgewesten met een positief pendelsaldo staan drie stadsgewesten met een negatief saldo. Voor de stadsgewesten Haarlem, Leiden en Dordrecht was het negatieve pendelsaldo relatief groot. De twee eerstgenoemde hadden meer dan tien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. In stadsgewest Dordrecht was het negatieve pendelsaldo geringer met zes pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking.

5. Pendelsaldo van de westelijke stadsgewesten, 2001

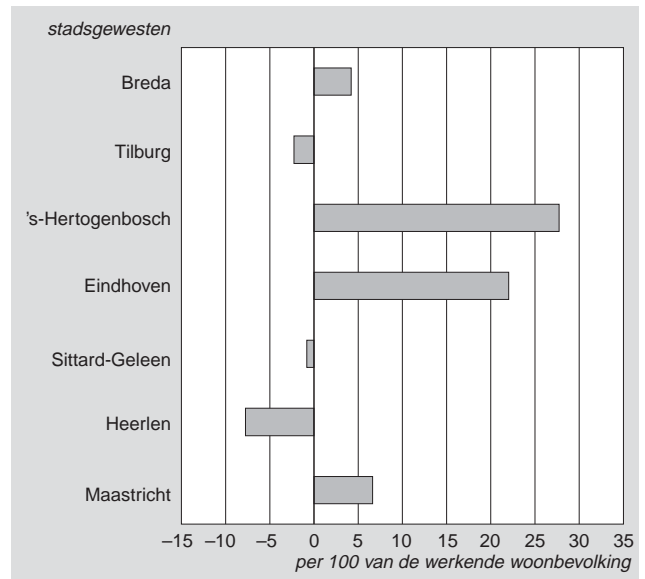

Het stadsgewest Utrecht vertoonde met 32 pendelaars van zijn werkende woonbevolking het grootste positieve pendeloverschot. Met 26 pendelaars per 100 van zijn werkende woonbevolking was het stadsgewest Amsterdam een goede tweede. Het stadsgewest 's-Gravenhage volgt op enige afstand met een positief saldo van dertien pendelaars. Het positieve pendeloverschot van het stadsgewest Rotterdam was met vijf pendelaars iets aan de lage kant vergeleken met de stadsgewesten van de drie andere grote steden.

De situatie in de zuidelijke stadsgewesten ziet er weer iets anders uit. Hier domineren de Noord-Brabantse stadsgewesten 's-Hertogenbosch en Eindhoven met een groot positief pendeloverschot. Het relatieve pendelsaldo van het stadsgewest 's-Hertogenbosch overtrof met 28 pendelaars per 100 van zijn werkende woonbevolking zelfs dat van het stadsgewest Amsterdam. In vergelijking daarmee is het positieve pendelsaldo van het Noord-Brabantse stadsgewest Breda met vier per 100 van zijn werkende woonbevolking gering. Het Noord-Brabantse stadsgewest Tilburg wordt zelfs gekenmerkt door een negatief saldo, zij het dat de omvang ervan – twee pendelaars per 100 van zijn werkende woonbevolking – vrij gering is.

In Zuid-Limburg had alleen het stadsgewest Maastricht een positief relatief pendelsaldo, al was het met zeven pendelaars per 100 van zijn werkende woonbevolking niet zo omvangrijk. Het lag daarmee in dezelfde orde van

6. Pendelsaldo van de zuidelijke stadsgewesten, 2001

grootte als het positieve saldo van de stadsgewesten Groningen, Enschede en Rotterdam. Het stadsgewest Heerlen had een negatief saldo van acht pendelaars per 100 van zijn werkende woonbevolking. Dit is het grootste negatieve saldo op dat van de stadsgewesten Haarlem en Leiden na.

5. Pendeloverschotten van de stadsgewesten nader bezien

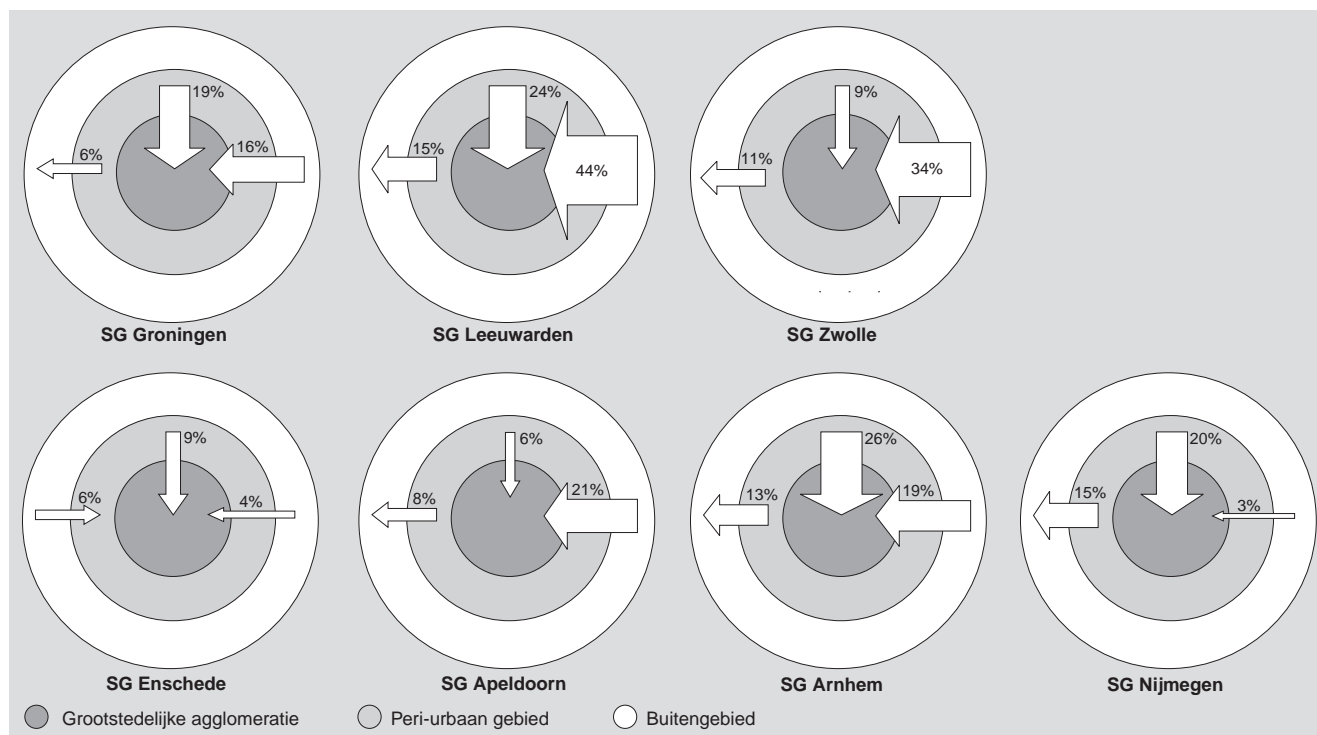
Zoals in het begin van dit artikel al is aangegeven, vormt het stadsgewest geen eenheid, maar bestaat het uit twee sterk verschillende onderdelen: de grootstedelijke agglomeratie als centrum en het peri-urbane gebied dat grotendeels op die grootstedelijke agglomeratie is georiënteerd. De vraag is nu hoe de pendelstromen tussen deze twee delen van het stadsgewest zich verhouden en hoe de stromen van beide delen zijn in relatie tot het gebied buiten het stadsgewest.

In het noorden en oosten van het land blijken alle grootstedelijke agglomeraties een positief relatief pendelsaldo te vertonen, zowel ten opzichte van hun peri-urbane gebied als ten opzichte van het gebied buiten hun eigen stadsgewest. Wel verschillen de stadsgewesten onderling in omvang en verhouding van de twee pendelsaldi van de grootstedelijke agglomeraties.

Het positieve saldo van de grootstedelijke agglomeratie met het peri-urbane gebied was het omvangrijkst in de stadsgewesten Arnhem en Leeuwarden met ongeveer 25 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. Het positieve saldo was het kleinst in het stadsgewest Apeldoorn, op de voet gevolgd door de stadsgewesten Zwolle en Enschede. Voor deze drie stadsgewesten kwam het saldo niet uit boven de tien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. De grootstedelijke agglomeraties van de stadsgewesten Nijmegen en Groningen namen met een positief saldo van rond de twintig pendelaars een middenpositie in.

7. Noordelijke en oostelijke stadsgewesten

Pendelsaldi tussen grootstedelijke agglomeratie, peri-urbaan gebied en buitengebied (in procenten van de werkende woonbevolking), 2001

De grootstedelijke agglomeratie in het stadsgewest Leeuwarden had het grootste positieve pendelsaldo met het gebied buiten dit stadsgewest. Het relatieve pendelsaldo bedroeg 44 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking. Ook het positieve pendelsaldo in het stadsgewest Zwolle was met 34 pendelaars aanzienlijk. Het positieve saldo tussen grootstedelijke agglomeratie en buitengebied is vrij gering in de stadsgewesten Enschede en Nijmegen. Het bedroeg daar slechts vier, respectievelijk drie pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking.

Opvallend is dat in drie stadsgewesten in dit deel van het land het positieve pendelsaldo tussen grootstedelijke agglomeratie en gebied buiten het stadsgewest groter was dan het positieve saldo tussen die agglomeratie en het peri-urbane gebied. Dit is het geval in de stadsgewesten Leeuwarden, Zwolle en Apeldoorn. Het ontbreken van andere steden in het buitengebied van deze stadsgewesten, die voor een aanzienlijke werkgelegenheid zouden kunnen zorgen, zou wel eens een van de oorzaken daarvan kunnen zijn.

Het derde pendelsaldo, dat tussen peri-urbaan gebied en gebied buiten het stadsgewest, blijkt in zes van de zeven stadsgewesten negatief te zijn. In deze stadsgewesten pendelen dus meer personen van het peri-urbane gebied naar het buitengebied dan omgekeerd. De enige uitzondering op dit patroon is het stadsgewest Enschede. In dat stadsgewest pendelen meer personen van het buitengebied naar het peri-urbane gebied dan andersom. Dit is te verklaren uit de aanwezigheid van grotere gemeenten (Hengelo en Borne) in het peri-urbane gebied van dit stadsgewest.

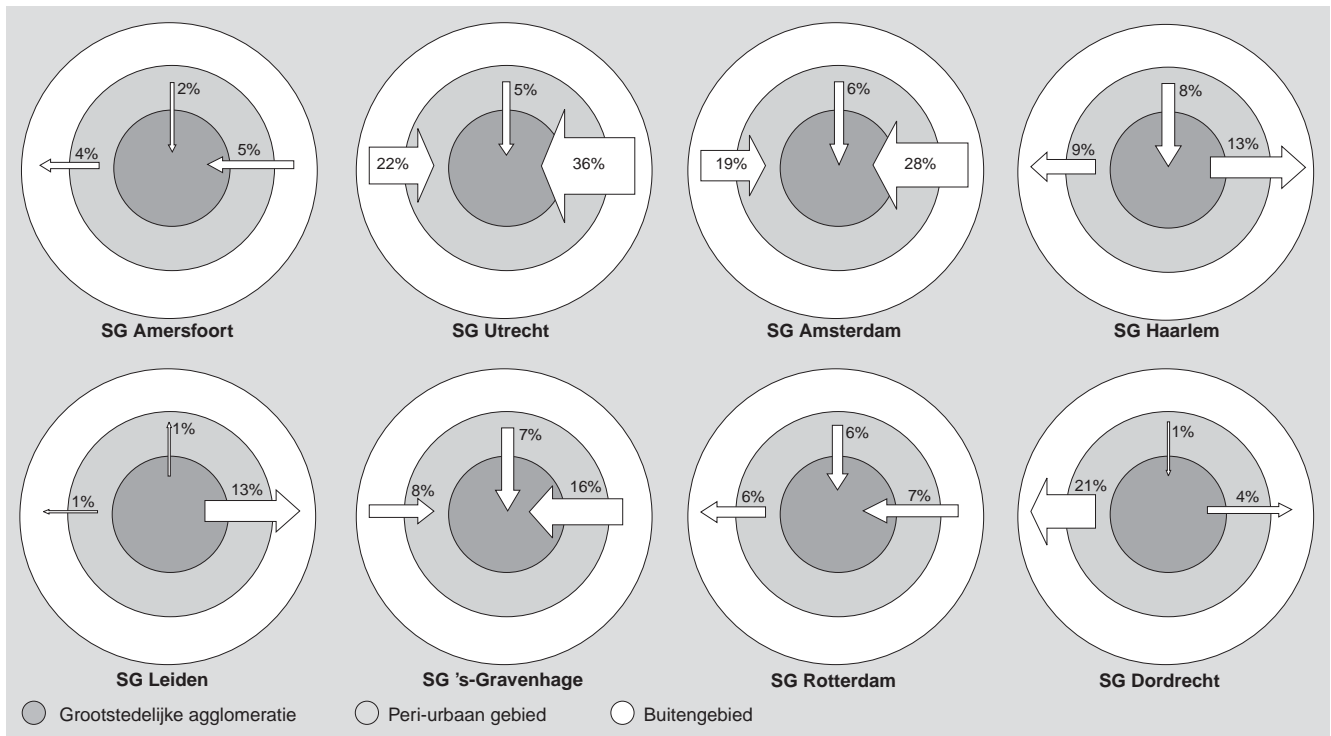
Het negatieve pendelsaldo tussen peri-urbaan en buitengebied was het omvangrijkst in de stadsgewesten Leeuwarden en Nijmegen. In beide stadsgewesten bedroeg dit negatieve saldo vijftien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in hun peri-urbane gebied. Zij werden op de voet gevolgd door de stadsgewesten Arnhem en Zwolle met elf tot dertien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in hun peri-urbane gebied.

In het westen van het land vertonen de pendelstromen tussen grootstedelijke agglomeratie, peri-urbaan gebied en buitengebied een meer divers beeld. Op de eerste plaats is het pendelsaldo van hun grootstedelijke agglomeratie met hun peri-urbane gebied niet in alle stadsgewesten positief. In het stadsgewest Leiden was dit saldo namelijk licht negatief met één pendelaar per 100 van de werkende woonbevolking in de agglomeratie. Op de tweede plaats kende de omvang van de positieve pendelsaldi tussen grootstedelijke agglomeratie en peri-urbane gebied geen grote uitschieters. Bovendien zijn de positieve pendelsaldi relatief klein, vooral voor de stadsgewesten Dordrecht en Amersfoort. In de overige stadsgewesten lag het positieve saldo tussen de vijf en acht pendelaars van de werkende woonbevolking in de agglomeratie.

Een grotere variatie treft men aan in het pendelsaldo van de grootstedelijke agglomeratie en het gebied buiten het eigen stadsgewest. Alleen de stadsgewesten van de vier grote steden en het stadsgewest Amersfoort hadden een positief saldo ten voordele van de grootstedelijke agglomeratie. Daarnaast zijn de verschillen tussen de stadsgewesten in dit opzicht groot: van 36 pendelaars (stadsgewest Utrecht) tot vijf pendelaars (stadsgewest Amersfoort) van de werkende woonbevolking in de betrokken agglomeratie. Opmerkelijk is de grote omvang van het positieve pendel-

8. Westelijke stadsgewesten

Pendelsaldi tussen grootstedelijke agglomeratie, peri-urbaan gebied en buitengebied (in procenten van de werkende woonbevolking), 2001

saldo in het stadsgewest Utrecht. Slechts in het stadsgewest Amsterdam komt de omvang van dit saldo met 28 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in zijn agglomeratie in de buurt hiervan. Opvallend is ook de relatief geringe omvang van het positieve pendelsaldo tussen grootstedelijke agglomeratie en buitengebied in het stadsgewest Rotterdam. Met zeven per 100 van de werkende woonbevolking in de agglomeratie is dat saldo maar net iets groter dan dat van het stadsgewest Amersfoort. Het stadsgewest 's-Gravenhage neemt met zestien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in zijn grootstedelijke agglomeratie een tussenpositie in.

De stadsgewesten Haarlem, Leiden en Dordrecht kenmerken zich door een negatief pendelsaldo tussen hun grootstedelijke agglomeratie en hun buitengebied. Vooral in de twee eerstgenoemde stadsgewesten verlaten relatief veel meer personen de grootstedelijke agglomeratie om buiten hun eigen stadsgewest te werken dan er personen van buiten in de grootstedelijke agglomeratie komen werken. Het negatieve saldo bedroeg in die twee stadsgewesten dertien pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in de agglomeratie. In het stadsgewest Dordrecht doet dit verschijnsel zich in mindere mate voor.

De gegevens over de pendelsaldi van de peri-urbane gebieden met het gebied buiten het eigen stadsgewest leveren ook enkele verrassende resultaten op. Dit saldo is positief in de stadsgewesten van drie van de vier grote steden. Alleen in het stadsgewest Rotterdam verlaten meer personen voor hun werk het peri-urbane gebied om buiten het eigen stadsgewest te gaan werken dan andersom. Het positieve pendelsaldo van het peri-urbane gebied met het buitengebied is het omvangrijkst in de stadsgewesten Utrecht en Amsterdam met respectievelijk 22 en 19

pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in het peri-urbane gebied. In het stadsgewest 's-Gravenhage bedraagt het relatieve pendelsaldo iets minder dan de helft daarvan.

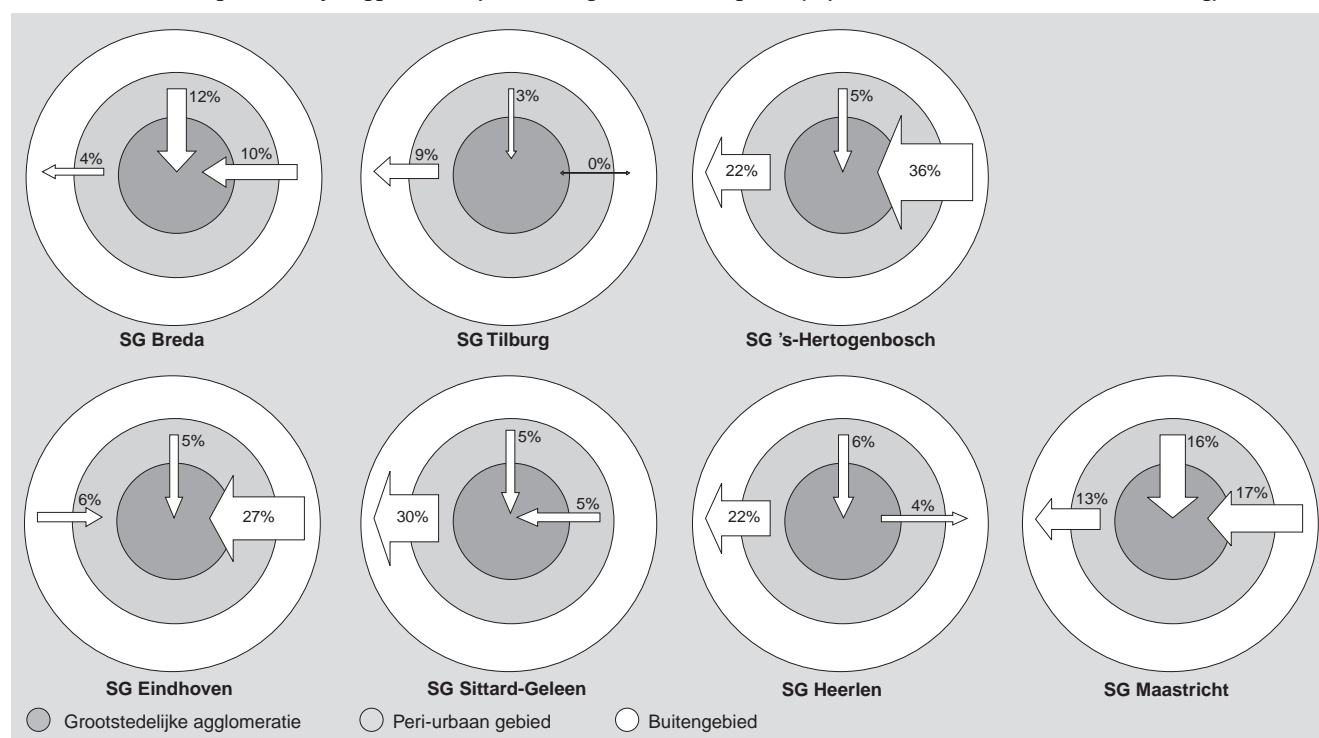
Alle andere stadsgewesten in de Randstad vertonen een negatief pendelsaldo van hun peri-urbane gebied met het gebied buiten het eigen stadsgewest. Dat relatieve saldo is zeer gering in het stadsgewest Leiden, maar vrij omvangrijk in het stadsgewest Dordrecht. Daar bedroeg dat saldo 21 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in zijn peri-urbane gebied. Het negatieve pendelsaldo van het peri-urbane gebied met het buitengebied in de overige stadsgewesten is aanzienlijk minder dan dat van het stadsgewest Dordrecht. Het negatieve pendelsaldo in het stadsgewest Rotterdam was met zes pendelaars zelfs groter dan in het stadsgewest Amersfoort, waar het vier pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in het peri-urbane gebied van het stadsgewest bedroeg.

In de zuidelijke stadsgewesten zijn de pendelsaldi van de grootstedelijk agglomeraties met hun peri-urbane gebieden stadsgewesten positief, net als in de stadsgewesten in het noorden en oosten van het land. Die saldo's variëren in het zuiden echter minder sterk. Het grootste saldo werd aangetroffen in de stadsgewesten van Maastricht en Breda met zestien, respectievelijk twaalf pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in de agglomeratie. In de vier overige stadsgewesten varieerde het van drie tot zes pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in de grootstedelijke agglomeratie.

Evenals in het westen van het land treffen we ook in het zuiden een stadsgewest aan met een negatief pendelsaldo tussen grootstedelijke agglomeratie en het buitengebied.

9. Zuidelijke stadsgewesten

Pendelsaldi tussen grootstedelijke agglomeratie, peri-urban gebied en buitengebied (in procenten van de werkende woonbevolking), 2001

Het gaat om het stadsgewest Heerlen, waar dit negatieve saldo vier pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in zijn grootstedelijke agglomeratie bedroeg. In het stadsgewest Tilburg zijn inkomende en uitgaande forensen tussen grootstedelijke agglomeratie en buitengebied in evenwicht. In de overige vijf stadsgewesten is er sprake van een positief pendelsaldo van grootstedelijke agglomeratie met het buitengebied. Bijzonder omvangrijk is dat positieve pendelsaldo in de Noord-Brabantse stadsgewesten 's-Hertogenbosch en Eindhoven met 36, respectievelijk 27 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in de agglomeratie. Ook het stadsgewest Maastricht had een aanzienlijk positief pendelsaldo voor zijn grootstedelijke agglomeratie met het buitengebied.

Met uitzondering van het stadsgewest Eindhoven vertonen de peri-urbane gebieden in de vijf overige stadsgewesten in het zuiden van het land een negatief pendelsaldo met de gebieden buiten hun eigen stadsgewest. Dat is vooral het geval in het stadsgewest Sittard-Geleen met een negatief saldo van 30 pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in zijn peri-urbane gebied. Met een negatief saldo van 22 pendelaars was dat saldo ook relatief omvangrijk in de stadsgewesten Heerlen en 's-Hertogenbosch. In de overige stadsgewesten varieerde dat negatieve pendelsaldo van dertien pendelaars (stadsgewest Maastricht) tot vier pendelaars (stadsgewest Breda) per 100 van de werkende woonbevolking in het peri-urbane gebied.

Zoals vermeld vertoont het stadsgewest Eindhoven een positief pendelsaldo van zijn peri-urbane gebied met het gebied buiten zijn stadsgewest. Deze positie deelt dit stadsgewest met de stadsgewesten van Enschede, Utrecht, Amsterdam en 's-Gravenhage. Met zes pendelaars per 100 van de werkende woonbevolking in het peri-

urbane gebied was de omvang van dit saldo vergelijkbaar met dat van het stadsgewest Enschede. De omvang van beide saldi is echter minder dan in de stadsgewesten van Utrecht, Amsterdam en 's-Gravenhage.

6. Technische toelichting

De gegevens over het forensisme in de Virtuele Volkstelling van 2001 zijn verkregen door de werkgemeente te imputeren in het Sociaal Statistisch Bestand dat als basis diende voor deze telling (Linder, 2004). De methodologie voor deze imputatie was al eerder ontwikkeld in een onderzoeksproject over de integratie van gegevens uit de gemeentelijke bevolkingsregisters van 1998 met die uit de enquête Werkgelegenheid en Lonen van datzelfde jaar (Corpeleijn en Heerschop, 2002). Bij gebrek aan relevante gegevens is het echter niet mogelijk een onderscheid aan te brengen tussen (a) personen met en zonder een vast werkadres en (b) dagelijkse en niet-dagelijkse forensen. Dit onderscheid, dat vooral van belang is voor het woon-werkverkeer, is wel aangebracht in de resultaten van de eerder gehouden conventionele Volkstellingen.

Sinds de laatste eeuwwisseling zijn bij het CBS naast de gebruikelijke stedelijke gemeenten 22 stadsgewesten en grootstedelijke agglomeraties in gebruik voor de informatievoorziening over stedelijke gebieden. De grootstedelijke agglomeraties vormen daarbij het centrum van het stadsgewest. Zij onderscheiden zich van andere agglomeraties door de grotere omvang van hun bevolking en van hun werkgelegenheid en door hun omvangrijker niveau aan voorzieningen. De 22 stadsgewesten met hun grootstedelijke agglomeraties zijn eind jaren negentig in overleg met de gebruikers van statistische gegevens voor stedelijke ge-

bieden vastgesteld. Daarvoor is gebruik gemaakt van een reeks daarvoor geëigende statistische indicatoren (Vliegen, 2004). Uit statistische overwegingen zijn bij de uiteindelijke vaststelling van beide typen gebieden de toenmalige gemeentegrenzen aangehouden. Zo kan een grootstedelijke agglomeratie bestaan uit één gemeente, bijvoorbeeld die van Breda, maar ook en vaker uit meerdere gemeenten, bijvoorbeeld de grootstedelijke agglomeraties met de vier grotere steden. Een stadsgewest is altijd een samenvoeging van gemeenten.

De Virtuele Volkstelling 2001 gaat uit van internationaal voorgeschreven definities. Hierbij worden tot de werkenden gerekend: alle personen van 15–74 jaar, die betaald werk hebben. Deze internationale definitie wijkt af van de gebruikelijke CBS-definitie van de werkzame beroepsbevolking die uitgaat van personen die ten minste twaalf uur per week werken.

Literatuur

Corpeleijn, A.W.F. and M.J. Heerschop, 2002. Inkomende en uitgaande pendel, 1998. *Sociaal-economische maandstatistiek 2002/12*, pp. 53–57. CBS, Voorburg/Heerlen.

Linder, F., 2004. The use of administrative registers and sample surveys in the Dutch Census of 2001. In: E. Schulte Nordholt, M. Hartgers and R. Gircour (eds.), *The Dutch Virtual Census of 2001. Analysis and Methodology*, pp. 243–260. Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen.

Vliegen, M., 2004. Stedelijke agglomeraties en stadsgewesten afgebakend. In: H. Ottens en H. Voogd (red.), *Sturen in ruimtelijke ontwikkeling. Analyse, visie en aanpak voor de planning van stad en land*. Assen. [in voorbereiding].

Vliegen, M. and H. Oroh, 2004. The Netherlands: commuter country. In: E. Schulte Nordholt, M. Hartgers and R. Gircour (eds.), *The Dutch Virtual Census of 2001. Analysis and Methodology*, pp. 203–223. Statistics Netherlands, Voorburg/Heerlen.

Noten in de tekst

¹⁾ Mogelijkerwijs is in (sommige) Zuid-Limburgse stadsgewesten het percentage personen van de werkende woonbevolking dat in het eigen stadsgewest werkt als ook het percentage van de werkbevolking dat in het eigen stadsgewest woont, overschat vanwege de gehanteerde bronnen bij de Virtuele Volkstelling (Linder, 2004). Die bronnen houden geen rekening met de grenspendel. Zij geven namelijk geen uitsluitel over het aantal personen, dat in Nederland woont maar in België of Duitsland werkt. Ook geven zij geen uitsluitel over het aantal personen, dat in België of Duitsland woont maar in Nederland werkt. Deze laatste beperking van de Virtuele Volkstelling is van belang bij de beoordeling van de resultaten over bestemmings- en herkomstgebied van de werkende personen in de Zuid-Limburgse stadsgewesten. Eenzelfde soort opmerking kan ook gelden voor het stadsgewest Enschede dat aan Duitsland grenst.

Tabel 1
Stadsgewesten 2001:
Gemeenten behorend tot de grootstedelijke agglomeratie en het peri-urbane gebied

Stadsgewest	Grootstedelijke agglomeratie	Peri-urbane gebied
Groningen	Groningen, Haren	Bedum, Ten Boer, Leek, Marum, Noordenveld, Tynaarlo, Winsum, Zuidhorn
Leeuwarden	Leeuwarden	het Bildt, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Tytsjerksteradiel
Zwolle	Zwolle	Dalfsen, Hattem, Heerde
Enschede	Enschede	Borne, Hengelo, Losser, Oldenzaal
Apeldoorn	Apeldoorn	Epe, Voorst
Arnhem	Arnhem, Rozendaal	Angerlo, Bommel, Duiven, Overbetuwe, Renkum, Rheden, Westervoort
Nijmegen	Nijmegen	Beuningen, Groesbeek, Heumen, Mook en Middelaar, Ubbergen, Wijchen
Amersfoort	Amersfoort, Leusden	Bunschoten, Nijkerk, Soest
Utrecht	Maarsse, Nieuwegein, Utrecht, IJsselstein	De Bilt, Bunnik, Houten, Zeist
Amsterdam	Amstelveen, Amsterdam, Diemen, Landsmeer, Oostzaan, Wormerland, Zaanstad	Abcoude, Almere, Haarlemmermeer, Muiden, Ouder-Amstel, Purmerend, Waterland, Zeevang,
Haarlem	Bloemendaal, Haarlem, Heemstede	Bennebroek, Beverwijk, Castricum, Haarlemmerliede c.a., Heemskerk, Uitgeest, Velsen, Zandvoort
Leiden	Katwijk, Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest, Rijnsburg, Valkenburg, Voorschoten, Warmond	Noordwijk, Noordwijkerhout, Sassenheim, Voorhout, Zoeterwoude
's-Gravenhage	's-Gravenhage, Leidschendam, Rijswijk, Voorburg, Wassenaar, Wateringen	Delft, Nootdorp, Pijnacker, Schipluiden, Zoetermeer
Rotterdam	Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Maasland, Maassluis, Rotterdam, Rozenburg, Schiedam, Spijkenisse, Vlaardingen	Albrandswaard, Bernisse, Brielle, Heerjansdam, Hellevoetsluis, Nederlek, Nieuwerkerk aan den IJssel, Ridderkerk, Westvoorne
Dordrecht	Dordrecht, 's-Gravendeel, Hardinxveld-Giessendam, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht	Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht
Breda	Breda	Drimmelen, Etten-Leur, Oosterhout, Zundert
Tilburg	Goirle, Tilburg	Gilze en Rijen, Hilvarenbeek, Oisterwijk
's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch, Vught	Sint-Michiëlgestel
Eindhoven	Eindhoven, Geldrop, Son en Breugel, Veldhoven, Waale	Best, Nuenen c.a., Valkenswaard
Sittard-Geleen	Beek, Sittard-Geleen, Stein	Schinnen, Susteren
Heerlen	Brunssum, Heerlen, Kerkrade, Landgraaf	Onderbanken, Nuth, Simpelveld, Voerendaal
Maastricht	Maastricht	Eijsden, Margraten, Meerssen, Valkenburg aan de Geul

Tabel 2
Kerncijfers stadsgewesten, 2001

	Inwo- ners	Inwo- ners in stedelijk gebied	Bedrijfs- vesti- gingen	Werkende personen		Pendel			
				Woon- bevolking	Werk- bevolking	Inko- mend	Uit- gaand	Saldo inkomend minus uitgaand	
	x 1 000	%	x 1 000		% woon- bevolking	x 1 000			
Groningen	335,1	40	15,1	154,0	164,5	106,8	46,5	36,0	10,5
Leeuwarden	155,5	38	6,6	69,6	82,9	119,1	32,1	18,8	13,3
Zwolle	163,0	36	7,3	78,6	94,0	119,6	40,2	24,8	15,4
Enschede	305,5	48	12,9	135,9	143,0	105,3	35,5	28,4	7,1
Apeldoorn	210,6	41	9,7	97,2	109,9	113,0	39,6	27,0	12,6
Arnhem	345,2	30	14,6	160,7	160,8	100,0	52,1	52,1	0,0
Nijmegen	270,7	51	11,3	128,8	122,9	95,5	32,6	38,4	-5,8
Amersfoort	257,5	48	12,5	125,5	127,4	101,5	50,0	48,1	1,9
Utrecht	541,6	64	25,7	269,5	356,8	132,4	162,8	75,5	87,2
Amsterdam	1 394,4	76	75,3	668,8	841,2	125,8	291,8	119,4	172,4
Haarlem	392,1	70	18,3	180,9	161,2	89,1	47,8	67,4	-19,7
Leiden	329,2	64	14,4	159,9	143,6	89,8	41,1	57,4	-16,3
's-Gravenhage	868,8	86	38,9	397,7	449,4	113,0	135,0	83,3	51,7
Rotterdam	1 182,4	78	50,2	521,6	548,0	105,1	140,8	114,4	26,4
Dordrecht	281,3	62	11,6	127,9	120,2	94,0	40,0	47,7	-7,7
Breda	299,7	43	15,5	142,2	148,2	104,2	48,9	42,9	6,0
Tilburg	282,8	50	12,0	136,4	133,3	97,7	37,1	40,1	-3,1
's-Hertogenbosch	183,8	41	9,1	88,6	113,2	127,7	54,8	30,3	24,6
Eindhoven	386,5	51	17,5	181,7	221,8	122,0	79,4	39,3	40,0
Sittard-Geleen	168,2	17	6,8	72,7	72,1	99,2	25,1	25,7	-0,6
Heerlen	267,2	38	9,3	105,8	97,6	92,2	21,6	29,8	-8,2
Maastricht	186,1	43	8,5	80,9	86,3	106,6	25,0	19,7	5,4

Woon-werkverkeer

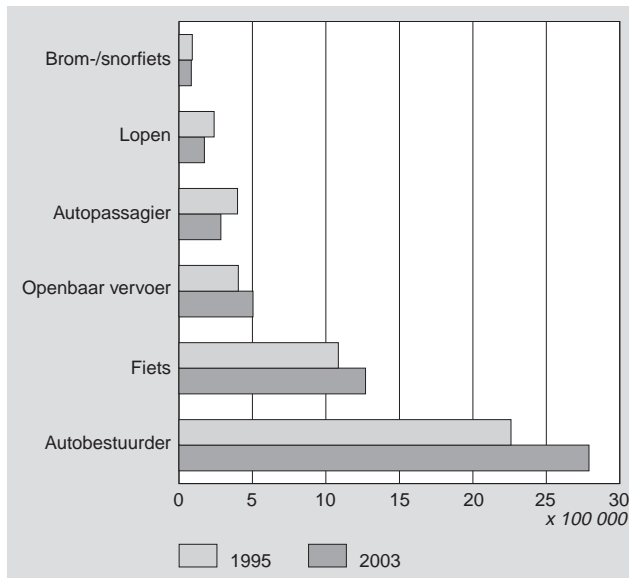
Hermine Molnár

In 2003 reisden op een gemiddelde doordeweekse werkdag gemiddeld ruim 5 miljoen mensen naar het werk. De meesten pakten de auto om naar het werk te gaan. Bijna zes van de tien mensen in het woon-werkverkeer gebruikten de auto als bestuurder of als passagier om te gaan werken. Zo'n 16 procent van de mensen die met de auto naar het werk gingen in 2003, waren carpooler. Bijna 10 procent van de woon-werkreizigers reisde met het openbaar vervoer. Een kwart fietste naar het werk en 3 procent liep.

1. Woon-werkverkeer

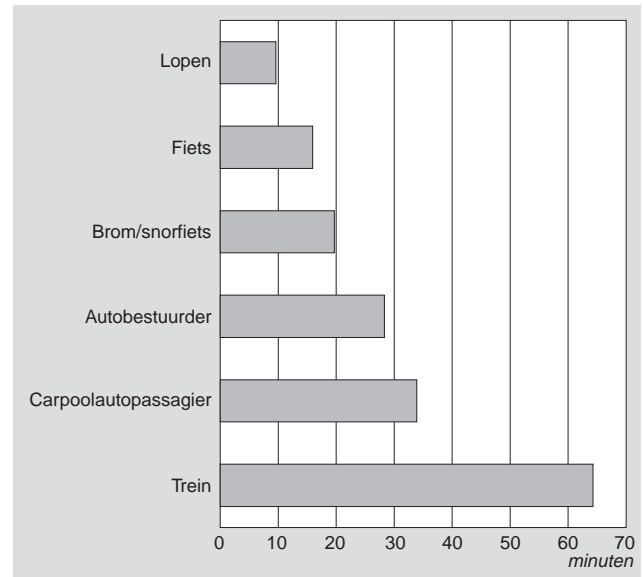
Het aantal mensen dat op een gemiddelde doordeweekse werkdag naar het werk reist, is tussen 1995 en 2003 met 14 procent toegenomen. Vooral het aantal automobilisten nam met ruim 23 procent toe. Ook maakten meer reizigers gebruik van het openbaar vervoer om op het werk te komen. Het aantal mensen dat als passagier met de auto naar het werk gaat, daalde met 29 procent.

1. Reizigers in het woon-werkverkeer

De gemiddelde woon-werkafstand bedroeg 17,6 kilometer in 2003. Dat is niet zoveel meer dan in 1995 toen deze afstand 17 kilometer bedroeg. Automobilisten reden gemiddeld 22 kilometer om op het werk te komen. Met bijna 44 kilometer hadden treinreizigers de grootste woon-werkafstand. Voor mensen die bus, tram of metro namen om hun werk te bereiken was dit 14 kilometer. Fietzers legden gemiddeld 4 kilometer af. Voor het één keer overbruggen van de afstand tussen woning en werk, legden al die reizigers samen 91 miljoen kilometer af.

2. Reisduur in het woon-werkverkeer, 2003

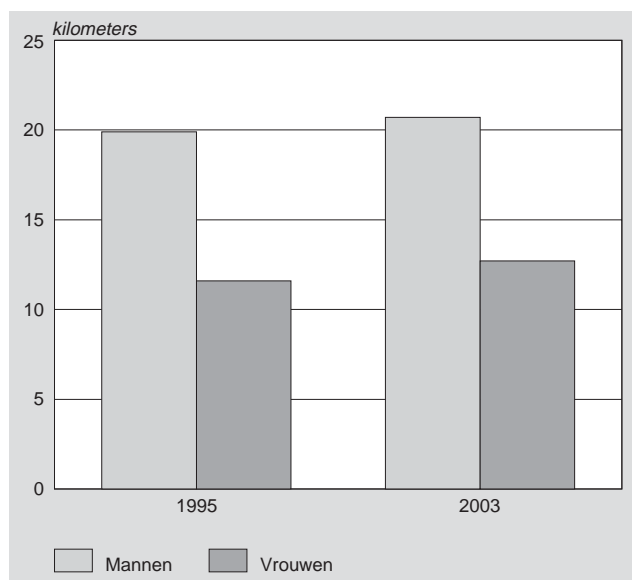
Treinreizigers waren het langst onderweg naar hun werk in 2003. Gemiddeld deden zij er ruim een uur over, zij hadden dan ook de grootste woon-werkafstand. Bestuurders van een carpoolauto waren 38 minuten onderweg. Dat is 11 minuten langer dan automobilisten die alleen in de auto zaten. Dit komt voornamelijk omdat carpoolautobestuurders verder van hun werk wonen dan bestuurders van auto's zonder passagiers. Ook carpoolpassagiers hebben gemiddeld een langere woon-werkafstand dan autosolisten. Busreizigers waren zo'n drie kwartier onderweg. Mensen die naar hun werk fietsten of lopend gingen, hadden de kortste reistijd: fietsers een kwartier en voetgangers 10 minuten.

2. Kenmerken van woon-werk reizigers

Er reizen meer mannen dan vrouwen in het woon-werkverkeer. Sinds 1995 is het aandeel vrouwen onder de woon-werkreizigers wel toegenomen. In 1995 was 36 procent van de reizigers in het woon-werkverkeer een vrouw, in 2003 was dit 39 procent. Vrouwen werken doorgaans dichterbij huis dan mannen. Mannen reizen ongeveer 8 kilometer verder naar het werk dan vrouwen.

Mensen met een hoger opleidingsniveau reizen over het algemeen verder naar hun werk. Reizigers met een hbo of universitaire achtergrond wonen gemiddeld 21 kilometer van hun werk. Dat is 6 kilometer verder dan mensen met vbo/mavo als hoogst voltooide opleiding. Treinreizigers overbruggen de grootste woon-werkafstand, binnen deze groep heeft meer dan de helft een voltooide hbo- of universitaire opleiding.

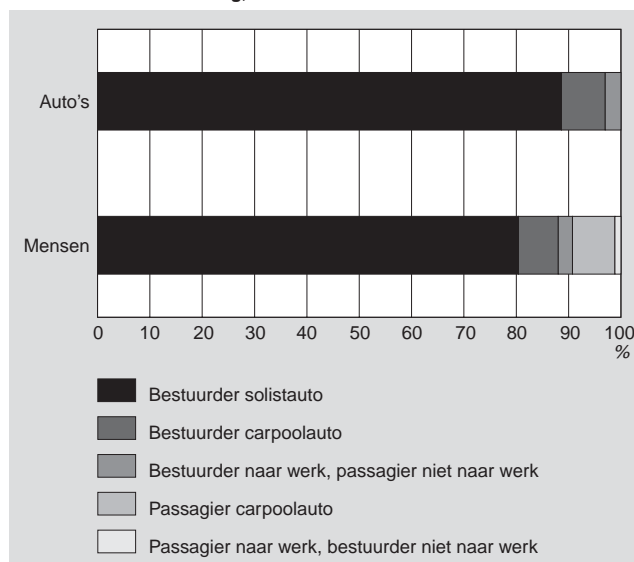
3. Gemiddelde woon-werkafstand naar geslacht

3. Carpoolen

Bijna zes van de tien mensen gaan met de auto naar het werk en de meesten doen dit als autobestuurder. In 1995 bedroeg het aandeel autobestuurders in het totaal aantal woon-werkreizigers bijna 50 procent, in 2003 bedroeg dit 54 procent. De meeste mensen reisden alleen in de auto. Van de 2,8 miljoen personenauto's was slechts 8 procent een carpoolauto, een auto waarin minstens twee personen naar hun werk reisden.

4. Samenstelling woon-werkverkeer met de auto op een gemiddelde doordeweekse werkdag, 2003

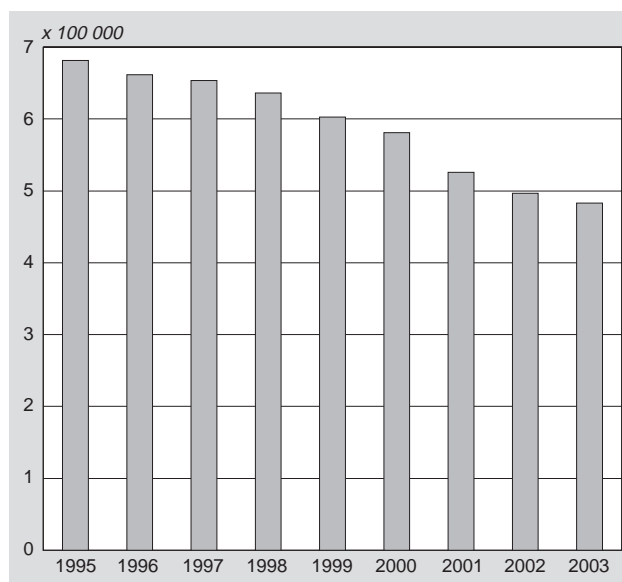
Het aantal carpoolauto's is sinds 1995 afgenomen met ruim een kwart: van 314 duizend naar 234 duizend auto's. In 1995 was nog 14 procent van de auto's op weg naar het werk een carpoolauto, in 2003 is dit aandeel gedaald tot 8 procent.

In 2003 waren er op een doordeweekse werkdag 285 duizend autopassagiers onderweg naar hun werk. Bijna ne-

gen van de tien passagiers waren carpoolpassagiers. Zij reden mee met een carpoolautochauffeur die eveneens op weg was naar het werk. In 2003 waren er op een doordeweekse dag bijna een half miljoen carpoolers onderweg. Dat is 16 procent van het aantal mensen dat met de auto naar het werk gaat. Carpoolers zijn allerlei mogelijke combinaties van mensen die samen rijden voor woon-werkverkeer zoals collega's die samen rijden en elkaar treffen op een carpoolplein. Ook kan dit een (echt)paar zijn die van huis uit in één auto naar het werk gaan of een werknemer die van huis uit met een bedrijfsbusje zijn collega ('s) ophaalt en gezamenlijk naar het werk rijdt.

Niet iedere autopassagier die naar het werk gaat zit bij een carpoolautobestuurder in de auto. Passagiers die gebracht worden door een chauffeur die zelf niet gaat werken zijn geen carpoolers. In 2003 zijn op een werkdag gemiddeld 36 duizend autopassagiers naar hun werk gebracht.

5. Carpoolers

4. Carpoolen en woon-werkafstand

Over het algemeen leggen auto's zonder passagiers een kortere afstand af dan auto's waarin woon-werkreizigers samen rijden. Samen rijden wordt vooral gedaan door mensen die gemiddeld verder van hun werk wonen dan autosolisten. In 2003 overbrugde een carpoolauto op een doordeweekse werkdag gemiddeld 31 kilometer. Voor solistauto's was dit gemiddeld 10 kilometer minder.

Carpoolautobestuurders en carpoolpassagiers overbruggen in 2003 samen 20 procent van het totaal aantal autoreizigerskilometers in het woon-werkverkeer. In een carpoolauto zitten een groot deel van de reis minstens twee personen, daardoor is het aandeel van carpoolauto's in het totale aantal autokilometers lager dan het aandeel van carpoolers in het totale aantal autoreizigerskilometers.

Alle auto's samen overbruggen op een enkele reis woon-werkverkeer 61 miljoen autokilometers. Van die autokilometers legden carpoolauto's bijna 12 procent af.

Staat 1
Reizigerskilometers enkele woon-werkafstand op een gemiddelde doordeweekse werkdag

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<i>1 000 km</i>									
Carpoolen, totaal	17 691	16 977	17 216	17 105	16 754	16 451	14 336	14 186	13 933
w.v.									
carpoolautobestuurder	8 965	8 485	8 883	8 592	8 362	7 768	7 345	7 043	7 202
w.v.									
met carpoolpassagiers	7 463	6 991	7 055	7 244	7 066	6 997	5 973	5 588	6 346
zonder carpoolpassagiers	1 502	1 494	1 828	1 347	1 296	771	1 373	1 455	856
carpoolpassagiers	8 726	8 492	8 332	8 514	8 392	8 683	6 991	7 143	6 731

5. Kenmerken van carpoolers

Hoewel er in 2003 nog altijd relatief minder vrouwelijke dan mannelijke bestuurders van een carpoolauto zijn, is het verschil minder groot dan in 1995. Van de 1,85 miljoen mannelijke autobestuurders die in 2003 naar hun werk reden, waren 167 duizend bestuurder van een carpoolauto (9%). Van de 943 duizend vrouwelijke autobestuurders reden 66 duizend in een carpoolauto. Dat is 7 procent van de vrouwen die met de auto naar het werk gingen. In 1995 zat nog 16 procent van de mannelijke autobestuurders achter het stuur van een carpoolauto tegen 10 procent van de vrouwelijke autobestuurders.

Naast carpoolauto's en solistauto's was er nog een klein percentage auto's onderweg waarin weliswaar meerdere mensen samen reden, maar waarbij geen sprake was van carpoolen. Het gaat dan om auto's waarvan alleen de chauffeur op weg is naar het werk, maar de passagiers een ander doel hebben. Dit kan bijvoorbeeld een ouder zijn die op weg naar het werk de kinderen naar school brengt of een familielid onderweg ergens afzet. In 2003 waren er meer vrouwelijke dan mannelijke autobestuurders die op weg naar het werk dergelijke passagiers vervoerden namelijk: 52 duizend vrouwen tegen 31 duizend mannen.

Niet iedere carpoolpassagier zou ook zelf carpoolautobestuurder kunnen zijn. Meer dan een vijfde van de carpoolpassagiers heeft geen rijbewijs. Ruim een kwart van de carpoolpassagiers heeft zelf geen auto ter beschikking of geen rijbewijs en er is ook geen auto aanwezig in het huishouden waartoe zij behoren. Zo'n 26 procent heeft soms een auto ter beschikking. Er is een auto in het huishouden die door meerdere mensen kan worden gebruikt.

Technische toelichting

De gegevens uit dit artikel zijn afkomstig uit het Onderzoek Verplaatsingsgedrag (OVG) van het CBS.

De onderzoekspopulatie van het OVG is de gehele Nederlandse bevolking (exclusief personen in inrichtingen en tehuizen). De waarnemingen zijn exclusief vakantiemobiliteit en exclusief verplaatsingen en afstanden afgelegd buiten de Nederlandse landsgrenzen. De verplaatsingen in het OVG betreffen verplaatsingen op de openbare weg.

Aan alle personen uit een huishouden is gevraagd gedurende een van te voren bepaalde dag de verplaatsingen op die enquêtedag bij te houden. Bij de verplaatsingen wordt informatie verzameld over de plaats van herkomst, de bestemming, tijdstip van vertrek en aankomst, welke vervoermiddelen worden gebruikt en met welk motief de verplaatsingen worden gemaakt. Het OVG is een steekproefonderzoek. In 2003 hebben 34,5 duizend huishoudens aan het onderzoek meegewerkt.

Trendbreuk

Met ingang van 1999 is het onderzoeksontwerp van het OVG ingrijpend gewijzigd. Hierdoor is een methodebreuk ontstaan. De verbeterde opzet van het onderzoek heeft geleid tot een verhoging van de respons waardoor de uitkomsten verder zijn verbeterd. Daarnaast is de waarneming verbeterd door de vraagstelling te vereenvoudigen en ook dit heeft geleid tot nauwkeurigere uitkomsten. Om voor de trendbreuk te corrigeren zijn de cijfers voor de jaren 1995 tot 1999 herberekend. Hierdoor zijn de gegevens van 1995 tot en met 2003 vergelijkbaar.

Doordeweekse werkdagen

In de weekenden, op doordeweekse feestdagen en in de maanden juli en augustus vindt relatief weinig woon-werkverkeer plaats. De woon-werkgegevens in dit artikel zijn gebaseerd op doordeweekse werkdagen. Feestdagen en de maanden juli en augustus zijn daarbij buiten beschouwing gelaten.

Berekening aantal verplaatsingen, afstand en reistijd bij carpoolen

De afstand/reistijd die een carpoolauto/carpoolautochauffeur aflegt, is inclusief het halen en brengen van carpoolpassagiers.

Tabel 1
Gemiddelde woon-werkafstand in het woon-werkverkeer op een gemiddelde doordeweekse werkdag

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Werkdagen	211	210	210	211	212	211	209	209	210
	<i>km</i>								
Woon-werkreizigers	17,0	17,0	17,4	17,8	17,7	18,0	18,0	18,2	17,6
w.v.									
auto	21,9	21,9	22,7	22,7	21,9	22,3	22,5	22,4	21,9
solistauto	21,6	21,1	21,8	22,0	20,9	21,6	21,9	21,7	21,2
carpoolauto	28,5	28,4	29,7	29,4	30,4	30,0	30,3	32,3	30,7
carpoolautobestuurder									
met passagiers	23,8	23,4	23,6	24,8	25,7	27,0	24,6	25,6	27,0
zonder passagiers	4,8	5,0	6,1	4,6	4,7	3,0	5,7	6,7	3,7
niet werk-passagier-auto ¹⁾	17,0	16,5	16,2	16,4	17,8	16,8	17,3	18,6	16,2
passagier carpoolauto	23,8	23,4	23,6	24,8	25,7	27,0	24,6	25,6	27,0
passagier van niet-werk-bestuurder-auto ²⁾	12,6	11,3	10,4	12,3	12,7	11,3	11,8	16,0	12,9
trein	42,1	43,4	45,2	44,7	45,2	44,4	47,1	47,6	43,6
bus/tram/metro	12,4	12,1	12,4	12,5	15,1	14,8	14,4	15,0	13,7
brom- of snorfiets	8,3	8,6	8,2	8,5	8,2	7,6	7,3	7,9	8,4
fiets	4,3	4,4	4,3	4,2	4,1	4,1	4,0	4,0	4,1
lopen	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,0	1,2	0,8	0,8

¹⁾ Bestuurder naar werk, passagier niet naar werk.

²⁾ Passagier naar werk, bestuurder niet naar werk.

Tabel 2
Samenstelling reizigers woon-werkverkeer op een gemiddelde doordeweekse werkdag

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Werkdagen	210	210	210	211	212	211	209	209	210
	<i>x 1 000</i>								
Woon-werkreizigers	4 547	4 687	4 776	4 917	5 024	5 089	5 177	5 140	5 184
w.v.									
auto's, totaal (bestuurders)	2 260	2 338	2 382	2 501	2 634	2 668	2 766	2 774	2 791
solistauto	1 899	1 989	2 032	2 151	2 301	2 346	2 449	2 471	2 474
carpoolauto	314	299	300	292	275	259	242	218	234
niet-werk-passagier-auto ¹⁾	47	50	51	58	57	63	75	85	84
passagier carpoolauto	367	363	354	344	327	322	284	279	249
passagier van niet-werk-bestuurder-auto ²⁾	31	36	28	32	35	32	39	41	36
openbaar vervoer	404	416	433	481	472	493	491	480	504
trein	207	212	220	260	225	249	246	245	260
bus/tram/metro	197	204	214	222	247	244	245	235	244
brom- of snorfiets	90	94	102	100	105	105	101	99	83
fiets	1 084	1 113	1 155	1 145	1 181	1 181	1 222	1 211	1 270
lopen	239	255	242	240	181	191	182	172	173
overig	72	72	80	75	89	98	93	85	78

¹⁾ Bestuurder naar werk, passagier niet naar werk.

²⁾ Passagier naar werk, bestuurder niet naar werk.

Tabel 3
Auto's in het woon-werkverkeer op een gemiddelde doordeweekse werkdag

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	%								
Auto's	100	100	100	100	100	100	100	100	100
w.v.									
solistauto	84	85	85	86	87	88	89	89	89
carpoolauto	14	13	13	12	10	10	9	8	8
niet-werk-passagier-auto ¹⁾	2	2	2	2	2	2	3	3	3

¹⁾ Bestuurder naar werk, passagier niet naar werk.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen 1987–2003

Harrie Hartman en Annelies Boerdam

In de periode 1987 tot en met 2003 zijn er ondanks vele wetswijzigingen 177 duizend arbeidsongeschiktheidsuitkeringen bijgekomen. De Wet verbetering Poortwachter en andere toekomstige wijzigingen lijken ervoor te gaan zorgen dat het aantal arbeidsongeschikten toch gaat afnemen. In de afgelopen zes jaar zijn er vooral meer vrouwen in de WAO terecht gekomen en zijn er meer gedeeltelijke arbeidsongeschikten bijgekomen. Ook is het aandeel WAO-uitkeringen naar aanleiding van psychische klachten toegenomen.

1. Inleiding

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen lag eind 2003 op 982 duizend. Sinds de stelselherziening sociale zekerheid in 1987 zijn er ongeveer 177 duizend arbeidsongeschiktheidsuitkeringen bijgekomen. De reeks van nieuwe en veranderde wet- en regelgeving die sinds 1987 is ingevoerd, heeft aan de stijging van het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen niet veel kunnen veranderen; het aantal van 1 miljoen arbeidsongeschikten kwam steeds weer in beeld. De Wet verbetering Poortwachter van april 2002 en de aankomende herkeuringsronde ter voorbereiding van een nieuw stelsel van arbeidsongeschiktheidsregelingen in 2006, zullen naar verwachting meer invloed hebben op het aantal arbeidsongeschikten.

In dit artikel staat in paragraaf 2 een overzicht van de ontwikkeling van de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen vanaf 1987 tot en met 2003 met de belangrijkste wetswijzigingen. In paragraaf 3 wordt de ontwikkeling van de afgelopen zes jaar van de WAO-, Wajong- en WAZ-uitkeringen beschreven naar geslacht en leeftijd en enkele uitkeringskenmerken, zoals mate van arbeidsongeschiktheid en diagnose voor arbeidsongeschiktheid.

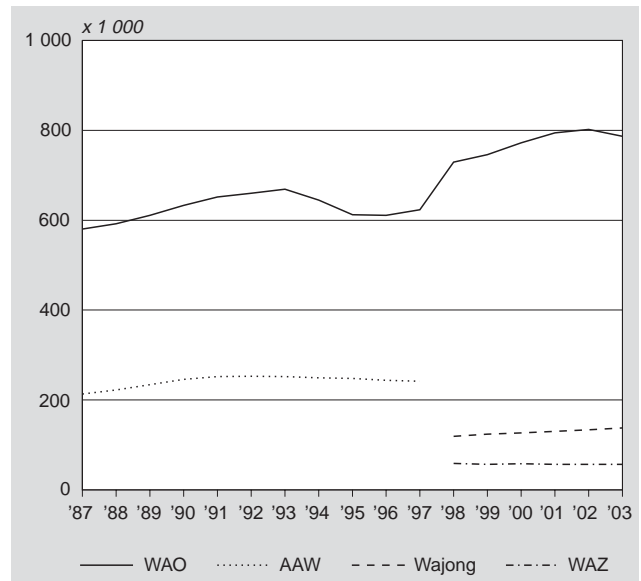
2. Arbeidsongeschiktheid 1987–2003

2.1 Ondanks vele wetswijzigingen toch bijna 1 miljoen arbeidsongeschikten

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is tussen 1987 en 2003 opgelopen van 805 duizend naar 982 duizend. Dat is een stijging van 177 duizend. Het aantal van 982 duizend arbeidsongeschikten bestond eind 2003 uit 787 duizend WAO-uitkeringen, 138 duizend uitkeringen aan jonggehandicapten (Wajong) en 57 duizend uitkeringen aan arbeidsongeschikte zelfstandigen (WAZ).

Er is in de periode 1987–2003 het nodige veranderd in de wet- en regelgeving rond arbeidsongeschiktheid. In de grafiek is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen te zien vanaf 1987, het moment waarop net de stelselherziening sociale zekerheid had plaatsgevonden. Deze stelselherziening had vooral vereenvoudiging van regelgeving tot doel.

1. Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

Naast het invoeren van een nieuwe werkloosheidswet, was er een ingrijpende wijziging in de WAO. Bij het beoordelen van de mate van arbeidsongeschiktheid mag geen rekening meer worden gehouden met de vraag of iemand de arbeid die hij theoretisch nog zou kunnen verrichten ook werkelijk kan verkrijgen, de zogenaamde verdiscontering van werkloosheid in de WAO-uitkering.

Een aantal maatregelen om het arbeidsongeschiktheidsvolume terug te dringen zijn per 1 maart 1992 van kracht geworden. Deze maatregelen hadden vooral tot doel om de instroom te belemmeren en de uitstroom te bevorderen. Naast een aantal wijzigingen in de Ziektewet (ZW) werd er een bonus/malussysteem ingevoerd. Dat systeem houdt in dat de werkgever die een arbeidsongeschikte in dienst neemt, recht krijgt op een beloning (bonus) en de werkgever wiens werknemer recht krijgt op een arbeidsongeschiktheidsuitkering of een verhoging daarvan, een boete verschuldigd is (malus).

Sinds 1987 zijn er twee momenten geweest waarbij het aantal uitkeringen is gedaald. De eerste vond plaats in 1994 en 1995, vlak na de invoering van de wet terugdringing beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen (wet TBA) en de wet terugdringing ziekteverzuim (wet TZ). De TBA ging in op 1 augustus 1993 en bracht één van de meest ingrijpende veranderingen sinds het ontstaan van de WAO in 1967. Het begrip passende arbeid werd gewijzigd in algemeen geaccepteerde arbeid. Recht op een volledige arbeidsongeschiktheidsuitkering is daarmee feitelijk vrijwel voorbehouden aan mensen die volledig arbeidsongeschikt zijn. Verder werd de duur van de loongerelateerde uitkering beperkt tot een van de leeftijd afhankelijke periode, gevolgd door een vervolguitering. Dit betekende dat

het uitgekeerde bedrag na verloop van tijd verlaagd werd van 70% van het laatst verdiende loon naar een lagere vervoluitkering. Hiermee werd het karakter van de WAO wezenlijk veranderd. De wet TZ ging in op 1 januari 1994 met het doel het ziekteverzuim en het aantal toetredingen in de WAO terug te dringen. Dit was de eerste stap om te komen tot een periode waarover de werkgever bij ziekte het loon moest doorbetalen. De werkgever werd verplicht om tijdens de eerste zes weken van ziekte 70% van het loon door te betalen (voor kleine werkgevers was dat twee weken). Per 1 maart 1996, bij de Wet uitbreiding loondoorbetalingsverplichting bij ziekte (WULBZ), is de loondoorbetalingsverplichting verlengd tot 1 jaar.

Vanaf 1997 nam het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen weer toe ondanks een aantal wettelijke maatregelen. Met ingang van 1998 is de WAO van toepassing geworden op het overheidspersoneel. Tot die tijd had een arbeidsongeschikte ambtenaar een AAW-uitkering aanvuld met invaliditeitspensioen van het ABP. In 1998 is bovendien de Wet premiedifferentiatie en marktwerking bij arbeidsongeschiktheidsverzekeringen (PEMBA) ingevoerd. Werkgevers betalen sinds PEMBA de WAO-premie in twee delen. De basispremie en de gedifferentieerde premie. Het doel van deze wet is om werkgevers te stimuleren ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid binnen hun bedrijf zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken en mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering meer kansen te bieden op werk. Leidende gedachte hierbij is om voortaan de werkgevers met een hoger arbeidsongeschiktheidsrisico ook een hogere premie te laten betalen. Gelijktijdig met de invoering van de nieuwe financiering van de WAO is de volksverzekering AAW opgeheven. Voor zelfstandigen, jonggehandicapten en studerende, die tot dan toe een AAW-uitkering hadden, zijn twee afzonderlijke wettelijke regelingen in het leven geroepen: de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong).

Pas in 2003 was weer een daling van het aantal arbeidsongeschikten merkbaar. De invoering van de Wet verbetering Poortwachter op 1 april 2002 heeft hier invloed op gehad. De Wet verbetering Poortwachter heeft voornamelijk tot doel om de instroom in de WAO te verminderen. Zieke werknemers en hun werkgevers zijn nu meer zélf verantwoordelijk voor de reïntegratie. In 2003 is ook het ziekteverzuim van werknemers gedaald, deels door de Wet verbetering Poortwachter, maar ook door de heersende laagconjunctuur en de inzet van arbo-diensten. Een lager ziekteverzuim zal ook leiden tot een lagere instroom in de WAO.

2.2 *Daling arbeidsongeschikten door toekomstige wetswijzigingen?*

Ook in 2004 zijn er maatregelen ingegaan die het beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen moeten terugdringen. Zo zijn werkgevers sinds 1 januari 2004 verplicht arbeidsongeschikte werknemers twee jaar lang zeventig procent van het laatst verdiende loon door te betalen, in plaats van één jaar. Pas daarna kan een arbeidsongeschikte werknemer in aanmerking komen voor een WAO-uitkering. Deze maatregel is alleen van toepassing op personen die vanaf

1 januari 2004 ziek zijn geworden en zal leiden tot een lagere instroom in de WAO.

Per 1 oktober 2004 start het Uitkeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) met een strengere herkeuring van 450 duizend arbeidsongeschikten. Het gaat dan om alle arbeidsongeschikten die op 1 juli 2004 jonger waren dan 55 jaar en om degene die niet al waren vrijgesteld van eerdere herkeuring rondes. Deze herkeuring rondes moet op 1 april 2007 zijn afgerond. Het UWV verwacht dat hiermee rond de 110 duizend WAO-ers hun uitkering geheel of gedeeltelijk verliezen. Bovendien is de verwachting dat dit vooral de mensen met psychische klachten gaat treffen en parttimers, waaronder veel vrouwen. Deze herkeuring is ter voorbereiding op een nieuw stelsel van arbeidsongeschiktheidsregelingen dat het kabinet met ingang van 1 januari 2006 wil laten ingaan. Degene die hun uitkering (deels) verliezen, moeten zelf voor hun inkomen zorgen. Mogelijk kunnen zij vanuit hun arbeidsverleden nog aanspraak maken op WW. Komt het huishoudinkomen onder het bestaansminimum, kan er bijstand aangevraagd worden. Vanuit beide regelingen, WW en bijstand, geldt een sollicitatieplicht.

Het kabinet heeft een wetsvoorstel ingediend om per 1 januari 2006 de WAO te vervangen door de WIA, de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen. Met financiële prikkels worden werkgevers en werknemers gestimuleerd er alles aan te doen om gedeeltelijk arbeidsongeschikten aan het werk te helpen of te houden. Tegelijkertijd is er inkomensbescherming voor mensen die echt niet meer kunnen werken. Voor bestaande gevallen blijft de WAO van kracht. De wet legt de nadruk op wat mensen nog wel kunnen in plaats van wat zij niet meer kunnen. De wet bestaat uit twee delen: de Regeling werkhervatting gedeeltelijk arbeidsongeschikten (WGA) en de Regeling inkomensvoorziening volledig arbeidsongeschikten (IVA). Alleen mensen die volledig en duurzaam arbeidsongeschikt zijn, en waarbij werkhervatting niet aan de orde is, kunnen straks een beroep doen op de IVA. Mensen die niet duurzaam en/of niet volledig arbeidsongeschikt zijn, vallen onder de WGA-regeling. Hun uitkeringsbedrag is dan zodanig dat het altijd lonend is om (meer) te werken.

3. **WAO-, Wajong- en WAZ-uitkeringen 1998–2003**

3.1 *Vooraf meer vrouwen in de WAO*

De toename van het aantal WAO-uitkeringen van de laatste zes jaar is volledig toe te schrijven aan een toename bij de vrouwen. Terwijl het aantal uitkeringen aan mannen licht daalde naar 426 duizend, nam het aantal WAO-uitkeringen aan vrouwen toe van 272 duizend begin 1998 tot 361 duizend eind 2003. De arbeidsdeelname van vrouwen is de afgelopen decennia toegenomen en daarmee ook de kans om in de WAO te komen. De vrouwelijke beroepsbevolking nam in de periode 1998–2003 met 14 procent toe, de mannelijke met 4%. Maar dat is niet de enige reden tot meer vrouwen in de WAO, want ook gerelateerd aan de beroepsbevolking zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen. Bij vrouwen steeg namelijk het aantal WAO-uitkeringen ten opzichte van de beroepsbevolking van 10 pro-

cent in 1998 naar 12 procent in 2003, terwijl dit bij mannen de afgelopen zes jaar constant bleef op 10 procent.

De instroom van vrouwen in de WAO lag de afgelopen zes jaar hoger dan die van mannen. In het piekjaar 2001, lag de instroom bij vrouwen op 55 duizend WAO-uitkeringen en bij mannen op 46 duizend. Gerelateerd aan de beroepsbevolking is het verschil tussen mannen en vrouwen nog iets groter. Bij de mannen was de instroom van WAO-uitkeringen ten opzichte van de beroepsbevolking de afgelopen zes jaar ongeveer 1 procent; bij vrouwen was dat 1,8 procent. Bij beide groepen nam de instroom vanaf 2002 af. Bij de vrouwen naar 1,6 procent ten opzichte van de beroepsbevolking in 2002 en 1,1 procent in 2003. Bij de mannen daalde de instroom wat minder, waardoor het verschil tussen mannen en vrouwen afgelopen jaar kleiner is geworden.

Naast het feit dat de afgelopen zes jaar meer vrouwen de WAO zijn ingestroomd, lag de uitstroom uit de WAO bij vrouwen juist lager. Het verschil tussen mannen en vrouwen wordt echter wel kleiner. Mannen hebben een veel grotere uitstroom uit de WAO vanwege het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Vanaf dat moment maken zij gebruik van hun (AOW) pensioen. Bij vrouwen komt uitstroom in verband met het bereiken van de leeftijd van 65 jaar minder vaak voor, omdat de leeftijdsopbouw van vrouwen in de WAO behoorlijk verschilt van die van de mannen. In 2003 kwam bij de mannen de helft van de WAO-uitkeringen voor rekening van de leeftijdsgroep 55 tot en met 64 jaar. Bij vrouwen was dat eenderde. Ook hier speelt mee dat de arbeidsdeelname van vrouwen pas in de laatste decennia op gang is gekomen. Als de uitstroom gerelateerd wordt aan het aantal WAO-uitkeringen op het einde van het jaar ervoor, stromen vrouwen net zoveel uit als mannen. Bij beide groepen lag de uitstroom de laatste jaren op ongeveer 10 procent van het aantal uitkeringen op het einde van het jaar ervoor.

In de afgelopen zes jaar is bij mannen het aantal WAO-uitkeringen alleen toegenomen bij de 55–64-jarigen en wel met 3,5 procent. In de overige leeftijdsgroepen nam het

aantal WAO-uitkeringen af. Bij vrouwen nam het aantal WAO-uitkeringen daarentegen toe in alle leeftijdsgroepen boven de 25 jaar. Bij de 25–34-jarige vrouwen nam het aantal uitkeringen toe met 18 procent. Onder de 35–44-jarigen was dat zelfs 33 procent. Ook bij vrouwen van boven de 55 jaar was de toename met 29 procent fors. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van de beroepsbevolking, want gerelateerd aan die beroepsbevolking ziet het beeld er anders uit. Onder de 55 plussers is bij vrouwen en bij mannen het aantal WAO-uitkeringen ten opzichte van de beroepsbevolking juist afgenomen. Bij de mannen van 63 procent in 1998 naar 42 procent in 2003. Bij vrouwen van 81 procent naar 55 procent. Het aantal WAO-uitkeringen ten opzichte van de beroepsbevolking ligt in elke leeftijdsgroep bij vrouwen hoger dan bij mannen.

3.2 Aandeel gedeeltelijk arbeidsongeschikten neemt toe

Volledige arbeidsongeschiktheid komt vaker voor dan gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid. Iemand wordt volledig arbeidsongeschikt verklaard als die voor 80 procent of meer is afgekeurd. Bij mannen had ruim 60 procent van de WAO-uitkeringen betrekking op volledige arbeidsongeschiktheid. Bij vrouwen was dat ongeveer 75 procent. In de periode 1998–2003 is er wel een verschuiving geweest en nam het aandeel van volledige arbeidsongeschiktheid af. Bij mannen is het aandeel volledig afgekeurden gedaald van 66 procent in 1998 tot 62 procent in 2003. Bij vrouwen daalde het van 78 procent naar 73 procent volledige arbeidsongeschiktheid in 2003.

In de periode 1998–2003 heeft er ook een kleine verschuiving plaats gevonden van diagnose voor arbeidsongeschiktheid. In 1998 vormden ziekten van het botspiersstelsel met 32 procent de grootste categorie binnen de WAO-uitkeringen. Bijna net zo groot was de categorie psychische aandoeningen en gedragsstoornissen. De derde categorie was in 1998 met 17 procent de algemene en endocriene ziekten. In 2003 kwamen psychische aandoeningen en gedragsstoornissen het meest voor als diagnose van de WAO-uitkering, 35 procent. Het aandeel van ziek-

Staat 1
WAO-uitkeringen op het einde van het jaar en de in- en uitstroom

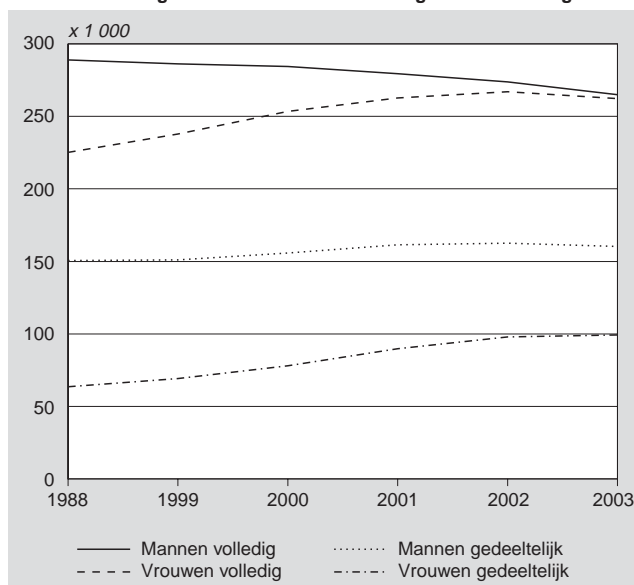
	WAO-uitkeringen, 31 december		Instroom WAO-uitkeringen		Uitstroom WAO-uitkeringen	
	Totaal	In % van de beroepsbevolking	Totaal	In % van de beroepsbevolking	Totaal	In % van aantal WAO-uitkeringen op het einde van het jaar ervoor
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Mannen						
1998	439 940	10	44 510	1,1	46 490	8
1999	438 500	10	43 600	1,0	45 440	10
2000	440 720	10	44 600	1,0	46 190	11
2001	441 140	10	45 830	1,1	46 840	11
2002	436 680	10	40 110	0,9	44 460	10
2003	425 660	10	32 760	0,8	44 550	10
Vrouwen						
1998	288 760	10	47 910	1,7	31 070	9
1999	307 140	11	50 420	1,8	32 240	11
2000	331 270	11	53 360	1,8	33 100	11
2001	352 500	12	55 450	1,9	34 520	10
2002	364 810	12	48 930	1,6	35 530	10
2003	361 400	12	34 720	1,1	36 990	10

Staat 2
WAO-uitkeringen in procenten van de beroepsbevolking ¹⁾

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Mannen						
15 tot 25 jaar	0	0	0	0	0	0
25 tot 35 jaar	2	2	2	2	2	2
35 tot 44 jaar	5	5	5	5	5	5
45 tot 54 jaar	15	14	14	13	13	12
55 tot 64 jaar	63	58	53	51	45	42
Vrouwen						
15 tot 25 jaar	1	1	1	1	1	1
25 tot 35 jaar	4	4	5	5	5	5
35 tot 44 jaar	8	8	9	9	9	9
45 tot 54 jaar	16	16	17	17	16	15
55 tot 64 jaar	81	73	65	65	59	55

¹⁾ WAO-uitkeringen betreft het aantal op het einde van het jaar, beroepsbevolking is een jaargemiddelde.

2. WAO-uitkeringen naar mate van arbeidsongeschiktheid en geslacht

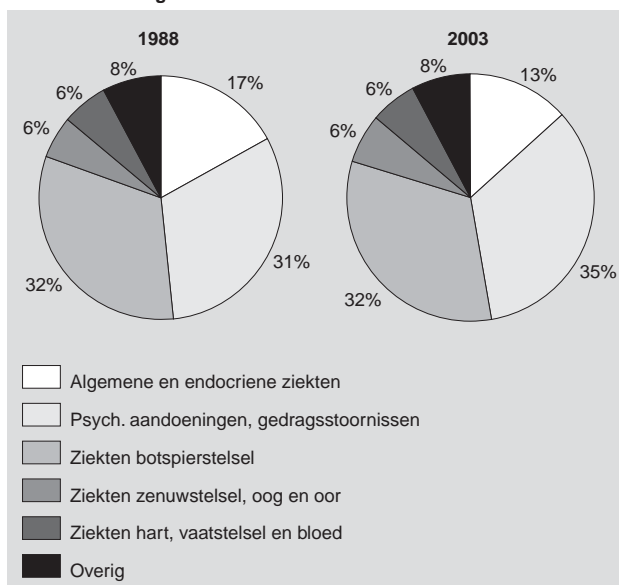

ten van botspierstelsel bleef op 32 procent, net als in 1998. De categorie algemene en endocriene ziekten kwam daarentegen minder vaak voor, namelijk in 13 procent van de gevallen. Bij vrouwen waren psychische aandoeningen en gedragsstoornissen de afgelopen zes jaar de meest voorkomende diagnose van arbeidsongeschiktheid. Bij mannen kwamen ziekten van het botspierstelsel het meest voor.

3.3 Bijna altijd volledig arbeidsongeschikt in de Wajong

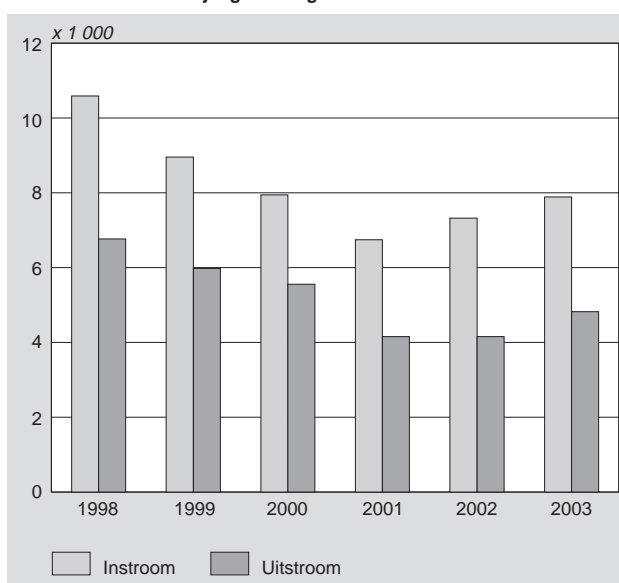
De Wajong is een arbeidsongeschiktheidsvoorziening voor jonggehandicapten. Eind 2003 waren er 138 duizend uitkeringen, waarvan 76 duizend uitgekeerd aan mannen en 62 duizend aan vrouwen. Het zijn voornamelijk volledig arbeidsongeschikten, slechts 2 procent is gedeeltelijk afgekeurd. Van 1998 tot en met 2001 nam de instroom in deze regeling af. Vanaf 2002 neemt de instroom echter weer toe. De uitstroom uit de Wajong regeling lag de afgelopen zes jaar altijd lager dan de instroom. Dit komt omdat uitstroom vanwege het bereiken van 65-jarige leeftijd nog weinig voorkomt en herstel niet vaak plaatsvindt; de Wajong-uitkering is meestal een levenslange uitkering. Net als bij de WAO wordt in de toekomst de toegang tot de Wajong beperkt tot duurzaam en volledig arbeidsongeschik-

3. WAO-uitkeringen

ten. Deze herziening zal echter weinig invloed hebben, bij de Wajong is nu al vrijwel iedereen duurzaam en volledig arbeidsongeschikt.

4. In- en uitstroom Wajonguitkeringen

3.4 Vooral mannen en ouderen in de WAZ

De Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) was tot 1 augustus 2004 een verplichte verzekering voor zelfstandigen, beroepsbeoefenaren, directeuren-groo-aandeelhouders en meewerkende echtgenoten tegen de financiële gevolgen van arbeidsongeschiktheid. Het aantal WAZ-uitkeringen lag eind 2003 op 57 duizend. Hiervan namen mannen er 39 duizend voor hun rekening en vrouwen 18 duizend. Naast het feit dat het veel meer mannen zijn dan vrouwen die gebruik maken van de WAZ, zijn het vooral ook meer ouderen. Een kwart van de WAZ-uitkeringen is in 2003 uitgekeerd aan mensen van 45 tot 55 jaar en 63 procent aan mensen van 55 tot 65 jaar.

De WAZ is met ingang van 1 augustus 2004 afgeschaft. Verzekerden die voor die datum arbeidsongeschikt zijn geworden, kunnen nog in aanmerking komen voor een uitkering. Bestaande WAZ-uitkeringen blijven doorlopen. Dat betekent dat de instroom in de WAZ gaat stoppen en de aantallen WAZ-uitkeringen langzaam zullen teruglopen tot nul. In de afgelopen zes jaar lag de instroom in de WAZ nog gemiddeld op ruim 8,5 duizend uitkeringen per jaar. Het alternatief voor de WAZ is een particuliere verzekering tegen langdurige arbeidsongeschiktheid. Startende zelfstandigen die eerder werknemer waren, kunnen zich al geruime tijd voor een beperkte periode vrijwillig verzekeren voor WAO.

Technische toelichting

De gegevens over de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen worden vanaf januari 1998 maandelijks ontleend aan de uitkeringsadministratie, in eerste instantie van de uitvoeringsinstellingen sociale zekerheid (uvi's) en sinds 1 januari 2002 van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen (UWV). Omdat het een uitkeringsregistratie betreft, wordt de hele populatie waargenomen.

In dit artikel komen de volgende wetten aan de orde:

WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekeringen
Wajong	Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten
WAZ	Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen
AAW	Algemene Arbeidsongeschiktheidswet

Afhankelijk van de arbeidsmarktsituatie voor de intreding van de volledige of gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid kan aanspraak bestaan op één of meer arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Er is dan sprake van samenloop van uit-

keringen. Het gaat hierbij om enkele duizendtallen. Bij een dergelijke samenloop zijn van elke uitkering de gegevens opgenomen. De uitkomsten geven dus geen informatie over het aantal mensen dat een of meer uitkeringen ontvangt, maar wel over het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen en de bijbehorende kenmerken van de uitkering of uitkeringsontvanger.

De gepubliceerde aantallen zijn inclusief nuluitkeringen. Nuluitkeringen zijn uitkeringen die niet tot uitbetaling komen door korting op de uitkering, sanctie of schorsing. Ultimo 2003 waren er ongeveer 45 duizend nuluitkeringen. Korting op de uitkering leidend tot een nuluitkering wordt veroorzaakt doordat men voldoende inkomsten uit arbeid of een andere sociale zekerheidsuitkering heeft. Een sanctie kan worden opgelegd omdat men niet voldoet aan de voorschriften op grond waarvan voortzetting van de uitkering afhankelijk is. Een dergelijke sanctie wordt opgelegd in het kader van de Wet Boeten, Maatregelen en Terug- en invordering sociale zekerheid (wet BMTI). Een uitkering kan worden geschorst of opgeschort als het uitvoeringinstituut werknemersverzekeringen aanwijzingen heeft dat aan het recht op een uitkering kan worden getwijfeld.

De gegevens over de beroepsbevolking zijn afkomstig van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen. Jaarlijks worden een op de honderd inwoners van Nederland geïnterviewd.

Literatuur

De Kleine gids voor de Nederlandse sociale zekerheid 2004.2, ZZW Informatiecentrum Kluwer Deventer.

Kluwers Sociaal Zakboek, Kluwer Deventer.

Kroniek voor de sociale verzekeringen 2003, Uitvoering Werknemersverzekeringen, Amsterdam.

PS Actua, Actualiteiten Periodiek sociale verzekering, sociale voorzieningen en arbeidsrecht, Kluwer Deventer.

Sociale Nota 2004, als onderdeel van de rijksbegroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag, pagina 82.

Geraadpleegde websites:

'Voorstel Wet WIA gaat huidige WAO vervangen', 10 september 2004, zie

www.regering.nl/actueel/nieuwsarchief/2004

www.uwv.nl

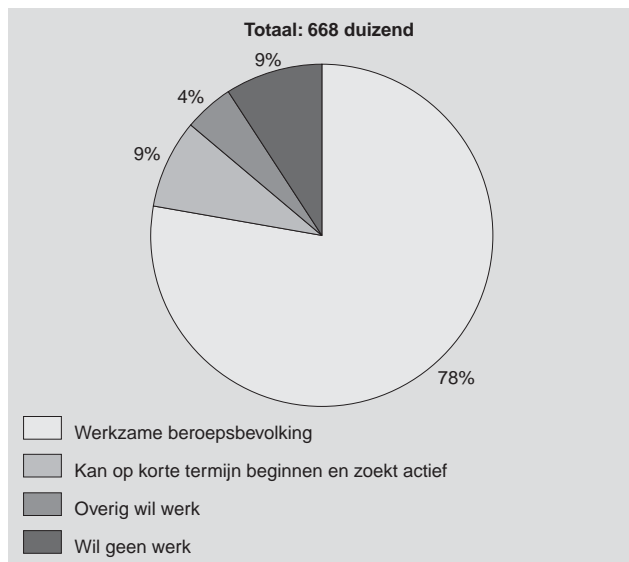
De in deze rubriek opgenomen artikelen zijn eerder gepubliceerd in edities van het Webmagazine. Het Webmagazine verschijnt wekelijks (iedere maandagochtend) op de CBS-site (www.cbs.nl).

97 duizend jongeren werkloos in 2003

Tanja Traag

Tweederde van de in totaal 1,9 miljoen jongeren van 15–24 jaar volgde in 2003 onderwijs. Van de 670 duizend jongeren die geen onderwijs volgden in 2003, werkten er ruim een half miljoen. Van de rest, bijna 150 duizend jongeren, zochten er 57 duizend actief naar werk.

1. Niet-onderwijsvolgende jongeren van 15–24 jaar naar arbeidspositie, 2003

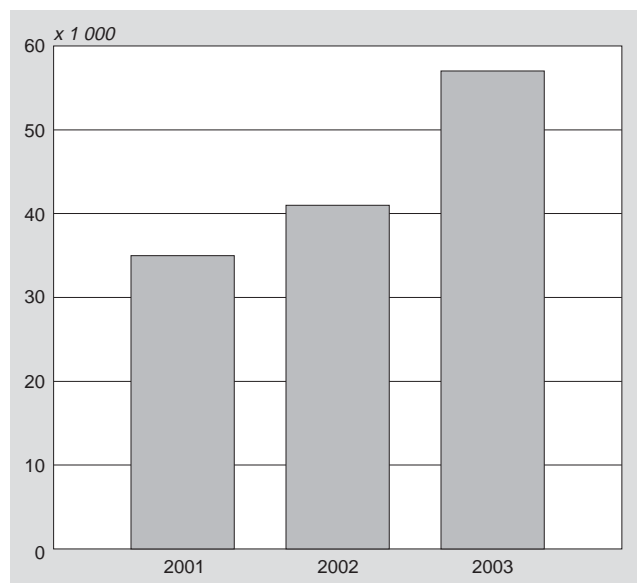
Arbeidsaanbod gelijk, stijgende werkloosheid

Sinds 2001 is het totale aantal jongeren van 15–24 jaar met 35 duizend toegenomen. Het aantal jongeren dat onderwijs volgt liet vrijwel dezelfde stijging zien. Het aanbod van jongeren op de arbeidsmarkt is daardoor stabiel gebleven. Omdat de vraag naar jongeren vanwege de ongunstige conjunctuur terugliep, is het aantal werkende jongeren met 20 duizend afgenomen en de werkloosheid met eenzelfde aantal gestegen. Van de jongeren die geen onderwijs volgden had ruim een half miljoen werk en zochten 57 duizend actief naar een baan.

Ook werklozen onder onderwijsvolgenden

Veel scholieren en studenten zoeken vooral in mei en juni een vakantiebaan. Daarnaast zijn er jongeren die een baan naast hun studie zoeken. Hierdoor behoorden in 2003 gemiddeld 40 duizend onderwijsvolgenden tot de werklozen. De totale werkloosheid onder jongeren kwam daardoor uit op 97 duizend.

2. Werkloze niet-onderwijsvolgende jongeren van 15–24 jaar

Geen onderwijs volgend en niet op de arbeidsmarkt

In 2003 telde de groep jongeren die geen onderwijs volgt en niet tot de beroepsbevolking behoorde ruim 90 duizend personen. Een op de drie jongeren in deze groep wilde weliswaar werk hebben, maar zocht daar zelf niet actief naar. Soms was dat omdat ze pas over enige tijd met werken konden beginnen. Om die reden tellen ze niet mee bij de werklozen.

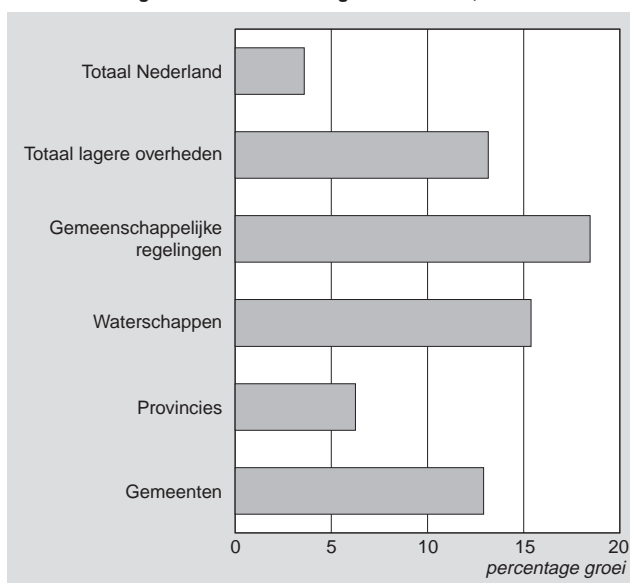
Verder wilden 60 duizend jongeren om uiteenlopende redenen geen werk hebben. De redenen hiervoor lopen uiteen: van vakantie vieren tot de zorg hebben voor een gezin of ziekte.

Lagere overheden: banengroei en vergrijzing

Antwan Vos

De werkgelegenheid bij de lagere overheden is gestegen van bijna 214 duizend banen eind 1999 naar ruim 241 duizend eind 2003. Dit is een stijging van 13 procent. Het totaal aantal banen in Nederland steeg in deze periode met 3,4 procent. Een deel van het verschil in ontwikkeling is te verklaren door de snellere groei van het aantal deeltijdbanen bij de lagere overheid. Het gaat bij de lagere overheden om gemeenten, provincies, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen.

1. Ontwikkeling aantal werknemers lagere overheden, 1999–2003

In 2003 groeide het aantal banen bij de lagere overheden met 2 procent, terwijl het totaal aantal banen in Nederland met 1 procent daalde.

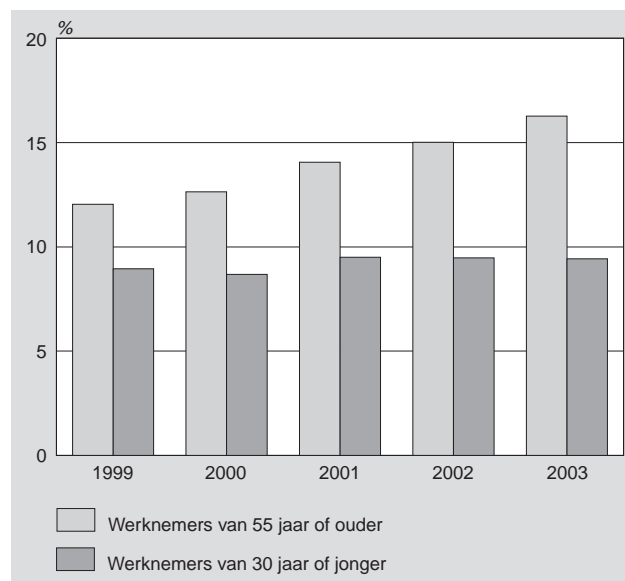
Over de hele linie banengroei lagere overheden

Alle sectoren van de lagere overheden lieten in de periode 1999–2003 een banengroei hoger dan het landelijke gemiddelde zien. In de sector gemeenschappelijke regelingen was de stijging met 18,5 procent het grootst. De gemeenten vormden met 82 procent van alle banen de grootste sector van de lagere overheden. Bij de gemeenten nam het aantal banen met bijna 13 procent toe.

De lagere overheden vergrijzen

Het personeel van de lagere overheden is in vergelijking met andere sectoren sterk vergrijsd. Eind 2003 was 16 procent van de werknemers bij de lagere overheden 55 jaar of ouder. Dit was voor heel Nederland 9 procent in 2002. Andere sectoren met relatief veel oudere werknemers zijn de industrie (11 procent) en het onderwijs (15 procent).

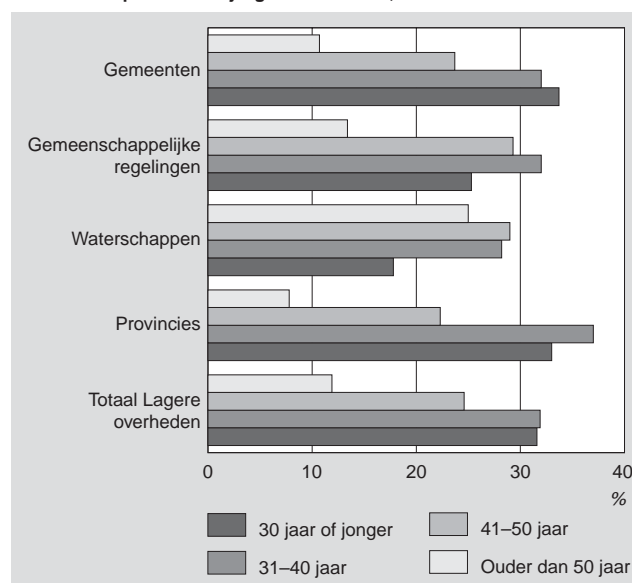
2. Oudere en jongere werknemers bij de lagere overheden

Het aandeel werknemers jonger dan dertig jaar is sinds 1999 nauwelijks gewijzigd. Het kwam in 2003 uit op 9,5 procent van de werknemers bij de lagere overheden. Van alle werknemers was in 2002 meer dan een kwart jonger dan dertig jaar.

mers zijn de industrie (11 procent) en het onderwijs (15 procent).

3. Instroom personeel bij lagere overheden, 2003

De vergrijzing bij de lagere overheden wordt mede in de hand gewerkt door de hoge instroom van werknemers ouder dan dertig jaar. Twee van de drie nieuwe werknemers

bij de lagere overheden in 2003 is ouder dan dertig jaar. Een op de acht nieuwkomers is zelfs ouder dan vijftig.

Toelichting

Lagere overheden

De gegevens over banen bij lagere overheden zijn gebaseerd op de Enquête Bezoldering Overheidspersoneel. Hierin worden autoriteiten en personeel, aangesteld in vaste of tijdelijke dienst dan wel op arbeidscontract naar burgerlijk recht van de lagere overheden waargenomen.

WSW-ers, WVM-personeel, WIW'ers, vakantiekrachten en uitzendkrachten, stagiaires en personeel in werkervaringsplaatsen blijven buiten beschouwing.

Gemeenschappelijke regelingen

Onder de gemeenschappelijke regelingenvallen alle samenwerkingsverbanden tussen overheidslichamen die op grond van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen zijn opgericht. Voorbeelden hiervan zijn een aantal gewesten, reinigingsdiensten, regionale brandweerdiensten en regionale ambulancediensten.

De 40-urige werkweek bestaat nog

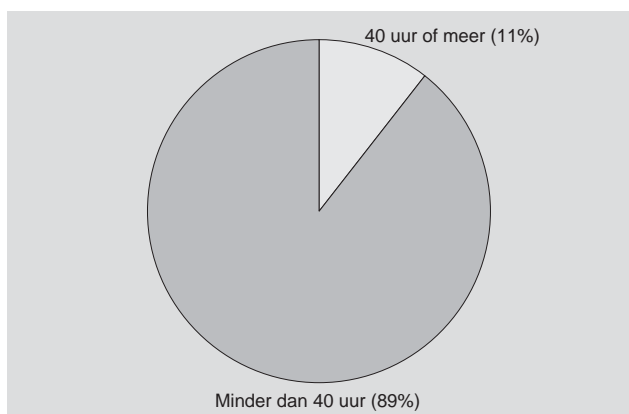
Han van den Berg en Job van der Zwan

Eind 2002 werkte een op de tien werknemers 40 uur per week. Tot begin jaren tachtig was de 40-urige werkweek de norm in Nederland. Drie van de vier werknemers werkte toen minstens 40 uur per week. Sindsdien is er veel veranderd. Het werken in deeltijd is fors toegenomen en veel werknemers hebben een verkorte werkweek door invoering van arbeidsduurverkortings.

Een op de tien werknemers werkt 40 uur

Nog maar 55 procent van alle werknemers in Nederland had eind 2002 een voltijdbaan. Gemiddeld werkten zij ruim 38 uur per week en hadden daarnaast 4 adv-dagen per jaar. Van de ruim 7 miljoen werknemers werkten er 717 duizend 40 uur per week, zonder dat zij adv-dagen hadden. Daarnaast waren er 35 duizend werknemers die meer dan 40 uur per week werkten. Vier van de vijf werknemers met een 40-urige werkweek is man.

1. Verdeling wekelijkse arbeidsduur, december 2002

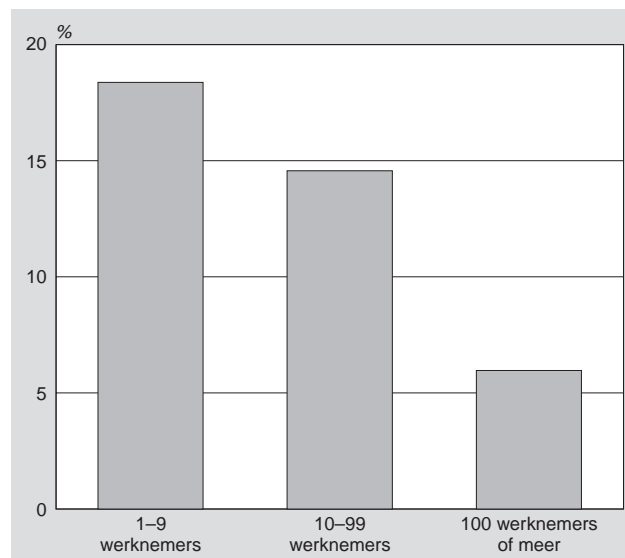
Veel in het midden- en kleinbedrijf

Twee van de drie werknemers met een 40-urige werkweek werkt in het midden- en kleinbedrijf. Van alle werknemers bij bedrijven die minder dan honderd werknemers tellen, werkt een op de zes 40 uur per week. Bij grotere bedrijven is dat een op de zestien.

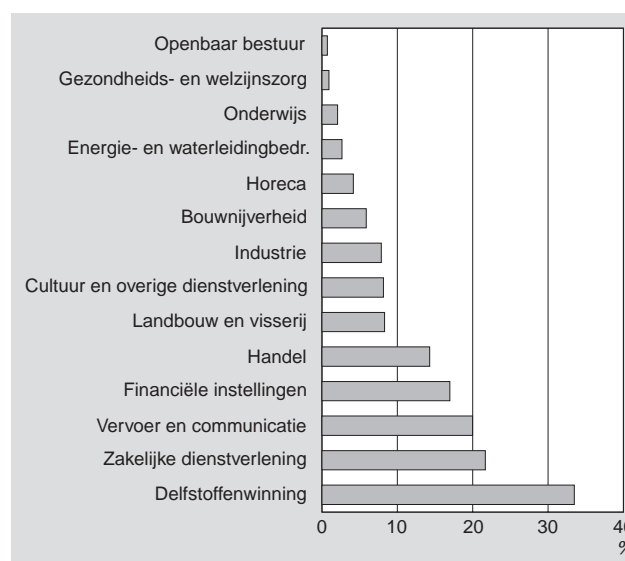
Nauwelijks bij openbaar bestuur en gezondheidszorg

Een op de drie werknemers in de delfstoffenwinning werkt 40 uur per week. Ook in de zakelijke dienstverlening en vervoer en communicatie komt de 40-urige werkweek nog regelmatig voor. Daarentegen is het een uitzondering in het openbaar bestuur, het onderwijs en de gezondheids- en welzijnszorg.

2. Werknemers met een 40-urige werkweek naar bedrijfsgrootte, december 2002

3. Werknemers met een 40-urige werkweek naar bedrijfstak, december 2002

Langere werkweek door overwerk

In december 2002 werkten 570 duizend werknemers langer dan de voor hen overeengekomen wekelijkse arbeidsduur. Als deze overwerkuren meegeteld worden, stijgt het aantal werknemers dat 40 uur of meer werkt tot 1 miljoen.

Toelichting*Wekelijkse arbeidsduur*

De 40-urige werkweek is hier gedefinieerd als een normale werkweek met een lengte van 39,5 tot 40,5 uur, exclusief overwerkuren en na aftrek van eventuele arbeidsduurverkortingen. Het gaat hierbij om banen van werknemers. Als een werknemer twee banen van 20 uur heeft, telt hij hier niet mee. De uitkomsten zijn gebaseerd op gegevens uit de Enquête Werkgelegenheid en Lonen (EWL) van het CBS.

Overwerkuren

Overwerk betreft de uren die boven de voor de werknemer geldende arbeidsduur zijn gewerkt en die volledig zijn uitbetaald.

Begrippen

AOW-uitkeringen

Het aantal uitkeringen krachtens de Algemene ouderdomswet (AOW).

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen krachtens de wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Baan

Een door een persoon bezette arbeidsplaats. Dit kan zijn als werknemer maar ook als zelfstandige of als meewerkend gezinslid. Een werkzaam persoon kan meerdere banen naast elkaar hebben. In dat geval wordt van een hoofd- en bijbaan gesproken.

Beroepsbevolking en niet-beroepsbevolking

De beroepsbevolking is gelijk aan de som van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. De niet-beroepsbevolking is gelijk aan het verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de beroepsbevolking. Onder deze groep vallen studenten, volledig arbeidsongeschikten, mensen die zorg dragen voor een huishouden of gezin, of mensen die om een andere reden niet meer dan 12 uur per week willen of kunnen werken. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Besteedbaar inkomen

Het besteedbare inkomen bestaat uit het bruto-inkomen (inkomen uit arbeid, eigen onderneming en vermogen, uitkeringen en ontvangen overdrachten) verminderd met betaalde overdrachten, premies en belasting op inkomen en vermogen.

Bijstandsuitkeringen

Uitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet (ABW). Bijstand wordt toegekend aan huishoudens, waarbij doorgaans één persoon als aanvrager wordt aangemerkt. Bij (echt)paren is in de meeste gevallen een man de aanvrager van de bijstand.

Cao-lonen (incl. bijzondere beloning)

Het cao-loon omvat de volgende elementen:

- het bruto loon voor normale arbeidstijd van voltijdswerknemers
- alle bindend voorgeschreven, regelmatig betaalde toeslagen
- alle bindend voorgeschreven bijzondere (niet-maandelijks) beloningen, zoals de vakantietoeslag of de eindejaarsuitkering.

Uitgesloten zijn toeslagen die in de cao's voorwaardelijk zijn gesteld, zoals een leeftijdstoeslag of een toeslag voor ploegdienst, en individuele loonstijgingen.

Consumentenprijsindex (CPI)

De CPI geeft de prijsontwikkeling weer van goederen en diensten die huishoudens aanschaffen voor consumptie. De CPI is een belangrijke maatstaf voor de inflatie en wordt veel gebruikt door het bedrijfsleven en de overheid, onder andere bij loononderhandelingen, de indexering van huren en lijfrenten en voor de aanpassing van belastingtabellen. De inflatie wordt gemeten als de procentuele stijging van de CPI in een bepaalde periode ten opzichte van dezelfde periode van het voorgaande jaar.

Consumptieve bestedingen van huishoudens

Consumptieve bestedingen van huishoudens zijn alle uitgaven aan goederen en diensten die ingezeten huishoudens zelf voor hun rekening nemen ter bevrediging van individuele behoeften of wensen, in Nederland of in het buitenland.

Dynamische koopkrachtverandering

De ontwikkeling van het gestandaardiseerde besteedbare inkomen van het huishouden gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling.

Economische activiteit

De verzameling van werkzaamheden, gericht op de productie van goederen en diensten. Het gaat hierbij niet alleen om activiteiten van het bedrijfsleven, maar ook om activiteiten van niet op winst gerichte instellingen en de overheid.

(Zie ook *Standaard bedrijfsindeling*)

Maandloon

Het regelmatig betaalde bruto loon vóór aftrek van werknemers-premies voor pensioen en vut.

Minimumloners

Werknemers die maximaal het voor zijn of haar leeftijd geldende wettelijke minimumloon verdienen. Voor werknemers die geen voltijdbaan hebben, wordt een vergelijking gemaakt met een naar evenredigheid van hun wekelijkse arbeidsduur aangepast minimumloon.

Potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking bestaat uit in Nederland wonende mensen, minus de institutionele bevolking (personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen. Binnen de potentiële beroepsbevolking worden drie arbeidsposities onderscheiden: de werkloze en de werkzame beroepsbevolking (tezamen de beroepsbevolking) en de niet-beroepsbevolking. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Standaard bedrijfsindeling (SBI)

De indeling van bedrijven en instellingen naar hun economische activiteit. De indeling is overeenkomstig de Standaard bedrijfsindeling 1993. De SBI 1993 kent bedrijfstakken, die zijn onderverdeeld in bedrijfsklassen.

(Zie ook *Economische activiteit*)

Vacature

Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden.

Vermogen

Vermogen is het saldo van bezittingen en schulden. De bezittingen bestaan vooral uit banktegoeden, effecten, onroerend goed en ondernemingsvermogen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. De eigen woning en overige onroerende zaken zijn gewaardeerd op de marktwaarde.

Volumemutaties consumptie

Volumemutaties consumptie geven de voor prijsveranderingen gecorrigeerde ontwikkeling van consumptieve bestedingen van huishoudens weer.

Werknemers

Werknemers zijn alle ingezetenen en niet-ingezetenen die in dienstbetrekking werkzaam zijn (inbegrepen directeuren van NV's en BV's).

Werkloze en werkzame beroepsbevolking

De *werkzame beroepsbevolking* bestaat uit mensen die in Nederland wonen en werk hebben van twaalf uur of meer per week.

De *werkloze beroepsbevolking* bestaat uit in Nederland wonende mensen die actief zoeken naar een baan van twaalf uur of meer per week en daarvoor beschikbaar zijn. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Werkzame personen

Alle mensen die betaald werk verrichten, ook al is het maar één of enkele uren per week.

WW-uitkeringen

Aantal uitkeringen krachtens de werkloosheidswet (WW) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Ziekteverzuimpercentage

Het ziekteverzuimpercentage is het aantal door ziekte verzuimde dagen, in procenten van het totaal aantal beschikbare dagen van de werknemers. Met ingang van 1 januari 2002 valt het reguliere zwangerschaps- en bevallingsverlof niet meer onder de Ziektewet, maar onder de Wet Arbeid en Zorg. Alleen ziekte als gevolg van zwangerschap valt nog onder de Ziektewet.

Nu en eerder verschenen artikelen ¹⁾

Allochtonen

Deelname van allochtonen aan de Wet Inschakeling Werkzoekenden	jan. 2002
Arbeidspositie en opleidingsniveau van personen met een werkloosheidsuitkering, 1999	mrt. 2002
Deelname van allochtonen aan de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW), 1 ^e halfjaar 2001	juni 2002
Hoeveel allochtonen zijn werknemer?	dec. 2002
Hoeveel allochtonen ontvangen een uitkering?	dec. 2002
Onderwijsachterstand van niet-westerse allochtone scholieren	jan. 2003
Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	1 ^e kw. 2004
Immigranten op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2004

Arbeidsgehandicapten

Arbeidsgehandicapten in Nederland, 2001	apr. 2003
Arbeidsgehandicapten in Nederland	1 ^e kw. 2004

Arbeidsomstandigheden

Chemische en biologische belasting	mrt. 2002
Arbeidsomstandigheden in kleine, middelgrote en grote bedrijven	jan. 2003
Trends in arbeidsomstandigheden	juli 2003
Chemische en biologische belasting op het werk	sep. 2003
Psychische werkbelasting en gezondheidsklachten	okt. 2003
Bedrijfsongevallen	aug. 2003
Trends in arbeidsomstandigheden	3 ^e kw. 2004

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Beroepsbevolking 2000	jan. 2002
Geregistreerde werkloosheid naar regio, 2000	jan. 2002
Arbeidsdeelname van paren	febr. 2003
Arbeidspositie en opleidingsniveau van personen met een werkloosheidsuitkering, 1999	mrt. 2002
Werkgelegenheid en arbeidsmarkt 1987–2001	sept. 2002
Schoolverlaters snel aan de slag	okt. 2002
Stromen op de arbeidsmarkt, april–oktober 1999	dec. 2002
Maandelijks geïntegreerde statistiek over de werkzame en werkloze beroepsbevolking: gebruikte methode	juli 2003
Staan werklozen ingeschreven als niet-werkende werkzoekenden?	okt. 2003
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in 2002	nov. 2003
Jaren van laagconjunctuur sterk voelbaar op de arbeidsmarkt in 2003	1 ^e kw. 2004
Seizoenpatronen op de arbeidsmarkt in 2003	1 ^e kw. 2004
Minder dynamiek binnen werkzame beroepsbevolking	2 ^e kw. 2004
Het onbenut arbeidsaanbod en hun arbeidsverleden	2 ^e kw. 2004
Herintreders op de arbeidsmarkt	2 ^e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3 ^e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3 ^e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3 ^e kw. 2004
Vervroegd uitreden of doorwerken?	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de verdere opmars van deeltijdwerk	4 ^e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4 ^e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4 ^e kw. 2004

Inkomen

Minder huishoudens met een laag inkomen	juli 2002
Bronnen van inkomen in de regio	dec. 2002
Inkomen van AOW 'ers, 2000	febr. 2003
Inkomens in de grote steden 1950–2000	3 ^e kw. 2004
Equivalentiefactoren 1995–2000: methode en belangrijkste uitkomsten	3 ^e kw. 2004

Lonen

Incidentele loonontwikkeling in componenten 1999/2000	mrt. 2002
CAO-lonen 2001, de definitieve gegevens	apr. 2002
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2002 en 2003	okt. 2002

Loon naar opleidings- en beroepsniveau: het Loonstructuuronderzoek 1998	dec. 2002
Arbeidskosten in 2000	jan. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers in Nederland, 2001	apr. 2003
Cao-lonen 2002, de definitieve gegevens	apr. 2003
De statistiek Indexcijfers van cao-lonen; methodebeschrijving reeks 2000=100	juli 2003
Incidentele loonontwikkeling	aug. 2003
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2003 en 2004	nov. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers, 2002	dec. 2003
Incidentele loonontwikkeling van jaarlonen	1 ^e kw. 2004
CAO-lonen, 2003	3 ^e kw. 2004
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2002	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4 ^e kw. 2004
Onderwijs	
Eén van de acht 25–64-jarigen volgt een opleiding	okt. 2002
Schoolverlaters snel aan de slag	okt. 2002
Banen van studenten in het hoger onderwijs	dec. 2002
Onderwijsachterstand van niet-westerse allochtone scholieren	jan. 2003
Economie en techniek meest lonende studies	1 ^e kw. 2004
Post-initieel onderwijs: jaarcijfers en ontwikkeling van de deelname	2 ^e kw. 2004
Ouderschapsverlof	
Ouderschapsverlof	nov. 2002
Regionaal	
Geregistreerde werkloosheid naar regio, 2000	jan. 2002
De arbeidsmarkt in de vier grote steden	jan. 2002
Grensarbeid tussen Nederland en België of Duitsland	apr. 2002
Vertraagde banengroei in 2001 in alle provincies	nov. 2002
Bronnen van inkomen in de regio	dec. 2002
Grensarbeid tussen Nederland en België of Duitsland	febr. 2003
Afname banen in 2002 in Groot-Amsterdam	dec. 2003
Inkomens in de grote steden 1950–2000	3 ^e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4 ^e kw. 2004
Sociaal-economische dynamiek	
Stromen op de arbeidsmarkt, april–oktober 1999	dec. 2002
Minder dynamiek binnen de werkzame beroepsbevolking in 2003	2 ^e kw. 2004
Sociale zekerheid	
Deelname van allochtonen aan de Wet Inschakeling Werkzoekenden	jan. 2002
Personen met een uitkering naar herkomstgroepering, 1999	jan. 2002
Minder VUT-uitkeringen, meer prépensioenen	febr. 2002
Arbeidspositie en opleidingsniveau van personen met een werkloosheidsuitkering, 1999	mrt. 2002
Deelname van allochtonen aan de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW), 1 ^e halfjaar 2001	juni 2002
Laagste aantal werkloosheidsuitkeringen sinds tien jaar	juli 2002
Samenloop van banen en uitkeringen	dec. 2002
Arbeidspositie en opleidingsniveau van personen met een uitkering, 1998	dec. 2002
Stromen op de arbeidsmarkt, april–oktober 1999	dec. 2002
Hoeveel allochtonen ontvangen een uitkering?	dec. 2002
Gemiddelde looptijd werkloosheidsuitkeringen nog geen jaar	jan. 2003
Wie komen in de WAO?	jan. 2003
Geconstateerde bijstandsfraude completer in beeld	apr. 2003
Wie komen in de WAO? (verbeterde uitkomsten)	mei 2003
Vervroegd uittreden of doorwerken?	3 ^e kw. 2004
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen 1987–2003	4 ^e kw. 2004
Vakbonden en werkstakingen	
Vorig jaar 45 duizend verloren arbeidsdagen door werkstakingen	juni 2002
Organisatiegraad van werknemers daalt in de periode 1995–2000	sept. 2002
Organisatiegraad van werknemers, 2001	mrt. 2003

Vacatures

Aantal vacatures gedaald	febr. 2002
Sterke daling aantal vacatures	mei 2002
Daling aantal vacatures zet door	juli 2002
Meeste vacatures voor schoonmaakmedewerkers	aug. 2002
Daling aantal vacatures zet krachtig door	okt. 2002
Constante afname aantal vacatures	jan. 2003
Lichte toename vacatures in vierde kwartaal	apr. 2003
Aantal vacatures blijft dalen	juli 2003
Aantal vacatures licht gedaald	okt. 2003
Spanning op de arbeidsmarkt nader bekeken	nov. 2002
Aantal moeilijk vervulbare vacatures fors gedaald	1 ^e kw. 2004

Werkgelegenheid

Beroepsbevolking 2000	jan. 2002
Werkgelegenheid en arbeidsmarkt 1987–2001	sept. 2002
Schoolverlaters snel aan de slag	okt. 2002
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2002 en 2003	okt. 2002
Spanning op de arbeidsmarkt nader bekeken	nov. 2002
Samenloop van banen en uitkeringen	dec. 2002
Inkomende en uitgaande pendel, 1998	dec. 2002
Banen van studenten in het hoger onderwijs	dec. 2002
Relatie tussen banen, werkzame personen en werkzame beroepsbevolking	apr. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers in Nederland, 2001	apr. 2003
Maandelijkse geïntegreerde statistiek over de werkzame en werkloze beroepsbevolking: gebruikte methode	juli 2003
Tijdelijke en langdurige banen, 2000	sep. 2003
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in 2002	nov. 2003
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2003 en 2004	nov. 2003
Banen, lonen en arbeidsduur van werknemers, 2002	dec. 2003
Afname banen in 2002 in Groot-Amsterdam	dec. 2003
Werktijden van de werkzame beroepsbevolking	1 ^e kw. 2004
Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	2 ^e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3 ^e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3 ^e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3 ^e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994-2004: de verdere opmars van deeltijdwerk	4 ^e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4 ^e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4 ^e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4 ^e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4 ^e kw. 2004

Woon-werkverkeer

Carpoolen in het woon-werkverkeer	okt. 2003
Woon-werkverkeer	4 ^e kw. 2004

¹⁾ De in de periode januari 2002–december 2003 verschenen artikelen hebben betrekking op de Sociaal-economische maandstatistiek van het CBS.

Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website

De cijfers van het CBS zijn beschikbaar via internet. Via de website van het CBS (www.cbs.nl) kunt u onder meer toegang krijgen tot de Themapagina's, Statline en tot het Webmagazine.

Themapagina's

Om de toegang tot het informatieaanbod van het CBS te verbeteren, zijn op de website van het CBS zogenaamde themapagina's te vinden. Via een themapagina wordt alle informatie die over dat thema op de CBS-website staat m.b.v. links toegankelijk gemaakt. Zo zijn de gegevens uit StatLine, de kerncijfers, webmagazine-artikelen, persberichten, publicaties, methodebeschrijvingen et cetera voor één thema bijeengebracht. De themapagina's worden doorlopend up-to-date gehouden met de nieuwste informatie die bij het CBS beschikbaar is.

Alle themapagina's hebben dezelfde indeling. De informatie over het thema wordt ontsloten via vier vaste rubrieken: cijfers, publicaties, themabeschrijving, methoden en begrippen. Deze rubrieken zijn als tabbladen aangegeven op de themapagina.

Hoe vindt u de sociaal-economische themapagina's?

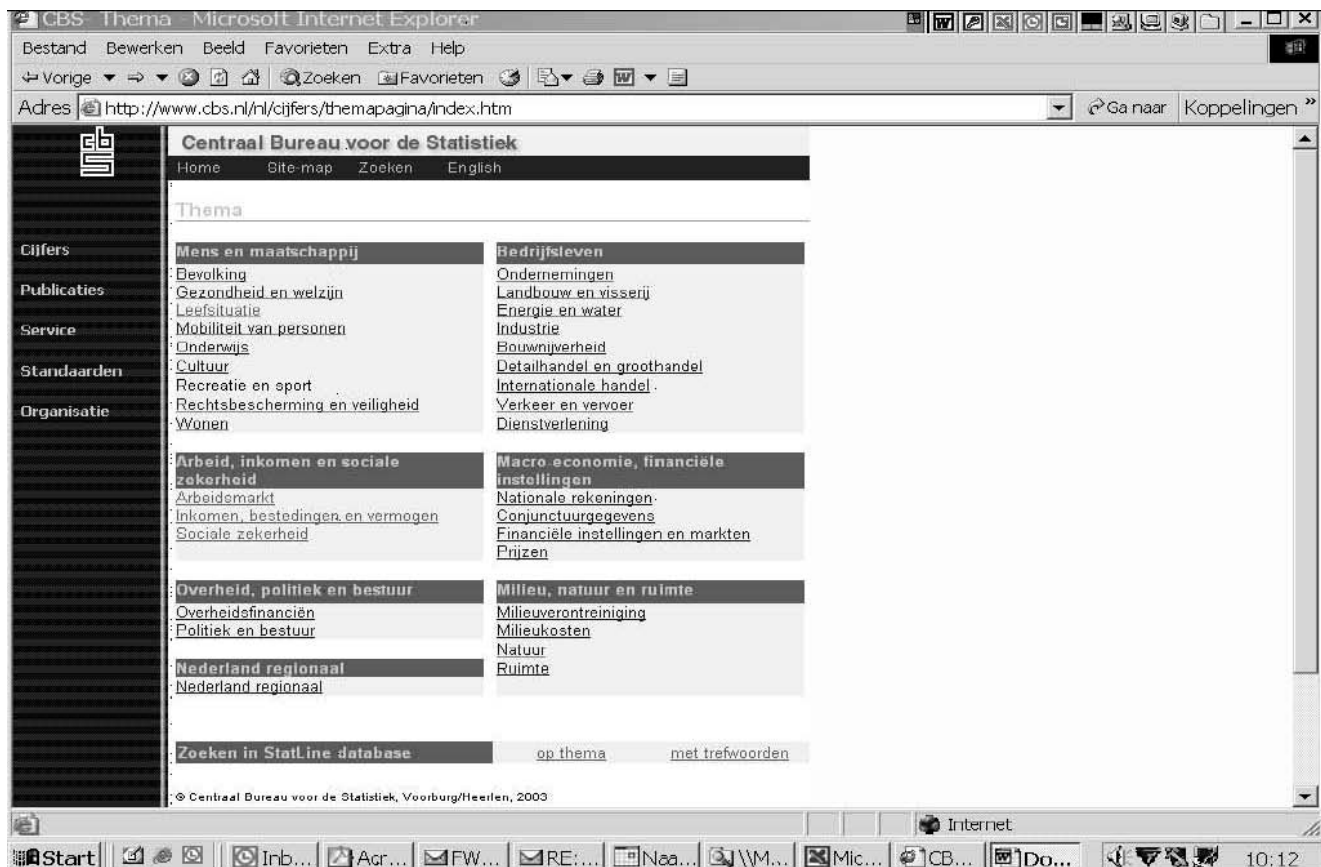
De themapagina's zijn te vinden door op de homepage van het CBS (www.cbs.nl) met de muis te klikken op 'Themapagina's' in de rechterbalk. U krijgt nu een overzicht van alle themapagina's (figuur 1). Onder het kopje 'Arbeid, inkomen en sociale zekerheid' zijn de titels van de drie sociaal-economische themapagina's te vinden.

- Arbeid
- Inkomen, bestedingen en vermogen
- Sociale Zekerheid

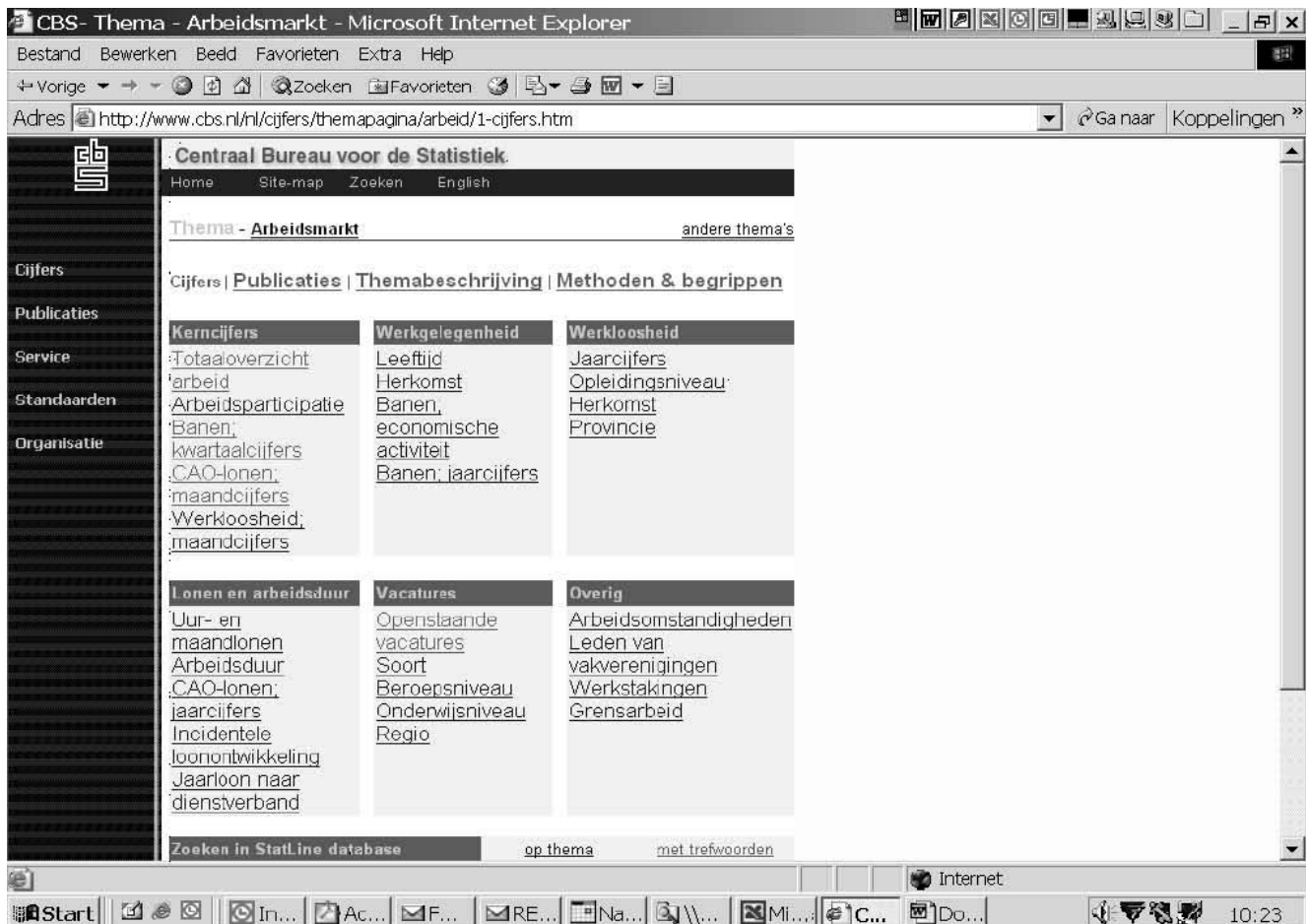
Ter illustratie is in figuur 2 de themapagina 'Arbeidsmarkt' aangeklikt. Op de eerste pagina vindt u een overzicht van de meest relevante cijfers over de arbeidsmarkt. Door op een van de titels te klikken komt u in een kant en klare tabel van een StatLine-publicatie.

In de bovenste balk van de themapagina kunt u kiezen voor 'publicaties', waarin links zijn opgenomen naar de persberichten, artikelen en publicaties over de arbeidsmarkt. Als u kiest voor 'themabeschrijving' krijgt u een handzaam overzicht van alle informatie die het CBS over de arbeidsmarkt heeft. Onder het laatste tabblad in de bovenste balk zijn methodebeschrijvingen, begrippenlijsten en classificaties opgenomen.

Figuur 1

Figuur 2

StatLine

StatLine is de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u gratis bekijken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een Webselector een keuze worden gemaakt uit alle publicaties die zijn opgenomen in StatLine.

Hoe vindt u sociaal-economische cijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over sociaal-economische onderwerpen te vinden. U vindt deze cijfers als volgt. Ga naar de CBS homepage (www.cbs.nl) en ga met de muis op 'Cijfers' in de linkerbalk staan en klik in het pop-up menu op 'StatLine databank'. U krijgt nu een scherm waarin wordt uitgelegd hoe u binnen StatLine kunt zoeken naar onderwerpen. Klik in de tekst op het eerste woord 'StatLine'. U krijgt nu een scherm waarin u twee mogelijkheden hebt om StatLine te benaderen (figuur 3). Dit scherm kunt u overigens ook direct oproepen door op de homepage van het CBS op de rode tekst 'StatLine' aan de rechterkant te klikken.

De eerste ingang tot StatLine is zoeken met een trefwoord. Als u een trefwoord intoetst en daarna op 'zoeken' klikt, se-

lecteert een zoekmachine tabellen van StatLine-publicaties waarin het door u gekozen trefwoord voorkomt.

De tweede mogelijkheid is zelf te zoeken in de themaboom via een soort verkenner. U klikt dan op 'selecteren', waarna de StatLine Webselector gestart wordt. U kunt dan snel gegevens vinden over sociaal-economische onderwerpen als u klikt op 'Arbeid, inkomen en sociale zekerheid'. Door op het 'plusje' voor een geel mapje te klikken, krijgt u de onderliggende thema's of publicaties te zien. De StatLine-publicaties zijn te herkennen aan het blauwe pijltje voor de titel. In de StatLine-publicaties kunt u zelf een tabel samenstellen door onderwerpen, detailleringen en perioden te selecteren. Ter illustratie is in *figuur 4* de publicatie 'Beroepsbevolking naar geslacht' aangeklikt. In het rechterdeel van het scherm staan de onderwerpen van deze publicatie: werksame personen, beroepsbevolking, et cetera. Submappen in het rechterdeel opent u door op het 'plusje' te klikken. Rechtsboven staan naast de onderwerpen de detailleringen waaruit geselecteerd kan worden: persoonskenmerken, geslacht en perioden. Wanneer u klaar bent met selecteren, klikt u op 'Gegevens tonen' en wordt de door u samengestelde tabel op het scherm getoond. Uiteraard kunt u deze tabel afdrucken of opslaan op schijf. Als u op het pictogram met de diskette ('Tabel bewaren') boven de tabel klikt, krijgt u de keuze om de tabel in excel-formaat of in een ander formaat op te slaan. Via het pictogram met de drie mapjes ('tabel selecteren') links van de tabel kunt u terugkeren naar de Webselector.

Figuur 3

Figuur 4

Welke sociaal-economische cijfers kunt u in StatLine vinden?

Er is een groot aantal StatLinepublicaties over sociaal-economische onderwerpen. De meeste vindt u onder de kop 'Arbeid, inkomen en sociale zekerheid'. Over arbeid zijn onder meer cijfers opgenomen over beroepsbevolking en werkloosheid, arbeidsomstandigheden, banen en werkzame personen, verdiende lonen en cao-lonen, vacatures en vakbeweging. Onder inkomen vindt u onder andere gegevens over inkomensverdelingen, samenstelling van het inkomen, koopkracht, vermogens en bestedingen. Onder sociale zekerheid staan publicaties over arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, de bijstandswet en het ziekteverzuim.

Cijfers over een lange periode zijn te vinden in 'Historie arbeid', 'Historie beroepsbevolking', 'Historie geregistreerde werkloosheid', 'Historie inkomen, vermogen en consumptie', en 'Historie sociale zekerheid'. Hierin vindt u tijdreeksen vanaf 1899 voor een beperkt aantal onderwerpen. Cijfers per gemeente of andere regio's zijn behalve onder de thema's zelf ook te vinden bij het thema 'Nederland regionaal'.

Nieuwe cijfers

De bestaande publicaties ondergaan regelmatig een update. Op de homepage van het CBS vindt u onder de rode tekst 'StatLine' de tekst 'updates'. Wanneer u hier op klikt, verschijnt een overzicht van StatLine-publicatie die nieuw verschenen zijn en die een update hebben ondergaan.

Webmagazine

Het Webmagazine verschijnt wekelijks op maandagochtend op de CBS-website. Het bestaat uit vier à zes korte artikelen met actuele berichten, recente cijfers of ander nieuwswaardig CBS-materiaal. Het Webmagazine is te vinden door op de homepage van het CBS (www.cbs.nl) met de muis te klikken op 'Webmagazine' in de rechterbalk.

Een aantal artikelen op het terrein van Arbeid en Inkomen die eerder zijn gepubliceerd in het Webmagazine, zijn opgenomen achter het artikelengedeelte van deze publicatie.

Publicaties

1. Publicaties over Arbeid en inkomen

Allochtonen in Nederland 2003

In de publicatie *Allochtonen in Nederland 2003* staat de vraag "hoe verloopt de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving?" centraal. De maatschappelijke positie van de niet-westerse allochtonen in Nederland wordt vergeleken met die van de autochtone bevolking. Onderwerpen die aan bod komen zijn onder meer bevolking, onderwijs, *arbeid, inkomen en sociale zekerheid*. Daarbij schenken we aandacht aan verschillen tussen de eerste en tweede generatie allochtonen en aan de doelgroepen van het integratiebeleid etnische minderheden. De editie 2003 bevat voor het eerst ook gegevens over de huishoudens, sterfte, hoger onderwijs en *deelname aan gesubsidieerde arbeid*.

Allochtonen in Nederland is een jaarlijks verschijnende publicatie samengesteld op verzoek van en mede gefinancierd door het Ministerie van Justitie, Directie Coördinatie en Integratie Minderhedenbeleid.

Jaarlijks, 148 blz., € 15,-.

ISBN 9035727282. Kengetal B-52.

De Nederlandse economie 2003

In de publicatie *De Nederlandse economie 2003* wordt op toegankelijke wijze een breed en samenhangend overzicht gegeven van de economie in Nederland. Alle terreinen van de economie worden in de publicatie beschreven. Naast het productieproces en *de inkomensverdeling* komen de *bestedingen, de financiering, de arbeidsmarkt* en de rol van de overheid aan de orde. Zowel het milieu als regionale en sociale gevolgen van de economische ontwikkelingen worden besproken, zodat zicht ontstaat op de welvaart in brede zin. In de diverse hoofdstukken wordt Nederland vergeleken met andere landen. Analyses en tijdreeksen maken trends en structuurverschuivingen zichtbaar en geven de opvallendste ontwikkelingen aan.

Jaarlijks, 236 blz., € 15,-.

ISSN 1386-1042. Kengetal P-19.

Jeugd 2003, cijfers en feiten

De publicatie *Jeugd 2003, cijfers en feiten* biedt een breed overzicht van de leefsituatie van de jongeren tot 25 jaar in Nederland. De samenstelling van de jongere bevolking en de gezinssituatie waarin de jeugd opgroeit, komen eerst aan bod. Vervolgens worden verschillende aspecten uiteengezet, zoals de gezondheid van jongeren en hun specifieke aandoeningen, onderwijs, *arbeid en inkomen*, vrije tijdsbesteding en slachtoffer- en ouderschap.

Jaarlijks, 210 blz., € 18,50.

ISBN 9035726081. Kengetal G-87.

Bevolkingstrends: Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland

Bevolkingstrends houdt u op de hoogte van recente ontwikkelingen in de Nederlandse bevolking, zoals de ontwikkelingen rond relaties, het krijgen van kinderen, de huishoudenssamenstelling, immigratie en emigratie, allochtonen en autochtonen, en sterfte en doodsoorzaken.

In de derde aflevering (2004-III) van *Bevolkingstrends* wordt onder meer aandacht geschonken aan:

Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw.

Werk en uitkering naar herkomstgroepering en diagnose, 1995-2001.

Kwartaal, € 46,50 per jaar.

ISSN 1571-0998. Kengetal B-15.

De Nederlandse Conjunctuur

De Nederlandse conjunctuur is een kwartaalpublicatie van het CBS met een beschrijving van de nieuwste macro-economische ontwikkelingen in onderlinge samenhang. Daarnaast wordt via achtergrondartikelen ingegaan op specifieke economische thema's.

In de derde aflevering (2004-III) van *De Nederlandse Conjunctuur* wordt onder meer aandacht geschonken aan:

Inkomen en Arbeid.

Kwartaal, € 46,50 per jaar.

ISSN 1566-3191. Kengetal P-104.

2. Andere CBS-publicaties

Statistisch Jaarboek

Dit boek bevat cijfers over alle aspecten van de Nederlandse samenleving: bevolking, inkomen, economie, prijzen, financiële markten, milieu en vele andere onderwerpen. Het verschijnt jaarlijks in januari.

Jaarlijks, 569 blz., € 25,-.

ISSN 0924-2686. Kengetal A-26.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl

Kennis en economie 2003

Kennis wordt tegenwoordig als de vierde productiefactor gezien naast de traditionele factoren: land, arbeid en kapitaal. In de publicatie *Kennis en economie 2001* staan de uitkomsten van de R&D-enquête over 1999 centraal. Naast de vergelijking met Nederlandse gegevens van voorgaande jaren, worden de uitkomsten ook in een internationaal perspectief geplaatst: de cijfers van andere landen binnen de EU en de OESO worden hier ook gepresenteerd.

Jaarlijks, 240 blz., € 30,00.

ISSN 90357297584. Kengetal K-300.

Nationale Rekeningen

Deze publicatie geeft een compleet overzicht van de stand en de ontwikkeling van onze economie. Bevat gedetailleerde gegevens over de bedrijfstakken, over groepen producten en over ondernemingen, huishoudens en de overheid.

Jaarlijks ca. 300 blz., € 43,60

ISSN 0168-3489. Kengetal P-2.

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken.

Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl> of direct via: <http://statline.cbs.nl>